DANTE'S DIVINA COMMEDIA METRISCHE VERTALING, VOORZIEN VAN...

Dante Alighieri, Abramham Seyne Kok

DANTE'S DIVINA COMMEDIA.

Gedrukt bij Gebr. van Asperen van der Velde, te Haarlem.

DANTE'S
DIVINA COMMEDIA.

METRISCHE VERTALING,

VOORZIEN VAN OPHELDERINGEN EN AFBEELDINGEN.

DOOR

A. S. KOK.

TWEEDE DEEL.

DE LOUTERINGSBERG.

HAARLEM,
A. C. KRUSEMAN.
1864.

Lettor, tu vedi ben com' io innalzo
La mia materia, e però con più arte
Non ti maravigliar s' io la rincalzo.

Purgatorio, IX.

Gij ziet, hoe 'k mijner zangen stof, o lezer!
Alhier verhef; verwonder 't u dan niet,
Dat 'k met te hooger kunst haar ondersteun.

De Louteringsberg, IX.

INHOUD.

Bladz.

Bladz.

Bladz.

DE LOUTERINGSBERG.

EERSTE ZANG.

DE VOET VAN DEN LOUTERINGSBERG. VERSCHIJNING VAN CATO.

Inhoud.

In dezen eersten Zang deelt ons de Dichter mede, hoe hij zich als herboren gevoelt bij het gezicht van den helderen Hemel en het flonkeren van het gesternte, nadat hij de onderaardsche grot verlaten heeft. Vervolgens beschrijft hij ons zijn ontmoeting aan den voet van den Louteringsberg, waar CATO van Utika hem verschijnt, die tot wachter van deze plaats is aangesteld. Nadat Virgilius dezen omtrent zijn leerling en diens tocht heeft ingelicht en Dante van zijn kant den ouden Romein zijn eerbied betuigd heeft, krijgen de beide tochtgenoten vergunning tot het voortzetten der reize. Op last van Cato gaat echter Virgilius eerst nog naar het strand der zee terug, reinigt aldaar met morgendauw het gelaat zijns leerlings van de walmen en smetten der Hel en omgordt hem met den lischhalm der deemoedigheid.

De Louteringsberg rijst uit het midden der zee op, juist tegenovergesteld aan den heuvel Sion op het noordelijk halfrond (Zie de afbeelding in het eerste deel) Hij heeft den vorm van een afgeknotten kegel met verschillende omgangen op zijn helling. De eerste vier daarvan vormen het zoogenaamd ANTIPURGATORIO, waar vier soorten van nalatigen en tragen in boete verblijf houden. De andere zeven omgangen vormen het eigentlijke PURGATORIO, en houden ieder een schare zondaars besloten, die aan een der zeven hoofdzonden schuldig is. Op den top van den Louteringsberg is een vlakte, waar de reizigers het altijd groene en onverwelkbare PARADIJS onzer eerste voorouders terugvinden. Hoe meer de beide tochtgenoten den top naderen, te minder vermoeyend wordt het opstijgen.

1 Om kalmer wateren te doorklieven doet
Het vaartuig van mijn geest de zeilen wapperen,
Terwijl 't een zee, zoo gruwzaam, achterlaat.

En ik zal zingen van het tweede Rijk,
Waarin des menschen ziel zich loutren zal,
En waardig wordt ten Hemel op te stijgen.

Herleve dan de doodsche poëzy,
O heil'ge Muzen, daar ik de uwe ben!
En maak Kalliopé een wijl zich op,

Om met dien hemelval mijn zang te volgen,
Wiens klank zoozeer de onzalige Eksters sloeg,
Dat zij geen hope voeden op vergeving.

De zachte kleur van d' oosterschen saffier,
Zich saamvergadrend in den heldren aanblik
Van 't reine luchtruim tot aan de eerste sfeer,

Ving aan op nieuw mijn oogen te verkwikken,
Zoodra ik uit de doodsche walmen trad,
Die borst en oogleên zoo beleedigd hadden.

De schoone ster, die tot beminnen aandrijft,
Deed heel het Oosten lachen en de Visschen,
In haar gevolg verschijnende, verbleeken.

Ik wendde mij ter rechterhand en blikte
Naar de andre pool en zag een viertal sterren,
Nog nooit aanschouwd, dan slechts door de eerste menschen.

Haar flonkering scheen den Hemel te verheugen.. —
O weduwland van 't Noorden, dat beroofd zijt
Van 't heilgenot, die lichten aan te staren! —

28 Toen ik in 't eind nu afliet haar te aanschouwen,
En mij tot de andre pool een weinig wendde,
Daarheen waar reeds de Wagen was verdwenen,

31 Zag ik een grijzaart naast mij, onverzeld,
Wiens uiterlijk een eerbied waardig scheen,
Als zelfs geen zoon een vader meer verplicht is.

34 Hij had een langen baard, met witte hairen
Doorstraald, gelijk de lokken van het hoofd,
En op de borst in tweeën nederhangend.

37 De stralen van het viertal heil'ge lichten
Omstroomden zóó zijn aangezicht met glans,
Dat ik het zag, als scheen de zon er op.

40 "Wie zijt gij die, den loop des donkren strooms
Weêrstrevend, d' eeuw'gen kerker zijt ontvlucht?"
Zoo sprak hij, de eerbiedwaarde vlokken strijkend.

43 "Wie was uw gids; wie leende u 't fakkellicht,
Toen ge aan den diepen nacht u hebt onttrokken,
Die immer 't Rijk der Hel in donker hult?

46 Zijn dan des afgronds wetten zóó verbroken?
Of heerscht een nieuw besluit thands in den Hemel,
Dat gij, verdoemd, mijn grot toch nadren moogt?"

49 Toen greep mij mijn Geleider aan en deed mij
Met woorden en met teeknen en gebaren
Tot huldbetoon gelaat en knieën buigen.

52 En sprak tot hem: "Ik kom niet uit mij-zelven.
Een vrouw steeg van den Hemel, op wier beden
Ik dezen hulpe bood in mijn geleide.

55 Doch daar 't uw wil is, dat men onzen toestand,
Gelijk die waarlijk is, u meer verklare,
Kan 't niet de mijne zijn, u zulks te weigeren.

58 Dees heeft nog niet gezien den laatsten avond.
Doch zóó nabij was die hem door zijn dwaasheid,
Dat hem zeer weinig tijds tot voortgaan bleef.

61 Gelijk ik zei, werd ik hem toegezonden,
Tot redding, en er was geen andre weg
Dan die langs welken ik mij heb begeven.

64 Heel 't schuldige geslacht toonde ik hem aan,
En thands wensch ik de geesten hem te toonen,
Die onder uw gezag gelouterd worden.

67 Te lang is 't u te melden, hoe 'k hem leidde;
Van boven daalt de kracht die mij wil bijstaan
Als gids van hem, dat hij u zie en hoore.

70 Behaag 't u dan zijn komst hem toe te staan.
De VRIJHEID zoekt hij, die zoo dierbaar is,
Als hij, die 't leven er voor opgaf, weet.

73 Gij weet het, want om haar was u de dood
In Utika niet bitter, waar ge 't kleed liet,
Dat op den Grooten Dag zoo schittrend zijn zal.

76 Door ons zijn de eeuw'ge wetten niet geschonden,
Daar deze leeft en Minos mij niet kerkert.
'k Ben uit den Kring alwaar de kuische blikken

79 Van Marcia rondgaan, wier gelaat nog smeekt,
O heilig hart! dat gij haar neemt als de uwe.
Neig, bij haar liefde, neig u dan tot ons!

82 Laat ons dan door uw zeven rijken trekken!
Bij haar terug, zal ik uw gunsten roemen,
Zoo ge u verwaardigt daar genoemd te worden." —

85 "Zóó zeer behaagde Marcia aan mijn oogen,
Toen ik op de aard nog leefde (sprak hij toen),
Dat 'k haar, wat gunst zij van mij wenschte, toonde.

88 Doch sints ze aan d' oever woont des boozen strooms,
Kan zij mij niet bewegen, naar de wet,
Die bij mijn uitgang geldig werd gesteld.

91 Doch noopt en stuurt een Vrouw des Hemels u,
Gelijk ge zegt, geen andre drang is noodig.
Mij is 't genoeg, dat gij om haar mij bidt.

94 Maak u dan op! Zorg hem te omgorden met
Een gave lischhalm, hem 't gelaat te wasschen,
Dat iedre smet er van verdwijnen moog;

97 Daar 't niet betaamt met donker of beneveld
Gelaat den eersten bode toe te treden,
Die uitgaat van de schare in 't Paradijs.

Dit eiland draagt aan de allerlaagste helling,
Waar zich de golven breken van den vloed,
In 't weeke moer een krans van lisch in 't rond.

Geen andre plant die loof en twijgen draagt
Of stug is, kan aldaar het leven houden,
Daar zij niet duldzaam toegeeft aan de schuddingen.

Doch keer alsdan van daar niet meer terug.
De zon, die heden opstijgt, zal u toonen,
De zachtste helling langs den Berg te nemen." —

Daarop verdween hij. Zonder spreken richtte
Ik me op en wendde mij tot mijn Geleider,
En vestigde mijn oog op zijn gelaat.

"Mijn Zoon! (zoo hief hij aan) volg thands mijn schreden;
Gaan wij terug: naar gindsche zijde neigt
De vlakte naar heur diepsten omkring zich.

Aurora overwon de morgenscheemring,
Die voor haar vlucht, zoodat ik reeds van verre
De trillingen van d' Oceaan ontwaar."

Wij gingen voorwaarts over 't eenzaam vlak,
Als iemand die 't verkeerde pad zich kiest,
Tot dat in 't eind zijn gaan vergeefsch hem voorkomt.

Toen we ons bevonden waar de dauw de zon
Lang wederstaat en langzaam slechts vervliegt,
Dewijl 't een schaduwrijke plaatse was:

124 Toen strekte daar mijn Meester beide handen
Zeer zachtkens over kruid en halmen uit,
Waarop ik-zelf, zijn handelwijs bemerkend,

127 De zoo betraande wangen voor hem hield.
Hier deed hij mij weêr gantsch de kleur verschijnen,
Die mij de Hel zoozeer verborgen hield.

130 In 't einde kwamen wij op 't woeste strand,
Dat nooit zijn watren nog bevaren zag
Door iemand, wien 't gelukte weêr te keeren.

133 Hier gordde hij me als 't d'andere behaagde.
En zie, wat wonder! 't nedrig kruid was naauwlijks
Geplukt, of 't sproot weêr plotslings uit den grond

136 Ter plaatse, waar hij 't afgebroken had.

AANTEEKENINGEN.

---

3. Namentlijk, de Hel door Dante reeds beschreven. Den Louteringsberg noemt hij het tweede Rijk ter onderscheiding van de Hel, het eerste, en het Paradijs, het derde Rijk genoemd, waarin de geesten na hun dood ontvangen worden, al naar hun leven geweest is.

5. Het Purgatorio (het Vagevuur, gelijk de gewone uitdrukking in het Hollandsch klinkt) is de plaats waar de zielen ge-

louterd worden van de zonden waarmede zij hier op aarde besmet waren, om alzoo na volkomen reiniging de Hemelsche vreugde en gelukzaligheid bij de aanschouwing van het goddelijke waardig te worden. Zinnebeeldig wil de Dichter er door verstaan hebben den weg, dien de mensch, zoo hij uit de slavernij der zonde wenscht verlost te worden, gaan moet om tot vrede en vrijheid te geraken. Het is het tijdperk van boete bij den overgang uit het leven van onzinnigheid en onrecht tot dat van rede en gerechtigheid.

9. Kalliope is de Muze van het Heldendicht.

11. De dochters van Pierus, Koning van Pella in Macedonië, daagden de Muzen uit, doch werden overwonnen en in eksters veranderd, gelijk Ovidius in zijn Gedaanteverwisselingen beschrijft.

15. De eerste sfeer is die der Maan. Tot zoo ver strekte zich, naar de oude voorstelling, het blaauwe luchtruim uit dat op onze aarde zichtbaar is en uitsluitend die kleur had.

19. De hier bedoelde planeet is Venus. De zon is heden, gelijk Dante vroeger gezegd heeft, in den Ram; de Visschen verschijnen alsdan twee uren vóór het opkomen der zon, zoo als blijkt uit fig. *a*. Men zie de allegorische beteekenis van deze ster, het zinnebeeld van goddelijke en reine menschelijke liefde, bij den aanvang van het leven der boete vooral niet voorbij.

23. Dit viertal sterren is het zinnebeeld van vier hoofddeugden, Voorzichtigheid, Rechtvaardigheid, Sterkte en Matigheid. Of het toevallig is, dat Dante's fiktie overeenkomt met het viertal sterren, dat zich werkelijk aan den zuidelijken as des Hemels vertoont en dat men den naam van het Kruis van het Zuiden geeft, dan of men in zijn tijd daar reeds eenige kennis van droeg, is niet bepaaldelijk te beslissen.

24. Namentlijk, Adam en Eva, daar zij vóór den val het Paradijs bewoonden, op het zuidelijk halfrond gelegen.

31. Die Grijzaart is Cato van Utika, gelijk ons straks zal blijken.

40. Omtrent dien onderaardschen stroom zie men den laatsten Zang van de Hel.

53 en vervolgens. Zie den 1n en 2n Zang van de Hel.

58. Dat is, is nog niet gestorven.

59. Dante noemt in zijn CONVITO het gebruik der Rede, en ook dat alleen, het ware leven. Men houde dit bij deze regels in het oog. De dwaasheid is hier het verlaten van den weg der rede en zelfbeheersching om zich over te geven aan de zinnelijke lusten. Overigens bevatten deze regels een toespeling op het Woud in den eersten Zang.

68. Dat is, van Maria, het symbool der nederbuigende genade Gods.

71. In verband met een andere plaats uit Dante's Convito en een zekere uitdrukking in zijn Monarchia is het niet moeyelijk te verklaren wat de Dichter hier door de *Vrijheid* verstaat, die hij zoekt. De ware vrijheid is de vrije keuze van den wil om de wetten der rede te volgen, opdat het oordeel de lusten bedwinge en niet door de lusten overheerscht worde, zoo spreekt de Dichter op de eerstbedoelde plaats. Naar de staatkundige beteekenis der hier bedoelde vaerzen, wil hij te kennen geven, dat hij door zijn gedicht wil trachten uit te werken, dat Italië zich van de tiranny bevrijde en zich vrijwillig onderwerpe aan het hoofd van de monarchy die hij zich verbeeldde dat volgens de ordeningen Gods door den Keizer moest gegrondvest worden.

73. Cato wordt hier verre van gelijkgesteld met de zelfmoordenaars die in de Hel gestraft worden. Zijn zelfmoord is door den Dichter geidealizeerd: hij stelt het voor dat Cato alles, zelfs het leven, schade achtte voor het genot der vrijheid. Men weet, dat de Romein zich te Utika doorstak om de vrijheid van zijn vaderland niet te overleven. Zijn schim staat dus met een dubbele beteekenis als wachter aan den Louteringsberg: hij is het beeld van den waren staatsburger, geplaatst aan den aanvang van een groote staatshervorming, aan den overgang tot de monarchy, waar de Dichter aan peinsde en

waarin hij het heil van Italië zag. Tevens is hij het beeld van den vrijen wil, die zich uit eigen beweging komt onderwerpen aan de stem der rede en de goddelijke wetten. Ook Virgilius plaatst Cato aan het hoofd der rechtvaardigen in de Elyseesche velden.

79. Marcia was de gemalin van Cato, door dezen aan zijn vriend Hortensius afgestaan, om nakomelingschap te bezitten. Na den dood van dien vriend kwam zij weder tot Cato en smeekte hem, haar weder als de zijne tot zich te nemen, wat hij tot zijn dood toe deed. Thands echter moet Cato, gehoorzamende aan de nieuwe plichten hem opgelegd, alle vroegere banden als verbroken beschouwen.

88. Aan den Acheron, namentlijk, in den Limbus.

91. Namentlijk, Beatrice.

95. De bies of lischhalm, de teedere plant die gaaf en zonder zich in takken of gebladerte te verspreiden opwast en lijdzaam buigt bij de stormen, is hier het zinnebeeld van nederigheid en deemoed.

107. Zij moeten dus van het oosten naar het westen den Berg bestijgen. Men lette ook op de allegorische beteekenis.

114. Men stelle zich een breede vlakte voor die den Louteringsberg aan alle zijden omringt en die zelf weder door de zee bespoeld wordt. Die vlakte vormt het eigentlijke eiland van den Louteringsberg.

132. Men denke hier aan Ulysses, in den 26n Zang der Hel.

134. Hoezeer Dante van Virgilius' vaerzen doordrongen was, blijkt ook weder uit deze regels, die een navolging zijn van een plaats uit den Eneas, VI boek, vaers 143. Men lette ook hier weder op de allegorische beteekenis.

TWEEDE ZANG.

DE VOET VAN DEN LOUTERINGSBERG. HET VAARTUIG DER BOETELINGEN. CASELLA.

Inhoud.

Nadat het bevel van Cato volbracht is, zwerven de beide tochtgenoten nog langs het strand der zee, peinzende aan den weg dien zij zullen inslaan. Weldra bemerkt de Dichter een licht, dat met buitengewone snelheid het eiland van den Louteringsberg nadert en dat van het vaartuig blijkt te zijn, waarmede een bode des Hemels de zielen der afgestorvenen, die voor de plaatste der loutering bestemd zijn, overbrengt. Nadat de zielen ontscheept zijn en de eerste verbazing over de ontmoeting met den nog levenden Dante aan beide zijde geweken is, wordt de Dichter door een der boetelingen op de teederste wijze omhelsd. Het is Casella, een beroemd toonkunstenaar uit Dante's tijd, die vervolgens op verzoek van den Dichter hem een zijner schoonste zangen voorzingt, wat hem, na den vreeselijken tocht door hem afgelegd, de ziel niet weinig verkwikt. Nog opgetogen door hetgeen zij gehoord hebben, worden allen echter door den achtenswaardigen Cato berispt over het vertragen in de voortzetting van den tocht naar den Louteringsberg.

1 Reeds had de zon den horizont bereikt,
Wiens middagcirkel door het toppunt gaat,
Dat boven Sions heuvel zich verheft,

4 Terwijl de nacht, om 't ander halfrond zwevend,
Zich van den Ganges ophief met de Weegschaal,
Die aan zijn hand ontglipt, wanneer hij aanwast;

7 Zoodat de blanke en rozeroode wangen
Der schoone Aurora, waar ik mij bevond,
Bij 't ouder worden tot oranje keerden.

10 Wij zwierven steeds nog langs het strand der zee,
Als zulken die, hun weg bepeinzend, met
Den geest wel gaan, maar blijven met het lichaam.

13 En zie, gelijk bij 't nadren van den morgen
Door dichte dampen Mars al rooder wordt,
Diep in het westen, aan het strand der zee:

16 Aldus verscheen me (en zag ik zulks nog eenmaal!)
Een lichtgloed, over 't meir zóó snel mij naderend,
Dat zelfs geen vliegen haalt bij 't voorwaarts glijden.

19 Toen ik er 't oog een wijl van afgewend had,
Daar 'k mijn Geleider er naar vragen wilde,
Zag 'k dien wêer heller en van grooter omvang.

22 Vervolgens blonk me aan iedre zijde er van
Een 'k weet niet wat geschemer, waar naar ondren
Gedurig meer een ander wit van uitging.

25 Mijn Meester hield zijn stem nog in, tot dat
Het eerst geschemer vleuglen bleek te zijn;
En toen hij nu den stuurman recht herkend had,

28 Riep hij mij toe: "Buig, buig de knieën haastig!
't Is de Engel Gods; de handen nu gevouwen!
Meer zulke Dienaars zult gij voortaan zien;

31 Zie, hoe hij ieder menschlijk werktuig minacht,
En roeispaan wil noch ander zeil behoeft,
Bij zoo verwijderde oevers, dan zijn vleuglen.

34 Zie, hoe hij ze uitbreidt naar den hemelboog,
De lucht doorklievende met de eeuw'ge pennen,
Die nooit verandren, als des sterv'lings lokken." —

37 Hoe meer de goddelijke vogel ons
Nu nader kwam, te schitterender blonk hij,
Zoodat, nabij, hem 't oog niet kon verdragen.

40 Dies sloeg ik 't neêr. Hij kwam nu tot den oever
Met zulk een licht en pijlsnel vaartuig, dat
Het water niets bedekt hield van de kiel.

43 Aan 't roer bevond de hooge stuurman zich,
Wien 't op 't gelaat stond, dat hij zalig was;
En meer dan honderd geesten om hem heen.

46 "*In exitu Israel de Ægypto*,"
Zoo zongen allen als met éένe stem,
Voleindend wat die psalm nog meer bevat.

49 Hij sloeg hun 't teeken toen van 't heilig kruis,
Waarop zij allen zich op d' oever wierpen,
En hij zoo snel als de aantocht was verdween.

52 Den zwerm die achterbleef scheen deze plaats
Nog vreemd te zijn: men blikte er om zich heen,
Gelijk degeen die nieuwe dingen waarneemt.

55 Naar alle zijden schoot de zon den dag
In 't rond, en had met goed gekozen pijlen
Den Steenbok uit des Hemels as verjaagd,

58 Toen deze nieuwe schaar tot ons het hoofd
Verhief en tot ons sprak: "Indien gij 't weet,
Zoo toon ons 't pad dat tot den Berg geleidt." —

61 Virgilius gaf ten antwoord: "Gij gelooft dan,
Dat wij van deze plaatse kennis dragen!
Maar wij zijn vreemdelingen als gij zijt.

64 Slechts weinig vroeger kwamen wij dan gij,
En langs een andren weg, zóó ruw en schriklijk,
Dat ons 't bestijgen slechts een spel kan schijnen."—

67 De geesten die daarop aan 't ademhalen
Ontwaarden, dat ik 't leven nog genoot,
Verschoten in verbazing schiër van kleur.

70 En als het volk den bode toestroomt, die
D' olijftak draagt, om tijdingen te erlangen,
Zoodat zich niemand warsch van treden toont:

73 Zóó vestigden de geesten dier gelukkigen
Hier allen 't oog op mijn gelaat, en schier
Vergaten zij den tocht ter louterplaats.

76 Ik zag hoe een van hen zich voorwaarts drong,
Om mij met zooveel innigheid te omhelzen,
Dat hij mij aandreef evenzoo te doen.

79 O ijd'le schimmen slechts voor 't oog bestaande!
Driemalen sloeg ik de armen om hem heen,
En ook zoo dikwijls vouwde ik ze op mijn borst.

82 Ook ik verschoot, geloof ik, van verbazing,
Terwijl de schim èn glimlachte èn terugtrad,
En ik, haar volgend, mij ook voorwaarts drong.

85 Zeer heuschlijk bad hij, dat ik af zou laten;
En toen erkende ik hem en smeekte tevens,
Dat hij een wijl tot spreken naast mij toefde.

88 En hij hernam: "Gelijk ik u bemind heb
In 't sterflijk kleed, zoo doe ik 't thands, ontbonden:
Dies toef ik hier. Maar gij, hoe dwaalt gij hier?" —

91 "O mijn Caselle! om eens terug te komen,
Waar 'k heden ben, volbreng ik deze reis,
(Sprak ik); maar hoe werd u die tijd ontroofd?" —

94 En hij tot mij: "Geen onrecht wedervoer mij,
Toen hij die afhaalt wie en naar 't hem goed dunkt,
Mij dikwerf d' overtocht geweigerd heeft.

97 Rechtvaardig is de wil waar hij naar handelt!
Ja, sints een drietal maanden nam hij met zich
Die ingaan wilde, met volkomen vrede,

100 Waarna ik-zelf, die mij naar 't strand gekeerd had,
Waar 't Tiberwater zich met zout vermengt,
Goedgunstiglijk door hem werd opgenomen.

103 Steeds toch richt hij de vleuglen naar dien mond,
Dewijl zich te allen tijde daar versaamlen,
Die tot den Acheron niet nederstijgen."

106 En ik: "Indien een nieuwe wet d' herinnering,
Of zang u niet ontzegt der minneliedren,
Die al mijn wenschen plachten te bevredigen:

109 Behage 't u mijn ziel een wijl te troosten,
Die, bij den last des lichaams hier gekomen,
Zich heden hier zoo afgemat gevoelt." —

112 *"O liefde die me in 't hart zoo luide spreekt"* — —
Begon hij met zóó liefelijke stem,
Dat nog haar lieflijkheid in mij weêrklinkt.

115 Mijn Meester, ik en al de lieden hier
Rondom hem schenen toen zoozeer verheugd,
Als lag er hun niets anders aan het hart.

118 Wij waren allen luistrend en aandachtig
Bij zijn gezang; en zie, de eerwaarde grijzaart
Verscheen en riep: "Wat is dat, trage zielen!

121 Wat toeven, wat nalatigheid is dit?
Bestijgt den Berg om u van 't waas te reinigen,
Dat u niet toe zal laten God te aanschouwen." —

124 Als duiven, die vereenigd op den akker,
In stilte en zonder haar gewone fierheid,
De korlen graans of kruid en zaden lezen,

Maar plotslings 't lokkend voedsel weêr verlaten,
Daar iets verschijnt waarvoor zij vreeze koestren,
En dus een grooter zorg met kracht haar aangrijpt:

Zóó zag ik deze nieuw gekomen schare
't Gezang verlaten en ter helling vlieden,
Als een die gaat, maar 't einde niet bevroedt.

En wij ook waren toen niet minder haastig.

AANTEEKENINGEN.

---

1. Dante duidt hier aan dat het zonsopgang is, derhalve zes uur in den morgen. Gelijk uit figuur *b* blijkt is de zon aan den horizont van Jeruzalem gezonken, wanneer het voor den Louteringsberg dag wordt en voor eerstgemelde plaats derhalve nacht. In de Lente staat de zon, gelijk door Dante-zelf reeds in de Hel is aangeduid, in den Ram, waaraan de Weegschaal tegenovergesteld is, die zich dus bij het aanbreken van den nacht aan de andere zijde van Jeruzalems horizont vertoont. Van de najaars- tot de voorjaars-dag- en-nachtevening verschijnt dit teeken niet boven den horizont; vandaar dat de Dichter zegt, dat het aan de hand van den nacht ontglipt, zoodra deze begint toe te nemen. Vervolgens maken wij hier nog opmerkzaam op het feit, dat, terwijl er in de Hel een eeuwige nacht heerscht, hier op den Louteringsberg reeds geregelde afwisseling van licht

en donker plaats heeft, welke afwisseling in de gewesten der gezaligden weder zal ophouden, daar zij zich ongestoord in een eeuwigen lichtglans verheugen.

7. De hemel verschijnt achtereenvolgens in drieërlei kleur gedurende de oogenblikken die het verschijnen van de zon voorafgaan. Vandaar dat Dante hier terecht kon spreken van de oranjekleur van Aurora, nadat het wit en rood reeds verdwenen waren.

10. Men merke hier op, hoe Dante weleer bij 't aangaan van den tocht door de Hel, waartoe hij door Virgilius wordt opgewekt, aarzelt en door twijfel wordt overvallen, terwijl hier Virgilius zich evenzeer besluiteloos toont in de keuze van den besten weg langs den Louteringsberg. De Dichter wil er ongetwijfeld mede te kennen geven, dat, zoo het den mensch moeyelijk is de zonden en haar gevolgen te leeren kennen, zoo valt het evenzeer de menschelijke rede (waarvan Virgilius het zinnebeeld is) moeyelijk, den mensch onmiddelijk den rechten weg te toonen, die hem van de zonde zal bevrijden. Ook het vertoeven van Virgilius, als hij naar het schoone gezang van Casella hoort, moet daarmede in verband gebracht worden.

14. Dit verschijnsel heeft in werkelijkheid plaats en is de fijne opmerkingen van Dante niet ontsnapt. Dit rooder worden van Mars wordt door sommige natuurkundigen daaraan toegeschreven, dat tegen den morgen de dampen in de atmosfeer door de toenemende koude zich verdikken, vooral aan het zeestrand.

16. De wensch aan het einde van dezen regel duidt aan dat het des Dichters vurigste begeerte is om eenmaal onder de uitverkorenen te worden opgenomen, die na hun dood natuurlijk hier moeten verschijnen.

24. Het geschemer aan beide zijden wordt door de vleugelen veroorzaakt, en het daaruit afdalende door het blinkende kleed des Engels.

33. De vleugelen der Genade zijn voldoende om ons uit het

rijk des verderfs naar dat der verlossing en loutering over te voeren, wil de Dichter zeggen. En zoo heeft iedere uitdrukking, somtijds het schijnbaar onbeduidendste woord, een allegorische beteekenis, die, wij herhalen het hier, niet telkenmale in deze korte aanteekeningen kan aangewezen worden.

46. Dante haalt hier het begin aan van Psalm 114, een der schoonste liederen uit den bundel, waarvan de Hervormde kerk in ons land een keurige berijming bezit. Overigens merkt iedereen, dat de woorden hier zeer eigenaardig zijn toegepast.

57. Wanneer de zon in den Ram staat, bevindt zich de Steenbok juist in het zenith van den Louteringsberg. Wanneer dit sterrenbeeld van die plaats is verdreven, is de zon dus gestegen. Men kan rekenen, dat er ten naastenbij een paar uren van den dag reeds voorbij zijn.

70. Bij de oude Grieken en ook nog in Dante's tijd droegen boden die den volke iets zouden verkondigen een olijftak; vooral in tijden van oorlog was dit het geval met onderhandelaars.

91. Casella was een beroemd toonkunstenaar ten tijde van Dante, met wien hij bevriend was en wien hij zelfs onderwijs heeft gegeven. Dante wil met de woorden die hij tot hem richt, te kennen geven, dat deze tocht hem moet geschikt maken om eenmaal na zijn dood als uitverkorene tot deze plaats der loutering te worden toegelaten. Althands, wij meenen zijn woorden aldus te moeten opvatten.

98. Dante stelt voor dat Ostia, de haven aan den mond van den Tiber, de plaats is waar de zielen zich voor den Louteringsberg inschepen. Hij wil daarmede te kennen geven, dat alleen degenen die in den schoot der moederkerk, waarvan Rome het zinnebeeld is, sterven, waardig gekeurd worden voor de plaats der loutering. Casella verhaalt, dat de engel hem drie maanden lang den overtocht geweigerd heeft, dewijl hij in den kerkelijken ban gestorven is. Eerst bij de aflaten van het jubeljaar 1300,

dat op last van Bonifacius feestelijk gevierd werd, nam de Engel hem willig op.

105. Dat is, die niet tot de Hel afdalen.

112. Dit is de aanvang van een schoone Canzone door Dante vervaardigd, waarin hij zijn platonische liefde verheerlijkt en die hij-zelf in zijn Convito allegorisch verklaard heeft. In Fraticelli's uitgave van 's Dichters *Opere Minori* komt zij als N°. 15 voor.

DERDE ZANG.

DE VOET VAN DEN LOUTERINGSBERG. ONVERZOENDEN MET DE KERK. MANFRED.

Inhoud.

Zich weder naauw bij zijn Meester aansluitende, richt de Dichter in spoed de schreden naar de helling. Virgilius zoekt een pad om haar te bestijgen, maar de steilte maakt het hem onmogelijk om aan zijn ernstigen wensch te voldoen. Middelerwijl ontwaart Dante een groote schare, die met langzame treden schier onmerkbaar voortschrijdt. Het zijn de zielen dergenen die gestorven zijn zonder zich verzoend te hebben met de Kerk, door welke hun de gemeenschap verboden was, ofschoon het berouw, dat zij in de laatste oogenblikken des levens betoonden, hen voor de straffen der Hel bewaard heeft. Zij zijn veroordeeld om aan den voet van den Louteringsberg te vertoeven gedurende dertigmaal het tijdperk, dat zij verstokt zijn gebleven. Onder deze schare, die den Dichters heuschelijk den weg tot een begaanbaar pad langs den Berg wijst, ontwaart Dante de ziel van Manfred, Koning van Sicilië, die de omstandigheden van zijn sterven mededeelt en de hulp des Dichters inroept om zijn naam en lot bij zijn dochter in gedachtenis te brengen en haar voorbede te vragen.

1 Terwijl de plotselinge vlucht hen allen
In 't rond verspreid had over 't vlakke veld,
Doch naar den Berg, waar ons de rede heendrijft:

4 Sloot ik weêr bij mijn trouwen Leidsman me aan.
Hoe zou 'k ook zonder hem zijn voortgegaan?
Wie zou den Berg mij hebben langs geleid?

7 Hij scheen mij toe door 't zelfverwijt bestreden.
O eerbiedwaardig, smetteloos geweten,
Wat geeft een klein vergrijp u bittre knaging!

10 Toen nu zijn voeten de overhaasting matigden,
Die iedre daad haar waardigheid ontneemt,
Zag weêr mijn geest, eerst in zich-zelf gekeerd,

13 Rondom zich heen, als smachtende naar kennis,
En 'k richtte de oogen ter verhevenheid,
Die 't hoogst uit zee zich opheft naar den Hemel.

16 De zon, in vlammend rood thands achter mij,
Was voor mij heen gebroken, daar mijn lichaam
Den lichtglans harer stralen onderschepte.

19 Ik wendde nu in vreeze mij ter zijde,
Daar 'k dacht dat ik verlaten was toen 'k zag,
Dat voor *mij* heen slechts de aarde een schaduw droeg.

22 Mijn Trooster echter neigde zich tot mij,
En sprak mij toe: "Wat zijt ge dus vreesachtig?
Gelooft ge niet, dat 'k trouw u blijf geleiden?

25 Reeds is het avond waar het lichaam ligt
Begraven, dat me een schaduw zou doen werpen:
Te Napels is 't, schoon aan Brindise ontvoerd.

28 Indien nu voor mij niets verduisterd wordt:
Niet meer doe 't u verbazen dan de heemlen,
Die nooit elkaêr den stroom des lichts belemmeren.

31 De goddelijke Kracht schiep ons een lichaam,
Dat vatbaar is voor hitte en koude en kwelling,
Doch hoe zij 't vormt behaagt haar niet te ontdekken.

34 Waanzinnig is die hoopt dat onze rede
Den onnaspeurbren weg ooit volgen kan,
Van Hem die één in drie personen is.

37 Genoege u 't geen wat is, o menschenkindren!
Want waart ge in staat geweest 't al te doorgronden,
Maria's dracht waar noodeloos geweest.

40 En zulken zaagt ge smachten zonder vrucht,
Aan wier verlangen dan voldaan zou zijn,
Dat nu tot eeuw'ge kwelling hun verstrekt.

43 Ik spreek van Aristoteles en Plato,
En van veel andren!" — Hier nu boog hij 't hoofd,
En sprak niet verder, maar bleek zeer bewogen.

46 Intusschen kwamen we aan den voet des Bergs,
En vonden er den rotsgrond toch zóó steil,
Dat snelle voeten zelfs er niets vermochten.

49 Het wildst en eenzaamst voetpad tusschen Turbia
En Lerici is, bij dees weg te reeknen,
Een ladder, zeer begaanbaar zelfs en veilig.

52 "Wie weet naar welke hand de steilte glooit,
(Zoo sprak mijn Meester toen, zijn tred weêrhoudend)
Dat, wie geen vleuglen heeft, haar kan bestijgen." —

55 Terwijl hij nu, met neêrgebogen hoofd,
In 't binnenste overlei, wat weg te kiezen,
En ik in 't rond den steenrotstop aanschouwde,

58 Verscheen mij aan de linkerhand een schare
Van schimmen die de voeten tot ons richtte,
Schoon 't naauwlijks merkbaar was, zoo langzaam ging zij.

61 "Hef (sprak ik tot den Meester) de oogen op,
Zie, of niet hier ons een met raad kan bijstaan,
Zoo ge uit u-zelf dien niet vermoogt te putten." —

64 Hij zag op haar, en met een vrijen blik
Hernam hij: "Tot hen heen: zij gaan zoo langzaam.
En gij, voed hoop, beminnelijke zoon!" —

67 Nog was die menigte zóó ver van ons,
Na wel een duizend onzer schreden, zeg ik,
Als met de hand een wakker sling'raar werpt;

70 Toen allen langs den harden rots zich drongen
Der steilte, en bleven staan en samenpakten,
Als een die weifelt tot bespieden toeft.

73 "O wel-gestorv'nen, uitverkoren geesten,
(Zoo hief Virgilius aan) o, bij dien vrede,
Dien ik geloof dat eens u allen beidt:

76 Vermeld ons, waar de Berg zóó zacht zich glooit,
Dat 't mooglijk zij, de helling te bestijgen: —
Neemt kennis toe, te treur'ger tijdverlies!

79 Gelijk de lamren uit de schaapskooi dringen,
Bij twee of drie, terwijl weêr andren toeven,
Die schuchter oog en neus naar de aarde houden,

82 En 't volgend nadoet wat het eerste doet,
Of 't op den rug springt, zoo het soms zich ophoudt, —
't Onnoozel, vredig dier van niets bewust! —

85 Zóó zag 'k de voorsten zich ter komst bewegen
Van deze schare, toen alreeds gelukkig,
Met zedig aanschijn en verheven gang.

88 Toen de eerste rij nu zag, hoe 't licht op de aarde
Ter rechter zij van mij gebroken was,
Zoodat mijn schaduw naar den rotswand viel,

91 Hield zij zich in en deinsde zelfs terug,
En alle de andren, die er volgden, deden,
Schoon onbekend met de oorzaak, evenzoo.

94 "Nog vóór gij 't vraagt, wil ik u mededeelen,
Dat wat ge ontwaart een menschlijk lichaam is,
Door 't welk het licht der zon op de aard gedeeld is.

97 Verwondert u des niet, maar wees verzekerd:
Niet zonder kracht die van den Hemel daalt,
Zoekt hij die steenrotslagen te bestijgen." —

100 Aldus de Meester. En dees achtbre schare
Sprak: "Gaat terug, en stelt u aan ons hoofd."
Toen gaf ze ons 't teeken met den rug der hand.

103 En een van hen hief aan: „ Wie gij moogt zijn,
Gij, wend in 't voorwaartsgaan het aangezicht,
Merk op, of gij mij ginds niet eens gezien hebt." —

106 Ik wendde mij en vestte 't oog op hem.
Blond, schoon en van een vriendlijk aanschijn was hij,
Schoon hem een houw de wenkbraauw had gekloofd.

109 Toen ik eerbiedig had ontkend, hem ooit
Gezien te hebben, zeide hij: "Aanschouw dan!"
En toonde een wond op 't midden van de borst.

112 Glimlachende hernam hij: "Ik ben Manfred,
De kleinzoon van de keizerin Konstance.
Zoo bid ik dan dat gij, zoo ge ooit terugkeert,

115 U tot mijn schoone dochter wendt, de voedster
Van de eere van Sicielje en Arragon,
En haar de waarheid meldt, zoo m' anders spreekt.

118 Nadat op tweetal plaatsen 't lichaam doodlijk
Mij was doorstoken, gaf ik mij, al weenend,
Hem over die wel gaarne wil vergeven.

121 Gewis, mijn zonden waren vreeslijk, maar
De oneindige genade reikt zóó ver,
Dat ze al wat tot haar wederkeert ook aanneemt.

124 Indien de herder van Kosenza, die
Ter jacht op mij was afgezonden, toen
Die waarheid in Gods woord recht had gelezen,

127 Dan lag 't gebeente van mijn lichaam nog
Aan 't bruggehoofd bij Benevente neder,
Beschut nog immer door den zwaren steenhoop.

130 Thands baadt de regen en verspreidt de wind het
Tot buiten 't Rijk en langs de Verde, waar
Hij 't overbracht met uitgebluschte toortsen.

133 De priestervloek jaagt zóó niet ten verderve,
Dat de eeuw'ge Liefde niet zou wederkeeren,
Zoolang de kiem der hoop nog uit kan botten.

136 't Is waar, die sterft vóór hij verzoend is met
De Heil'ge kerk, ook bij berouw in 't einde,
Moet buiten dezen rotswand hier vertoeven

139 Gedurend dertigmaal het tijdperk, dat
Hij zich verstokt heeft, zoo niet zulk een vonnis
Door vrome beden nog verminderd wordt.

142 Zie toe dan of ge mij verheugd kunt maken,
Door de edele Konstance te openbaren
Den staat waar gij me in aantreft en dees ban:

145 Veel baat wordt hier door die daar ginds verkregen.

AANTEEKENINGEN.

3. Aan de menschelijke rede kent Dante in den overgang uit het rijk des verderfs tot dat des lichts het hoogste gezag toe. Wat is Virgilius niet al voor hem — en deze is de verpersoonlijking der rede. Men geve hierop acht bij de onmiddelijk volgende vaerzen.

7. Dante is over het heerlijk gezang van zijn ouden vriend Casella ten hoogste verrukt. Wanneer hij het nu hier doet voorkomen dat Virgilius door zelfverwijt wordt bestreden, dewijl hij er naar geluisterd heeft, zoo moeten wij in acht nemen, dat de Dichter hier onmiddelijk voortgaat in de allegorische beteekenis van het gedicht te spreken. Alsdan is het vertoeven van Virgilius, het laakbare verwijl om zich voort te spoeden op den weg der verlossing, wanneer de verleidingen der waereld ons bekooren.

25. Wanneer het op den Louteringsberg morgen is, moet het natuurlijk op het noordelijk halfrond avond zijn. Virgilius is te Brindisium gestorven, doch zijn lichaam werd naar Napels overgebracht.

28. Wat Dante hier omtrent het lichaam der afgestorvenen zegt wordt door sommige uitleggers reeds als het gevoelen der oude *Platonici* opgegeven. Wij kunnen niet beslissen wat hiervan zij. Alleen kunnen wij mededeelen, dat dezelfde theorie ook door verscheidene kerkvaders werd volgehouden. Men stelde zich toen ook de hemelkreitsen als doorschijnend voor, zoodat zij allen het licht dat van God-zelf uitging doorlieten.

37. Het oorspronkelijke heeft hier: *State contenti*, *umana gente*,

al QUIA. Volgens Aristoteles, zoo zegt ergens een uitlegger, is de bewijsvoering tweeërlei: de eene wordt *propter quod* genoemd, waarmede bedoeld wordt, wat wij door *a priori* verstaan, en de andere *quia*, of *a posteriori*. De dichter wil dus te kennen geven, dat de mensch zich tevreden zal stellen met de feiten der werkelijkheid, en zich niet vermeten moet verder te gaan met zijn navorschingen en bespiegelingen. Indien het menschelijk verstand in staat ware geweest alles te doorgronden, zoo gaat de Dichter voort, dan ware er geen Verlosser noodig geweest, die den mensch redding bracht door het GELOOF aan zijn openbaringen te vergen.

40. Virgilius spreekt hier van de zielen der oude Helden en Wijzen uit den Limbus, wier straf bestaat in een eeuwig hijgen en smachten naar hooger heil.

49. Twee plaatsen aan het strand van Genua, tusschen welke een rij van schier onbeklimbare en woeste rotsen ligt. Onder het tegenwoordige bestuur en reeds merkelijken tijd vroeger, zijn er echter vele goede wegen over aangelegd.

58. De zielen dergenen die berouwhebbend gestorven zijn, zonder dat zij zich evenwel met de Kerk, die hen buiten haar gemeenschap gezet heeft, verzoend hebben.

112. Dante vereeuwigt in deze regelen de nagedachtenis van Manfred den doorluchtigen Hohenstauf en bastaart van Keizer Frederik II, en gewoonlijk Koning van Napels en Sicilië genoemd. In den strijd tegen Karel van Anjou, die door Paus Klemens IV ondersteund werd, delfde Manfred het onderspit, daar hij bij Ceperano niet ver van Benevento verslagen en gedood werd (Zie de Hel, 28n Zang). Karels soldaten bedekten het lijk met een hoop steenen, totdat de Bisschop van Kosenza, legaat van den Paus, het lichaam deed te voorschijn halen en de beenderen buiten de grenzen van Manfreds rijk langs het riviertjen de Verde deed verstrooyen. Partijhaat schreef hem het bedrijven van vele gruwelen toe, onder anderen, dat hij de oorzaak van Frederiks en zijn broeder Koenraads dood was;

een beweering, die echter zeer ongegrond schijnt te zijn. Zijn grootmoeder was Konstance, gemalin van Keizer Hendrik V; zijn dochter, waarvan hij hier mede spreekt, droeg denzelfden naam en was gehuwd met Peter van Arragon, wiens eene zoon Frederik Koning van Sicilië, en wiens andere zoon Jakob Koning van Arragon werd en die beiden met roem regeerden.

132. Naar Landino mededeelt, was het bij het begraven van een uitgeworpene de gewoonte, dat de Priester een waskaars bij den optocht omkeerde en uitbluschte. Zonder twijfel slaat deze regel op een dergelijke plechtigheid.

VIERDE ZANG.

DE BENEDEN-HELLING VAN DEN LOUTERINGSBERG. EERSTE PLATEEL. TRAGEN IN BOETE EN BEKEERING.

Inhoud.

Door de geesten geleid, bereiken de beide Dichters het enge en moeyelijke pad, waar langs zij de helling van den Berg kunnen opstijgen. Dit pad is bij den zoendood van Jezus ontstaan, toen de aarde van ontzetting beefde, ter gelijker tijd dat de rotswand rondom de groeve der geweldenaars en de boog over die der Huichelaars tot puin vielen (Zie de Hel, 12n en 23n zang). Na een afmattenden tocht bestijgt Dante eindelijk den eersten omgang van de Beneden-Helling, waar hij zich met zijn meester nederzet, die hem middelerwijl de verschijnselen verklaart, die zich hier aan het zuidelijk halfrond des Hemels aan het oog voordoen. Daarna worden de beide tochtgenoten een groote schare gewaar, die zich in trage houding en in de schaduw van een grooten rotsklomp heeft nedergevlijd, en daar moet vertoeven tot het hun vergund wordt om hooger te stijgen. Het zijn de TRAGEN DIE TOT HET EINDE DES LEVENS BOETE EN BEKEERING HEBBEN UITGESTELD. Onder hen herkent Dante een zekeren Belacqua, met wien hij een kort onderhoud heeft.

1 Wanneer door welbehagen of door smarte,
Een onzer geestvermogens wordt vermeesterd,
En onze ziel daarin geheel zich saamtrekt,

4 Schijnt ze aan geen andre kracht gehoor te geven;
En dit bestrijdt de dwaling die beweert,
Dat meer dan éėne ziel in ons ontvlamd wordt.

7 Aldus, wanneer men iets bemerkt of aanhoort,
Dat heel de ziel aan zich gekluisterd houdt,
Ontvliedt de tijd ons, en we ontwaren 't niet.

10 Een andre kracht toch is 't die werkzaam is,
Een andre wie de ziel in rust doet blijven:
Deze is gebonden schier en gene is vrij.

13 Ik-zelf deed zeekre ervaring daarvan op,
Terwijl 'k den geest al starend aan bleef hooren:
Want reeds tot vijftig graden was de zon

16 Gestegen, vóór ik zulks gewaar werd, toen
Wij kwamen waar de zielen ons op eenmaal
Toeriepen: "Hier dan is het wat ge u wenscht."

19 Een grooter oopning wordt er vaak versperd
Door 's tuinmans hand en met gevorkte doornen,
Wanneer de druiventros reeds donker wordt,

22 Dan 't voetpad was, waar langs mijn Leidsman opklom
En ik hem dicht aan volgde, gantsch alleen
Zoodra de schaar van ons vertrokken was.

25 Ja, tot Sint Leo stijgt m'en daalt naar Noli,
Men klimt tot Bismantova's bergkruin op
Met voeten, doch, hier voegt den mensch het vliegen

28 Met snelle vleuglen, zeg ik; met de wieken
Van 't sterkst verlangen, achter zulk een Gids,
Die hope mij verleende en licht verschafte.

31 Wij stegen opwaarts langs verbrokkeld puin,
Terwijl ons de engte prangde aan alle zijden,
En onze bodem hand en voet vereischte.

34 Toen wij nu waren op den bovenzoom
Der hooge steilte en op den open omgang,
Sprak ik: "Mijn Meester, welke weg gekozen?"

37 En hij tot mij: "Geen schrede thands terug!
Tracht achter mij den bergtop op te stijgen,
Tot zich ervaren leidslien voor ons opdoen." —

40 De kruin was hoog, zoodat de blik te kort schoot;
En steiler was de helling dan de lijn
Die 't midden des kwadrants en 't centrum raakt.

43 Ik was vermoeid, toen ik aldus begon:
"O liefdrijk Vader, keer u en aanschouw,
Hoe ik alleen blijf, zoo ge niet vertoeft!" —

46 "Mijn waarde zoon, sleep u tot ginder voort",
Zoo sprak hij, iets, een weinig hooger, wijzend,
Dat van die zijde af heel de hoogte omgeeft.

49 En zie, dus spoorden mij zijn woorden aan,
Dat ik mij inspande, achter hem steeds klautrend,
Tot ik de voeten op den omgang plaatste.

52 Wij zetten beide ons daar ter ruste neder,
Naar 't Oost gewend, vanwaar ons stijgen aanving,
Daar iedereen 't terugzien vreugde baart.

55 Eerst sloeg ik de oogen naar de laagre vlakte,
Vervolgens tot de zon, en was verwonderd
Te zien, dat ze ons ter linkerzijde trof.

58 De Dichter merkte 't dra, dat ik verbaasd
Den Wagen van het licht te aanschouwen stond,
Daar 'k tusschen ons en 't Noorden hem zag wentlen.

61 Waarop hij sprak: "Als Kastor zich met Pollux
In 't spoor bevond van dezen weêrglansdrager,
Die 't boven- en benedenrond zijn licht brengt,

64 Zoudt gij den Dierenriem, in gloed gehuld,
Nog nader bij 't Beerinnenpaar zien wentlen
Zoo hij de aloude baan niet uit zou wijken.

67 Indien gij de oorzaak daarvan wilt doorgronden,
Zoo denk u in den geest den heuvel Sion
Met dezen Berg aldus op de aard gelegen,

70 Dat beide één horizont bezitten, maar
Verscheiden hemisfeer, waarom de weg,
Dien Faëton, helaas! niet wist te volgen,

73 U hier aan de eene zijde voor moet komen,
Terwijl hij ginds aan d' andren kant zich voordoet;
Althands, zoo uw verstand het klaar doorgrondt". —

76 "Gewis, mijn Meester! (zeide ik) tot op heden,
Daar mijn bevatting licht te zwak nog scheen,
Zag 'k nooit zoo helder als ik thands erken,

79 Dat der verheven omring middencirkel,
Die de Evenaar in zeekre kennis heet,
En immer tusschen zon en winter blijft,

82 Naar 't geen gij hebt getoond, zooveel naar 't Noorden
Van hier zich heenneigt, als 't Hebreeuwsche volk
Dien naar 't verzengde deel der aard ziet wijken.

85 Doch, zoo het u behaagt, zou 'k gaarne weten,
Hoe ver wij moeten gaan, dewijl de Berg
Veel hooger opstijgt dan mijn oog kan reiken." —

88 En hij tot mij: "Zóó is 't met dezen Berg;
Dat de aanvang aan den voet steeds moeilijk valt,
Doch, naar men stijgt, te minder zulks gevoelt.

91 En daarom, schijnt hij u zoo maklijk toe,
Dat u 't bestijgen van zijn helling licht zij,
Gelijk 't stroomafwaartsglijden in een boot;

94 Dan zult ge aan 't einde wezen van dit pad.
Daar wacht een blijde rust dan uw vermoeying; —
Meer zeg ik niet, dan dat ik waarheid spreek!" —

97 En juist toen hij zijn woorden had voleindigd,
Klonk, ons nabij, een stem die sprak: "Wellicht,
Dat 't eerst u noodig zijn zal neêr te zitten!" —

100 Bij dit geluid keerde elk van ons zich om,
En zag ter linkerhand een grooten steenklomp,
Dien ik noch hij tot heden had bemerkt.

103 Daar traden wij op toe en vonden lieden,
Die in de schaduw achter 't rotsblok stonden,
Als een in werkeloosheid pleegt te leunen.

106 En een van hen, die zeer vermoeid mij toescheen,
Zat neder en omarmde beide knieën,
Het aangezicht daar tusschen nederbuigend.

109 "O vriendelijk Meester, (zeide ik toen) aanschouw toch
Hem die zich lusteloozer nog vertoont,
Dan of de Traagheid-zelf zijn zuster ware." —

112 Hij keerde zich tot ons en gaf toen acht,
't Gelaat slechts over zijne dijen schuivend,
En sprak: "Stijg opwaarts gij, want gij zijt vaardig!" —

115 'k Herkende toen wie 't was; en die vermoeying,
Die nog een weinig d'adem mij belemmerde,
Belette niet dat 'k tot hem ging. Nadat

118 Ik hem bereikt had, hief hij 't hoofd een weinig,
En zei: "Hebt ge al ontwaard, hoe thands de zon
Den wagen u ter linker schouder wendt?" —

121 Zijn trage handling en zijn korte woorden
Bewogen mijne lippen tot een glimlach,
Terwijl 'k begon: "Belacqua, thands betreur ik,

124 Uw lot wel niet, maar zeg me, waarom gij
Hier nederzit. Wacht gij hier nog geleide?
Of greep u de oude heblijkheid weêr aan?" —

127 En hij: "Mijn broeder, zeg, wat baat mij 't stijgen,
Daar de Engel Gods die aan de poort de wacht houdt,
Mij toch niet tot de pijnen toe zou laten?

130 Eerst moet de hemel zooveel maal zich wentlen
Om dezen Berg, als eenmaal in mijn leven,
(Daar 'k tot het eind de vrome zuchten naliet)

133 Zoo niet de beden me eer te stade komen,
Aan 't hart ontstroomd, dat in genade leeft.
Wat baat een ander, onverhoord omhoog!" —

136 En voor mij heen steeg reeds de Dichter op,
En zeide: "Volg mij nu! De zon beroert
De middaglijn, gelijk gij ziet; aan 't uiterst

139 Dekt reeds de Nacht Marokko met den voet." —

AANTEEKENINGEN.

---

6. Dante bestrijdt hier de meening van dezulken, die de onderscheiden werkingen van den menschelijken geest aan verschillende zielen toeschrijven. Zij die zoo iets staande hielden spraken van een ziel die haar zetel zou hebben in den lever, en de oorsprong heette van de lagere driften en hartstochten;

vervolgens van een andere ziel, die in het hart huisvestte en de bron was van het gevoel, en eindelijk van een derde ziel, die in de hersenen haar plaats vond en de woonplaats was van het verstand.

12. Als, bijvoorbeeld, de opmerkzaamheid door iets wordt gaande gehouden, zijn het nadenken of andere zielskrachten in een min of meer werkeloozen staat, wat de Dichter "gebonden zijn" noemt, terwijl eerstgenoemde kracht in volle vrijheid werkzaam is. Had de mensch meer dan één ziel, dan zouden verschillende werkingen tegelijk en in dezelfde mate plaats hebben.

15. De zon stijgt 15 graden per uur, derhalve maken 50 graden 3 uren 40 minuten, welk tijdsverloop men rekenen moet van het opgaan der zon af. Voor het onderhoud met Manfred moet men dus ruim een uur stellen.

18. Namentlijk, het pad om den Berg te bestijgen.

20. De naauwe paden en openingen tusschen de rijen der wijnstokken worden dikwijls met doorntakken gesloten ter beveiliging van de rijpende trossen.

25. De Dichter wil te kennen geven dat hij veel moeyelijke en afmattende wegen en toegangen heeft gezien, maar nimmer de zoodanigen die met het pad te vergelijken zijn, dat hij gaan moet. Sint Leo is een stadjen op een berg in de nabijheid van Urbino; Noli is een haven in het Genueesche en Bismantova is een hooge berg nabij het gebied van Reggio in Lombardije.

29. De weg der loutering is moeyelijk, wil de Dichter zeggen, maar niet onmogelijk voor hem die goeden wil en volharding heeft en de raadgevingen der rede volgt.

49. De lijn die een kwadrant (of het vierde gedeelte van een cirkel) van het middelpunt uit midden doordeelt, vormt met den horizontalen straal een hoek van 45 graden.

60 en verv. Uit figuur *c* blijkt dat de bewoners van Jeruzalem de zon, die bij de voorjaars- dag- en- nachtevening op den evenaar staat, aan de rechterhand en eenigzins uit het zuiden zien opgaan. Tevens wordt er duidelijk door hoe Dante, die

zich thands een tegenvoeter van Jeruzalem beschouwt, de zon eenigzins uit het noorden ziet opgaan en haar alsdan aan de linkerhand heeft, zoo hij den blik naar 't oosten richt.

62. "Weêrglansdrager" noemt Dante de zon hier, daar zij volgens den Dichter het licht van haar hoogen Schepper weêrkaatst.

80. In de sterrekunde, namentlijk.

81. De evenaar bevindt zich altijd (uitgezonderd bij de dag-en- nachteveningen) tusschen het halfrond waar de winter heerscht, en het andere waar de zon den keerkring raakt, waar het dus Zomer is.

90. De allegorische beteekenis dezer uitdrukking in betrekking tot het leven der boete en bekeering is niet moeyelijk te ontdekken.

104. Deze schaar bestaat uit degenen die boete en bekeering tot het laatste oogenblik des levens hebben uitgesteld. De rotsklomp is het zinnebeeld van hetgeen hun een beletsel tot bekeering of voorwendsel was tot het uitstel er van. De schaduw is het zinnebeeld van de geestelijke donkerheid die zij in 't leven zochten.

119. Die hier spreekt, bespot Dante in deze woorden over zijn onderhoud met Virgilius, daar het den trage eigen is om alle navorschen en wetenschappelijk onderzoek dwaasheid te achten.

123. Belacqua was een uitnemend bewerker van muziekinstrumenten uit Dante's tijd, maar tevens bekend om zijn buitengewone traagheid.

131. Uit deze woorden blijkt, dat de tragen reeds een lichter graad van straf ondergaan dan degenen die in den kerkelijken ban gestorven zijn en die wij aan den voet van den Berg verblijf hebben zien houden.

139. Uit figuur *d* blijkt dat het dus heden middag is op den Louteringsberg, dat te Cadix of in Marokko de nacht invalt en dus aan de boorden van den Ganges de morgen begint.

VIJFDE ZANG.

DE BENEDEN-HELLING. TWEEDE PLATEEL. TRAGEN IN BOETE, DOOR EEN GEWELDIGEN DOOD OVERVALLEN.

Inhoud.

Aan den voet van den Louteringsberg ontmoette de Dichter dezulken die berouwhebbend gestorven zijn doch onverzoend met de Kerk; op het Eerste Plateel van de Beneden-Helling de zoodanigen die boete en bekeering tot het laatste oogenblik des levens hebben uitgesteld, zoodat wij thands op het TWEEDE PLATEEL van de BENEDEN-HELLING den Dichter met de derde soort van boetelingen zien kennis maken, bestaande uit de TRAGEN die vóór hun bekeering een GEWELDIGEN DOOD gestorven zijn, doch in hun zieltogen den geest aan God toevertrouwden. Zoodra deze schare den Dichter opmerkt, zendt zij een tweetal uit ten einde omtrent zijn persoon en tocht onderricht te worden. Nadat de boetelingen vernomen hebben, dat Dante naar de aarde zal terugkeeren, bidden eenigen hem om hun nagedachtenis onder de levenden te hernieuwen en de voorbeden af te smeeken voor de rust hunner ziel. Aan dit onderhoud met den Dichter nemen deel JAKOB DEL CASSERO, BUONCONTE DI MONTEFELTRO en PIA DA SIENA.

1 Reeds had ik van die schimmen afgelaten,
En volgde ik weêr het voetspoor van mijn Leidsman,
Toen iemand achter mij den vinger ophief,

4 En uitriep: "Zie, 't schijnt dat de straal geen licht geeft
Ter linker zij van hem die lager gaat,
En die zich voordoet als een levende." —

7 Ik wendde 't oog bij 't klinken dezer woorden,
En zag er met verwondring mij aanschouwen,
Mij slechts en 't onderschepte zonnelicht.

10 "Hoe toch bekommert zich uw ziel zoozeer,
(Dus sprak mijn Meester) dat ge uw schreden inhoudt?
Wat gaat het u aan, wat men ginder fluistert?

13 Gij, volg mij slechts en laat de schare praten;
Sta vast gelijk een toren die den spits
Nooit schudden voelt bij 't blazen van den wind!

16 De mensch toch in wien denk- op denkbeeld zich
Gedurig opdringt, komt zijn doel niet nader,
Dewijl de kracht van 't eene 't andre ontzenuwt." —

19 Wat kon ik daar op zeggen dan: "Ik kom!"
Ik zei 't, schoon overtogen met de kleur,
Die vaak den mensch vergifnis waardig maakt.

22 Er kwamen midd'lerwijl van de andre zijde,
Ons tegenover, langzaam lieden tot ons,
Die vaers op vaers van 't *Miserere* zongen.

25 Toen zij bemerkten, dat ik door mijn lichaam
Geen doortocht kon verleenen aan de stralen,
Brak 't lied af in een heesch en langzaam: *O!*

28 En twee van hen, als afgezanten handlend,
Begaven zich tot ons om ons te vragen:
"Gij, wilt ons kondschap geven van uw toestand!" —

31 En toen mijn Meester: "Gij kunt wederkeeren
En hun die u gezonden hebben melden,
Dat 't lichaam dezes menschen waarlijk vleesch is.

34 Zoo ze in 't aanschouwen zijner schaduw toefden,
Gelijk ik meen, zij hun mijn woord genoeg. —
Dat zij hem eeren, daar zijn gunst kan baten!" —

37 Ontvlamde gassen zag ik nooit zóó snel
In d' aanvang van den nacht het luchtruim klieven
Of, na zonsondergang, de Augustus-nevelen,

40 Als zij in minder tijd weêr opwaarts zweefden,
En weêr van daar met de andren tot ons keerden,
Gelijk een paardenzwerm die toomloos voortrent.

43 "De schare die daar tot ons dringt is talrijk,
En komt u iets verzoeken, (zei de Dichter)
Ga gij dan voort, maar leen bij 't gaan haar 't oor." —

46 "O ziel, die om de zaligheid hier rondwaart
In 't sterflijk kleed waarin gij werdt geboren,
(Dus riep ze al zwevend) houd een wijle stand!

49 Zie toe, of ge een van ons ooit hebt aanschouwd.
Opdat gij ginder kondschap van hem brenge; —
O waarom gaat gij voort, wat toeft gij niet!

52 Geweldig was eens onzer aller dood;
Wij waren zondaars tot in de uiterste ure,
Toen 't Hemelsch Licht zich nog ons oog ontdekte,

55 Zoodat, berouwvol en vergevend, wij
Uit 't leven traden, met dien God verzoend,
Die ons den wensch in 't hart stort, Hem te aanschouwen."

58 En ik: "Hoezeer ik stare op uw gelaat,
'k Herken hier niemand. Maar, zoo u behaagt,
Wat ik vermag, tot heil geboren zielen!

61 Spreekt dan, en om die vrede zal ik 't doen,
Die 'k heden in het spoor van zulk een Gids
Van waereldrond tot waereldrond ga zoeken." —

64 En een hief aan: "Wij maken staat op uwe
Barmhartigheid, ook zonder uw bezweering,
Zoo de onmacht niet den goeden wil beperkt.

67 Ik dan, alleen en voor al de andren, spreek
En bid u dat, zoo ge ooit het land terugziet,
Begrensd door dat van Karel en Romagna,

70 Uw smeekingen mij gunstig zijn in Fano,
Zoodat m' in vuur'ge beden mij gedenke,
En ik mij loutre van mijn zware zonden.

73 Dáár zag ik 't leven, doch mijn diepe wonden,
Waar 't bloed uit vloot, waarin 'k mijn zetel had,
Ontving ik in den schoot der Antenoren,

76 Daar, waar 'k geloofde 't veiligste te zijn.
Het hoofd der Esti plengde 't, hij wiens toorn
Mij grooter was, dan ooit zijn wensch naar recht.

79 Doch zoo ik weggevloden was naar Mira,
Toen 'k overvallen werd bij Oriaco,
'k Zou daar nog wezen, waar men ademhaalt.

82 'k Vlood naar 't moeras, doch riet en slijk belemmerden
Mij zóó, dat 'k nederviel en 'k uit mijn aderen
Aldaar een meir op de aarde zag ontstaan." —

85 Toen sprak een ander: "Ach, zoo dat verlangen
Vervuld word' dat ten hoogen Berg u voert!
Sta dan het mijne bij, in vroom erbarmen!

88 Ik ben van Montefeltro; 'k *heet* Buonconte.
Johanna noch een ander denkt aan mij,
Dies zwerf ik met gebogen hoofd bij dezen." —

91 En ik tot hem: "Wat toeval, wat geweld
Heeft dus u weggesleurd van Kampaldino,
Dat niemand ooit uw graf nog heeft ontdekt?" —

94 "Ai mij, aan Kasentino's voet (hernam hij)
Ontwaart m' een stroom die Archiano heet,
En bij de Kluis ontspringt in de Apenijnen.

97 Ter plaatse nu, waar hij dien naam verliest,
Kwam 'k met gewonden gorgel vluchtende aan
Mijn voetspoor teeknend langs den grond met bloed.

100 Daar brak mijn oog, terwijl mijn laatste woord
De naam der Heilige Maria was;
Daar viel ik neêr en liet er 't vleesch alleen.

103 Als waarheid meld ik (o, herhaal 't den levenden)
Dat de Engel Gods mij greep, en die der Helle
Uitgilde: "Hemeltelg, wat rooft gij 't mijne!

106 Welaan, voer 't eeuwig deel van dezen weg,
Om de enkle traan die hem aan mij ontsteelt,
Ik neem het andre in mijne heerschappij!"

109 "'t Is u bekend hoe in de lucht de dampen
Zich samenhoopen, en weêr water worden,
Zoodra zij komen waar de koude ze aangrijpt.

112 Dees booze Wil, die slechts het kwade wenscht,
Verbond zich met verstand en joeg den nevel
En stormwind op, uit kracht van zijn natuur.

115 Toen hulde hij, aan 't einde van den dag,
Het dal van Pratomagno tot den bergrug
In mist en 't hoog gewelf met zulk een zwerk,

118 Dat zich de zwangre lucht in water uitgoot.
De regen viel, en wat onze aarde er van
Niet kon verzwelgen, vormde zich tot beken,

121 Die, weêr tot grooter stroomen aangegroeid,
Zóó snel den koninklijken vloed toevloten,
Dat niets haar wildheid weêrstand bieden kon.

124 Toen vond de Archiaan aan d' opgezwollen mond
Mijn lichaam koud als ijs, en voerde 't mede
Naar d' Arno, en ontvouwde 't kruis, dat ik

127 Mij op de borst sloeg, toen de droefheid me aangreep.
Langs oevers werd ik heengesleurd en bodem
Tot hij mij in zijn roofgoed had gewikkeld." —

130 "Ach, zoo gij weêrgekeerd zijt in de waereld,
En uitgerust hebt van den langen weg,
(Dus sprak de derde geest weêr na den tweede)

133 Gedenk gij mijner dan, die Pia ben!
Siëna gaf, Maremme ontnam mij 't leven.
Hij weet zulks best die mij, een weduw eerst,

136 Het kleinood schonk en weêr verloofde maakte." —

AANTEEKENINGEN.

---

5. "Die lager gaat," dat is, Dante die zijn leidsman volgt. De schaduw valt aan de linkerzijde des Dichters, dewijl hij de zon aan de rechterhand heeft, gelijk hij-zelf mededeelde dat hij bij 't omkeeren haar ter linker ziet Hij gaat dus westwaarts.

21. De Dichter zegt *vaak*, èn omdat de schaamte niet altijd uit edele beweegredenen voorkomt, èn omdat zij veeleer een verontschuldiging voor jeugdige en lieden zonder ondervinding kan zijn dan wel voor allen zonder onderscheid.

36. Namentlijk, omdat hij hun gedachtenis kan hernieuwen en de voorbidding hunner verwanten kan afsmeken, als hij weder op de aarde terug is.

38. Dante maakt hier een toespeling op zoogenaamde vallende sterren en andere luchtverschijnselen, door hem ten rechte of ten onrechte (wij kunnen het niet beslissen) voorgesteld, als aan de heete dagen van Augustus in het bijzonder eigen.

61. In de eerste plaats, de vrede der ziel; ten tweede de vrede in Italië, dien hij door zijn gedicht wil te weeg brengen, door zijn landgenoten tot God terug te brengen.

64. Die hier spreekt is Jakob del Cassero, een burger van Fano, die menigmaal beleedigd en ten laatste werd omgebracht door Azzo VIII van Este (gestorven in 1308). De moord had plaats te Oriako, een stadjen in het Paduaansche, daar de laatstgenoemde ijverzuchtig was op het aanzien van Jakob del Cassero als podesta van Bologna, die wederkeerig niet naliet om zijn vijand bij anderen zwart te maken. De landstreek die hij hier bedoelt is de mark Ankona, waarin Fano gelegen was, en die begrensd werd door het koningrijk Napels, toen in handen van Karel van Anjou, en de Romagna. De schoot der Antenoren is het Paduaansche, welks bewoners naar Antenor, den Trojaanschen stichter van Padua, aldus genoemd werden.

74. Het oude volksgevoelen, dat ook door veel wijsgeeren werd voorgestaan, beschouwde het bloed als den zetel van de ziel.

76. De eerlijke spreker maakt hier een toespeling op de beleedigingen die hij zelf zijn moordenaar had aangedaan, doch waarvoor hij zeker den dood niet verdiend had.

79. Als hij naar Mira (een plaats aan een kanaal dat in de Brenta uitloopt) gevlucht ware, zoude hij veilig zijn geweest voor zijn moordenaars, die hem overvielen toen hij zich op weg begaf naar Milaan, om aldaar de waardigheid van Podesta te aanvaarden. Tot zijn ramp vlood hij naar een moeras.

88. Buonconte was de zoon van Guido van Montefeltro en gehuwd met een Florentijnsche dame die den naam van Johanna droeg. Hij streed in den strijd tegen de Guelfen bij Kampaldino, in welken slag ook Dante tegen de Ghibellijnen streed, nog

slechts 24 jaar oud zijnde (1289). De Arentijnen die de Florentijnsche Ghibellijnen waren te hulp gekomen, hadden Buonconte en hun Bisschop Willem dei Pazzi tot hun hoofden. De heerschende partij in Florence, de Guelfen, werd aangevoerd door Amerigo di Nerbona en behaalde de overwinning, waarom er een kerk aan den Heiligen Barnabas werd toegewijd ter herinnering aan den gelukkigen dag (11^n Juny). Buonconte sneuvelde, terwijl zijn lijk nimmer is terug gevonden.

103. In de Hel stelt de Dichter voor, dat de Duivel aan den Heiligen Franciscus de ziel van Buonconte's vader betwist en overwinnaar blijft. Hier moet Satan het opgeven, doch hij wreekt zich op het lichaam van den boeteling (Zie de Hel, 27^n Zang).

112. Dat is, de Duivel, die altijd het ongeluk wil en toewenscht en nu het overleg, het verstand te baat neemt om dien boozen wil uit te voeren. Door het volksgeloof en de leer der Kerk (ook der Protestantsche) werden ontzettende natuurverschijnselen aan de werking van den Satan toegeschreven. Dit geeft den Dichter aanleiding tot een hoogst dichterlijke schildering ter verklaring van Buonconte's verdwijnen.

114. Uit kracht van zijn natuur, dat is, van zijn groot vermogen, dat hij als aartsengel bezat, doch dat hij nu alleen aanwendt tot het uitrichten van booze en gruwelijke daden.

116. Een berg nabij de bronnen vnn den Arno. De *bergrug* is die der Appenijnen.

122. Dat is, de Arno.

126. Stervende had Buonconte de armen op de borst gekruist; een bewijs zijner boete.

129. Alles is hier even dramatisch. De rivier wikkelde het lijk in de slib die zij in haar onstuimigen loop van de velden had weggesleurd.

133. Pia dei Guastelloni, geboren te Siëna, was eerst gehuwd geweest met een uit het geslacht der Ptolomei, doch later met Nello della Pietra. Deze liet haar, toen zij op een zomerdag

aan het venster van haar buitenverblijf in de Maremma stond, op den weg nederwerpen, zoodat zij het bestierf. Hij verdacht haar van ongeoorloofden omgang met een beminnelijk jongeling, Agostino dei Ghisi. Het onheil had plaats in 1295. Nog altijd wijst men in Siëna het huis van Pia.

ZESDE ZANG.

VERVOLG VAN DEN VORIGEN ZANG. SORDELLO.

Inhoud.

Dante vervolgt zijn reis langs denzelfden omgang van de Beneden-Helling en bevindt zich bij gevolg nog steeds onder dezulken, die vóór hun werkelijke bekeering door een geweldigen dood overvallen zijn, doch in hun laatste oogenblikken het oog op God gevestigd hielden. Onder hen worden eenigen door den Dichter opgemerkt, die in zijn tijd door zonderlinge lotgevallen of een treurig uiteinde algemeen bekend waren. Daarna verklaart Virgilius zijn leerling eenige zwarigheden, die zich voor hem opdoen, betreffende het leerstuk der voorbidding. Eindelijk geeft een ontmoeting van Virgilius met den Provençaalschen dichter Sordello Dante aanleiding tot een ernstigen uitval tegen het verdeelde Italië en het wispelturige Florence, een der schoonste bladzijden van dit gedeelte der Commedia uitmakende.

1 Wanneer het kansspel zijn beslissing heeft,
Staat die verliest verslagen en herhaalt
De worp, om droevig nog zich te overtuigen.

4 Doch om den winner dringt zich heel de schare:
De een grijpt van voren, de andre hem van achtren,
En die ter zij smeekt zijner zich te erinneren.

7 Hij blijft niet staan, maar hoort naar deze' en genen,
En steekt de hand naar een die daarop aflaat,
En werkt zich dus een weg door heel de menigt.

10 Zóó drong ook ik door al dat dicht gewoel,
Dan hier, dan daar er een 't gelaat toekeerend,
En door beloften áan de schaar me onttrekkend.

13 Hier zag ik d' Aretijn, die eens den dood
Van Ghin di Tacco's boozen arm ontving;
En d' ander, die verdronk bij 't woest vervolgen.

16 Dáár bad met uitgestrekte handen Fredrik
Novello, naast den man van Pisa die
De vroomheid van Marzucco sterk aan 't licht bracht.

19 Ik zag Graaf Orso; 'k zag de ziel, gescheiden
Van 't lichaam èn door booze list èn nijd,
Gelijk zij zegt, en niet om eenig misdrijf.

22 'k Meen Peter dalla Broccia. Dat Maria
Van Brabant nu wel toezie nog in 't leven,
Opdat zij niet bij erger bende kome.

25 Toen 'k mij had vrij gemaakt van al die schimmen,
Die baden dat men bidden zou voor haar,
Opdat haar heil'ging moog bespoedigd worden,

28 Begon ik dus: "Het schijnt dat gij me uitdruklijk,
O bron mijns lichts, ontkent in zeekre vaerzen,
Dat beden 's Hemels hoog besluit ooit wijzigen.

31 En zie, dees lieden bidden toch om zulks.
Zoo zoude als dan hun hoop steeds ijdel wezen?
Of mis ik 't zuiver inzicht bij uw woorden?" —

34 En hij tot mij: "Hetgeen ik schreef is duidlijk;
En ook dier lieden hoop zal nimmer falen,
Zoo men 't beschouwe met gezond verstand.

37 Het opperst oordeel toch zinkt nooit in 't diep;
Dewijl het vuur der liefde in eens vervult,
Wat hij die hier verblijf houdt *moet* voldoen.

40 En daar, waar ik die uitspraak heb bevestigd,
Wordt eenig misdrijf niet geboet door bidden,
Daar 't smeekgebed er omging buiten God.

43 Doch gij, houd u niet stil bij zulk een twijfel,
Zoo hoogstgewichtig! zoo niet zij 't u ingeeft,
Die uw verstand het licht zal zijn ter WAARHEID.

46 'k Weet niet of gij 't verstaat: 'k meen BEATRICE!
Gij zult haar boven zien, ginds op de kruin
Van dezen Berg, welzalig en verheugd." —

49 En ik: "Mijn goede Gids! ai, gaan wij sneller,
Daar 'k reeds mij niet zoo afmat als bij d'aanvang,
En 'k zie, dat ook de bergkruin schaduw werpt." —

52 "Wij zullen gaan, zoo lang de dag 't ons gunt,
(Gaf hij ten antwoord) en zoo lang wij kunnen;
Doch onze taak is zwaarder dan gij 't acht.

55 Vóór ge op den top zijt, zult gij 't licht zien keeren,
Dat reeds zich schuil houdt achter deze helling,
Zoodat ge thands zijn stralen niet meer breekt.

58 Maar zie dien geest, alleen en afgezonderd,
Die daar den blik zoo ernstig op ons richt.
Hij zal gewis den snelsten weg ons toonen." —

61 Wij naderden. "O geest uit Lombardije,
Wat zit gij fier en verontwaardigd neder,
Hoe edel en hoe statig rolt uw blik!" —

64 Doch ook geen woord zelfs deed de geest ons hooren,
Terwijl hij ons voorbij liet gaan en staarde,
Gelijk een leeuw, tot rusten neêrgevlijd.

67 Toch trad Virgilius tot hem toe, hem biddend
Het beste pad tot stijgen ons te toonen;
Maar ook geen antwoord gaf hij op die beê.

70 Slechts naar ons vaderland en leven vroeg
Hij ons. En nu begon mijn ed'le Leidsman:
"In Mantua".... Waarop de sombre geest

73 Zich ophief van de plaatse waar hij was,
En sprak: "O Mantuaan, ik ben SORDELLO,
Uit uwe stad!" Ze omhelsden hier elkander.

76 Itaalje! O dienares, o huis der smarte!
Bark zonder stuurman in 't geweld der stormen!
Geen meesteres van volken maar boeleerster!

79 Deze ed'le ziele was zoo vurig om,
Reeds bij den zoeten naam der vaderstad,
Zijn medeburger 't welkom toe te juichen;

82 En thands is in uw steden geen der levenden
Ooit zonder krijg. Zij knagen aan elkander
Wie ééne veste, één burchtwal moet omsluiten!

85 Zoek, o rampzaal'ge, zoek aan alle zoomen
Langs beide uw zeeën; zie u dan in 't binnenst,
Of eenig deel in u den vrede smaakt.

88 Wat baat het u, of Justiniaan den teugel
Weêr schikte, zoo de zadel ledig blijft?
Dat werk vermeerdert uwe schande nog.

91 Wee u, die slechts in vroomheid lust moest hebben,
En Cesar plaats moest gunnen in den zadel,
Zoo gij het recht verstondt wat God u voorschrijft.

94 Zie, hoe het fiere ros ontembaar wordt,
Daar 't door de sporen niet meer wordt beheerscht,
Sints gij de hand gelegd hebt aan den breidel.

97 O Duitsche Albertus, waarom laat gij varen,
Wat woest en onregeerbaar is gemaakt,
Schoon gij 't den zadelboog beschrijden moest!

100 Rechtvaardig oordeel valle van de sterren
Op uw geslacht! Zóó streng en openbaar,
Dat die u opvolgt vreeze er voor zal koestren.

103 Gij toch, gij en uw vader zagen 't aan,
Daar Hebzucht u naar andre streken trok,
Dat dus de Lusthof van het Rijk verwoest werd.

106 Kom en aanschouw Montecchi en Cappelletti,
Monaldi en Flippeschi, zorgloos man!
Zij steeds nog vreezend, gene reeds aan 't weenen.

109 Kom, wreede, kom! Zie hoe men uw getrouwen
Verdrukt, en open 't hart voor hunne jammeren;
En zie wat vrede Santafior geniet!

112 Kom en aanschouw, hoezeer uw Rome schreit,
De hulpelooze weduw, dag en nacht,
"Mijn Cesar! roepend, waarom blijft gij verre!"

115 Kom en aanschouw, wat liefde 't volk zich toedraagt;
En zoo geen medelij met ons u aangrijpt,
Kom dan en schaam u over uwen naam.

118 En mag ik 't vragen, o verheven Jovis,
Die eens op de aard voor ons gekruisigd zijt:
Richt uw rechtvaardig oog zich elders heen?

121 Of is het voorbereiding die in d' afgrond
Van uwen raad tot eenig goeds ons heenwijst,
Dat echter nog te ver ons oog ontgaat?

124 Dewijl Itaalje's vesten van tirannen
Vervuld zijn, en zich iedre kinkel tot
Partijhoofd, zich tot een Marcellus maakt!

127 Florence, mijn Florence! ergre u toch
Deze uitval niet, daar 't u volstrekt niet aangaat,
Dank zij uw volk, dat zich zoo wijs bezint!

130 In veler hart woont Recht, maar 't schot vertoeft,
Opdat de boog niet onberaden trille:
Uw burgers echter dragen 't op de lippen.

133 En velen weigren de openbare lasten:
Uw burgers echter zijn er gretig naar,
En schreeuwen, ongevraagd: "Ziedaar mijn schoudren!"

136 Wees vrolijk dan, gij hebt er reden toe,
Gij zijt zoo rijk, vol vrede, vol van wijsheid!
Of 'k waarheid spreek, zal 't einde u niet verbergen.

139 Athene en Sparta, die hun wetten gaven
Aan de oudheid en zoo blonken in beschaving,
Verschaften luttel blijk van ware staatskunst

142 Bij u geleken, die zóó fijne regelen
Verzint, dat 't geen gij in Oktober spint
Het midden van November naauwlijks haalt.

145 Hoe dikwerf hebt ge, sints uw heugnis reikt,
En wet en munt en ambt en zeden niet
Veranderd, en uw magistraat vernieuwd!

148 Zoo gij dit wel gedenkt en niet verblind zijt,
Zult ge u gelijk zien aan den kranken mensch,
Die zelfs op 't zachtste dons geen rust kan vinden,

151 Maar steeds zich wendt tot leniging der smart.

AANTEEKENINGEN.

---

1. Het spel waarvan hier sprake is (*il giuoco della zara*) was een hazardspel met drie dobbelsteenen, naar men zegt, dat ongetwijfeld in het openbaar plaats had. Wij kunnen hier echter niet nalaten, op de schoone vergelijking en het natuurlijke in de schildering opmerkzaam te maken. De verliezer zondert zich af en werpt nog eens en nog eens, als wilde hij zich overtuigen, of het lot ook gunstiger kansen voor hem over heeft. De winner, omringd en bestormd door degenen die een aandeel in de winst verlangen, wringt zich door de menigte heen, hier en daar zich losrukkende, en een ander met eenig deel tevreden stellende.

13. De hier bedoelde persoon is Benincasa van Arezzo, de vikaris van den Podesta van Siëna, die zekeren Tacco en diens neef Turino van Turrita wegens straatroof liet veroordeelen, waarop Ghino di Tacco, broeder des eerstgenoemden, naar Rome ging en Benincasa in de raadzaal om het leven bracht. Nadat deze Ghino nog lang de schrik van een geheele landstreek geweest was, verzoende hij zich eindelijk met Bonifacius VIII, die den moordenaar en roover tot ridder verhief en rijkelijk met weldaden overlaadde.

15. Waarschijnlijk wordt hier een zekere Cione van Tarlati bedoeld, die zijn vijand Bostoli vervolgde, doch daarbij in den Arno stortte en verdronk.

17. Frederik Novello was de zoon van Graaf Guido di Battifolle en werd door een der Bostoli, bijgenaamd Fornaiuolo, gedood. Met den MAN VAN PISA wordt Farinata, zoon van Marzucco bedoeld, die door Beccio da Caprona werd omgebracht.

De vader van den verslagene droeg het onheil met de meeste gelatenheid. Met anderen zijner orde (hij was destijds Minderbroeder) volgde hij het lijk van zijn zoon, vergaf den moordenaar en, om te toonen dat alle zucht naar wraak bij hem geweken was, kuste hij diens handen.

19. Het is onzeker wie deze Graaf Orso is. Sommigen meenen dat hij uit de Florentijnsche familie der Alberti was en door een zijner verwanten in een twist gedood werd; anderen weder beweeren dat het een zoon van Graaf Napoleon van Cerbaja was, die door zijn oom, Graaf Albert van Mangona, werd omgebracht. — Peter della Broccia of Brosse was een man van geringe afkomst, die zich evenwel tot geheimen raad van Filips III van Frankrijk wist te verheffen. Maria van Brabant, tweede gemalin van Filips, haatte hem zeer om de liefde, die hij een voorzoon van den Koning toedroeg. Wat evenwel de oorzaak van zijn dood geweest is, weet men niet met zekerheid. Michelet deelt mede, dat hij de Koningin beschuldigde van een stiefzoon te hebben willen vergiftigen, en Dante schijnt haar onder die verdenking te laten. De Koningin echter wist zich vrij te pleiten, waarop haar dienaars den ongelukkigen minister van verraad beschuldigden, die dan ook weldra zonder werkelijk bewijs van zijn vergrijp in 1276 werd opgehangen.

24. Dat is, dat zij niet tot de Hel verwezen worde, hetzij om de misdaad waarvan men haar verdenkt, hetzij om haar aandeel in den ondergang van Peter della Broccia.

29. Dante doelt hier op vaers 376 van het zesde boek van den Eneas, hetwelk luidt (naar de vertaling van Mr. S. J. E. Rau): "Waan niet langer, dat beden de godlijke wetten verwrikken." —

37. In verband met Jezus woorden: "De liefde is de vervulling der wet," zegt Dante hier volgens de leer der Kerk, dat de verdienste en voorbidding der vromen in een korten tijd vervullen, wat de zielen op de plaats der loutering gedurende langen tijd moeten voleinden, zoodat de goddelijke gerechtigheid in geenen deele te kort wordt gedaan.

40. Dat is, in de Hel.

45. De waarheid is bij God, den mensch echter is het verstand gegeven. Doch nu is er een middelares noodig, die beide als het ware tot een brengt; dat is Theologie, de goddelijke wetenschap, verpersoonlijkt in Beatrice.

51. De Dichters bestijgen den Berg van 't Oosten komende; daar nu de zon naar 't Westen gaat, is het duidelijk, dat zij thands in de schaduw voortwandelen.

55. Nog driemaal gaat de zon voor de beide tochtgenoten op, vóór zij den top van den Berg bereikt hebben: den eersten maal in den 9n, vervolgens in den 19n en eindelijk in den 27n zang.

72. Virgilius wil beginnen met de vermelding zijner geboorteplaats. De verrukking die Dante bij Sordello ontwaart, op de enkele vermelding van diens geboortestad, geeft den Dichter aanleiding zijn landgenoten ernstig toe te spreken, bij wie alle liefde voor elkander en den geboortegrond geweken schijnt.

74. Sordello, een der beroemdste mannen van zijn tijd, was een Provençaalsch dichter uit de dertiende eeuw. Bekend is zijn liefde voor Cunizza, de zuster van Ezzelino da Romano. Een oud werk, *Thesaurus Thesaurorum* getiteld, wordt aan hem toegeschreven.

77. "Zonder stuurman," dat is, niet onder het bestuur van den Keizer.

88. De Dichter stelt hier Italië voor onder het beeld van een vurig strijdros en blijft de vergelijking nog eenige regels verder volhouden. Keizer Justiniaan gaf Italië, dat door Belisarius en Narses veroverd was, het wetboek dat naar zijn naam genoemd is, en wenschte het tot zijn oude glorie weêr op te heffen.

91. Dante richt hier het woord tot de geestelijkheid, die zich het waereldsche gezag aanmatigt of naar te veel invloed op den gang der staatszaken streeft. Het is duidelijk dat de Dichter hier het oog heeft op menige uitspraak van Jezus tot de Farizeën van zijn tijd.

95. Dat is, door het gezag van een wijs vorst.

97. Albertus van Oostenrijk, zoon van Rudolf van Habsburg, werd in 1298 tot Keizer gekozen, doch wilde niet naar Italië trekken.

100. Het schijnt dat Dante hier, bij wijze van profetische uitspraak, het gewelddadig uiteinde van Albertus aanduidt, die in 1308 door zijn neef Johan van Oostenrijk werd omgebracht.

102. Die opvolger is Hendrik VII, van wien Dante het heil van Italië verwacht. Zijn naam is op het innigst aan al de werken des Dichters verbonden.

104. Dewijl de Keizers, in plaats van zich met het ware heil van Italië bezig te houden, hun gebied naar andere zijden trachtten te vergrooten. En Italië, meent de Dichter, was hun door de ordeningen Gods als erfdeel toegewezen.

105. Dat is, Italië.

106. De eerstgenoemden waren beroemde Ghibellijnsche geslachten uit Verona, de anderen uit Orvieto. Shakspere heeft de beide eerste namen in zijn ROMEO en JULIA vereeuwigd.

111. Santafior was een keizerlijk leengoed nabij Siëna, doch door de verwaarloozing van de zijde der Keizers, in een staat van ontzettende wanorde. De dichter spreekt hier ironisch.

118. Jovis, dat is Jezus. Men ziet hieruit hoe in de Middeleeuwen alle namen van het Opperwezen symbolische synonymen waren.

125. Onder de historische personen van dezen naam zal Dante hier wel het oog hebben op den Marcellus die zich tegen Julius Cesar verklaard had.

127. Bittere ironie, daar Florence meer dan eenige andere stad door den Dichter bedoeld werd.

130. Dante wil hier te kennen geven, dat velen wier hart waarlijk van zucht tot gerechtigheid vervuld is, toeven met de uitspraak van een vonnis, juist uit vreeze van onbedacht een onrechtvaardigheid te begaan. Wat de Florentijnen echter RECHT noemen zweeft hun op de lippen: lichtvaardig wordt ieder von-

nis geuit, zonder dat de uitoefening van recht en gezag in het minst een zaak des harten schijnt te zijn.

133. "De openbare lasten"; dat is, de openbare ambten. De man van geweten aarzelt bij het besef van het gewicht van een openbaar ambt; de onnadenkende of het lichtzinnige partijhoofd echter neemt maar aan, zoekt zich van de ambten meester te maken. Met het oog op de gebreken van zijn vaderstad had de Dichter wel het recht om zich te teekenen: "*Dante fiorentino di nascita*, *non di costumi;*" Dante, Florentijn van geboorte maar niet van zeden.

151. Wij achten het een beleediging voor den lezer, bij deze en andere uitnemend schoone vergelijkingen stil te staan, gelijk zoo veel uitleggers doen. Die de schoonheid van zoo iets niet opmerkt zonder hoogdravende uitroepen om hem opmerkzaam te maken, moet Dante niet lezen!

ZEVENDE ZANG.

DE BENEDEN-HELLING VAN DEN LOUTERINGSBERG. DE VALLEI DER TRAGEN IN BOETE OM STAATSZAKEN.

Inhoud.

Na de blijde omhelzingen waarvan in den voorgaanden zang sprake was, verneemt Sordello, dat de Mantuaan met wien hij spreekt Virgilius is, die hem vervolgens omtrent zijn toestand in den Limbus inlicht. Daarna door den Dichter der oudheid verzocht, hem een pad aan te wijzen om spoediger tot den opgang van den eigentlijken Louteringsberg te komen, biedt Sordello zich als gids aan, doch geeft hem den raad om, daar het reeds bij 't vallen van den avond is, in een vallei, niet verre van daar en op de helling van den Berg gelegen, den nacht door te brengen. Dit is de plaats waar de TRAGEN verkeeren, die boete en bekeering verzuimden, doordat aangelegenheden van den staat hen alles, zelfs hun hoogere belangen, deden vergeten. Dit is dus de vierde schare van boetelingen die Dante reeds ontmoet heeft. Onderscheidene vorsten worden den Dichters door Sordello aangewezen en bijzonderheden omtrent dier leven en werken hun medegedeeld.

1 Nadat de blijde en eerbiedvolle groet
Tot drie- of zelfs tot viermaal was herhaald,
Trok zich Sordel terug en vroeg: "Wie zijt gij?" —

4 "Vóór nog een ziel zich tot dees Berg gewend had,
En aldus waardig was tot God te stijgen,
Werd mijn gebeent door Oktaviaan begraven.

7 Ik ben Virgilius. Om geen ander misdrijf
Verloòr ik 't Heil, dan dat 't Geloof me ontbrak." —
Aldus gaf hem mijn Leidsman toen ten antwoord.

10 Gelijk degeen wiens oog op eenmaal iets
Ontwaart, waarover hij verbijsterd staat,
Zoodat hij aarzelend zegt: "Zoo is 't! Neen, niet zoo!"

13 Dus was Sordello, die de wenkbraauw neêrsloeg
En op het nedrigst tot hem wederkeerde,
Om hem te omarmen waar 't de mindre doet.

16 "O glorie der Latijnen, (sprak hij toen)
Door wien het blijkt wat onze taal vermag!
O eeuwige eer der plaats waar 'k heb geleefd!

19 Wat gunst en wat verdienste brengt u tot mij?
Zoo 'k waardig ben uw woorden aan te hooren,
Zeg mij: Komt ge uit de Hel, en uit wat kring?" —

22 "Door al de kringen van het Rijk der jammeren,
(Gaf hij ten antwoord) ben ik hier gekomen.
De kracht des Hemels drong me, en hem geleidde ik.

25 Geen *doen* maar *niet doen* doet mij 't voorrecht missen,
De hooge Zon te aanschouwen, naar gij 't wenscht,
Die mij maar al te laat geopenbaard werd!

28 Beneden is een plaats, niet droef door kwelling,
Maar slechts door duisternis, en waar de klachten
Niet klinken in gekerm, doch slechts in zuchten.

31 Daar woon ik met de schuldelooze kinderen,
Getroffen door den tand des doods, vóór zij
Gewasschen waren van de schuld der menschheid.

34 Daar woon ik met degeen die 't kleed niet droegen
Van 't drietal heil'ge deugden, schoon ze smetloos
Van zonden de andre kenden en steeds volgden.

37 Doch zoo gij 't weet en kunt, zoo licht ons dan
Een weinig in om sneller 't punt te naderen,
Waar de eigentlijke LOUTERINGSBERG begint." —

40 Hij sprak: "Geen vaste plaatse is ons gezet,
En op- en rondgaan is mij hier vergund:
Zoo ver ik kan, blijf 'k u als gids ter zijde.

43 Doch zie, hoe reeds de dag begint te neigen,
En bij den nacht is 't stijgen niet wel mooglijk;
Dus dient gezonnen op een schoone rustplaats.

46 Rechts af van hier zijn zielen afgezonderd.
Zoo gij 't mij toestaat, leid ik u tot haar,
Daar u 't bezoek niet ongevallig zijn zal." —

49 "Hoe is dit? was het antwoord. Die des nachts
Wil stijgen, wordt door andren dan verhinderd?
Of kan het zijn, dat hij zulks niet vermag?" —

52 En de edele Sordello trok den vinger
Toen over de aarde en sprak: "Zie, deze lijn
Komt gij na d' ondergang der zon niet over.

55 Niet dat iets anders hindernis te weeg brengt
Dan 't donker van den nacht bij 't opwaarts stijgen;
Doch dit 's zóó sterk, dat iedre wil het opgeeft.

58 Wel kan men daarin naar beneden keeren,
Of ook in 't ronde langs den omgang dwalen,
Terwijl de horizont den dag ons afsluit." —

61 Toen sprak mijn Meester, schier verwonderd staande:
"Welnu, geleid ons dan, naar ge ons vermeldde,
Waar men met welgevallen kan vertoeven." —

64 Nog weinig waren wij van daar verwijderd,
Toen ik gewaar werd, hoe de Berg er inzonk,
Gelijk bij ons de dalen inwaarts buigen.

67 "Daarheen, zoo sprak de schim, begeven we ons,
Daar, waar de helling tot een schoot zich vormt,
En waar wij dan den nieuwen dag verbeiden." —

70 Een kronklend pad lag tusschen vlakte en rotswand
En voerde ons op den zoom van deze diepte,
Tot over 't midden van de helling heen.

73 Goud, louter zilver en de purperbes,
Het schoonst en glansrijkst ebbenhout en 't loodwit,
En de emerald zoo frisch van groen bij 't kloven:

76 't Zou alles door de bloemen en het kruid
Van dees vallei in kleur verwonnen worden,
Gelijk 't geringe wijken moet voor 't grootsche.

79 Doch niet slechts had natuur die plaats bemaald;
Neen, uit de lieflijkheid van duizend geuren
Schiep zij een ongekende mengeling daar.

82 *Salve Regina* zingende in de bloemen
En 't groen, viel mij een schare daar in 't oog,
Die buiten dees vallei niet waar te zien.

85 "Vóór nog de zon geheel ter rust gegaan is,
(Zoo sprak de Mantuaan, die ons geleid had)
Moet gij niet wenschen, dat 'k u bij hen voere.

88 Van deze plaats kunt gij 't gebaar en 't aanschijn
Van iedereen daar beter onderscheiden,
Dan in de delling rondgaand onder hen.

91 Hij die daar 't hoogste zetelt en zich voordoet,
Als had hij 't geen zijn plicht gebood verzuimd,
En die bij andrer zang den mond niet opent,

94 Was Keizer Rudolf, die gewis de wonden
Kon heelen, waar Itaaljen aan bezweek,
Zoodat het andrer hulp te laat zal komen.

97 En hij wiens blik hem troost beheerschte 't land
Waarvan het water afdaalt, dat de Moldau
Naar de Elbe, en de Elbe naar de zee geleidt.

100 Zijn naam was Ottokar. Reeds van de windselen
Stond hij ver boven den gebaarden Wencel,
Zijn zoon, die weidt in luiheid en genot.

103 En deze Dwergneus die zoo ernstig raadpleegt,
Naar 't schijnt, met hem wiens blik zoo vriendlijk is,
Stierf vluchtende en de leliën ontbladerend.

106 Zie toch, hoe hij zich op den boezem slaat!
Merk d' andre ook op die, zuchtend, met de handpalm
Zijn wang een bed verschaft. Zij zijn de schoon-

109 En eigen vader van heel Frankrijks onheil.
Zij kennen zijn ondeugend, schandlijk leven,
Vandaar de smarte die hen dus verscheurt.

112 Hij die zoo zwaar van leden schijnt en hem,
Zoo mannelijk van neus, in 't zingen volgt,
Had eenmaal zich met iedre deugd omgord.

115 En zoo de jongling Koning waar gebleven
Na hem, de jongling, achter hem gezeten:
Van vaas in vaas waar dan de deugd gegaan,

118 't Geen niemand zeggen kan van de andere erven.
Jakob en Fredrik deelden wel de rijken,
Maar geen van hen bezit het betere erfdeel.

121 Zeer zelden gaat regtschapenheid van stam
Tot twijgen over, naar den wil van Hem
Wier gave 't is, opdat men Hem zal bidden.

124 Den Neus ook geldt mijn woord (en zelfs niet minder
Dan d' andre, Peter, die daar met hem zingt)
Dewijl Provence en Puliën reeds klagen.

Zooveel is 't rijs geringer dan zijn oorsprong,
Als zich Constance meer op haar gemaal
Beroemt, dan Beatrice en Margaretha.

Doch zie den Koning van eenvoudig leven
Daar gindsch alleen; 't is Englands koning Hendrik,
De stam waar beter loten aan ontspringen.

Hij die daar lager neêrzit tusschen hen,
En opwaarts ziet, is Markgraaf Willem. De oorlog,
Dien Alexandrië den zijnen aandeed,

Deed Montferrat en Cannavesa weenen." —

AANTEEKENINGEN.

---

4. De Louteringsberg is eerst als plaatse der reiniging na den dood van Jezus geopend, daar er vóór dien tijd niemand den Hemel is binnengetreden en de uitverkorenen uit de oudheid in den Limbus gelouterd werden.

6 Oktavianus deed het lijk van Virgilius van Brindisium naar Napels overbrengen.

15. Dat is, geknield, en dus ook de knieën van Virgilius omvattende. De eerste maal omhelsde hij den ouden Dichter als stadgenoot, heden doet hij zulks, gelijk de leerling een meester die verre boven hem staat.

17. Sordello zegt ONZE TAAL, dewijl het Latijn, de taal der oude bewoners van Italië, nog uitsluitend de schrijftaal was onder de geleerden ten tijde van den spreker.

18. Mantua, de geboorteplaats van Virgilius en Sordello.

27. Namentlijk, eerst na den dood, wanneer geen verandering meer mogelijk is of geen beter inzicht meer baat.

29. Zie den 4n Zang der Hel, waar de bewoners van den Limbus beschreven worden, die door een eeuwig en smachtend verlangen naar het hoogere heil gekweld worden. Vandaar hun zuchten. Gekerm doet zich eerst in de volgende kringen hooren, waar werkelijke marteling plaats heeft.

31. Als Dante de Heidensche helden en wijzen in den Limbus plaatst bij de ongedoopte kinderen, wil hij, overeenkomstig de leer der Kerk, daarmede te kennen geven, dat het menschelijk doorzicht nooit tot volkomen rijpheid en ontwikkeling komt zonder de kennis aan de openbaringen Gods door de theologie aan de menschheid verkondigd.

33. Dat is, van de erfzonde, in Adam deelachtig en waarvan het heilige doopwater reinigt.

34. De drie HEILIGE DEUGDEN zijn, Geloof, Hoop en Liefde; de overschietende zijn de natuurlijke of burgerlijke deugden en vier in getal, namentlijk: Voorzichtigheid, Rechtvaardigheid, Standvastigheid en Matigheid.

39. Zie den INHOUD voor den eersten zang tot inlichting op deze woorden van Virgilius.

49. Namentlijk, het antwoord van Virgilius.

54. De allegorische beteekenis dezer uitdrukking is licht te verstaan. De zon is het symbool van Jezus, zonder wien het niet mogelijk is, gelijk de Kerk zegt, tot heiligmaking en het hoogste goed te geraken. Men kan er tevens de menschelijke rede door verstaan, verlicht door de wetenschappen, zonder welke het niet mogelijk is tot een geregelde orde in de maatschappij te komen.

68. De holling, de vallei of de schoot, gelijk de tekst zegt,

is het zinnebeeld van de waereldsche beslommeringen, waarin de geesten, hier aanwezig, vroeger al te zeer, en eenigermate zelfs nu nog gedompeld waren.

70. Men moet zich de vallei voorstellen als een vlakte, door een hoogen rotswand omgeven, die zacht glooyend afloopt. Tot over het midden van deze glooying gaan de Dichters voort en blijven dan staan, om het overzicht over de schare te hebben.

75. Men zegt, dat de edelgesteenten na het kloven, gelijk men het noemt, uitermate vonkelen. Zoo dit waar zij, zal het wel moeten toegeschreven worden aan de weerkaatsing der ontzachelijk fijne kristallen, die door het kloven zijn afgebroken.

82. Salve Maria is de aanvang van een avondlied ter eere van de Heilige Maagd bij de Roomsche Kerk in gebruik. Dante legt het den boetelingen in den mond, daar hij ze voorstelt als gezind om in deze plaatse der loutering zich meer met het hemelsche bezig te houden.

88. Men zij weder op den zin dezer uitdrukking opmerkzaam. Om hen die in de diepte der waereldsche dingen verzonken zijn naar eisch te kunnen waarnemen en beoordeelen, is een hooger standpunt noodzakelijk.

91. Rudolf van Habsburg zetelt om zijn hoogen rang op een verhevener plaats. Hij vergeet mede te stemmen in het lied, dewijl hij te zeer aan de zaken dezer waereld en den toestand van zijn rijk denkt. Villani zegt van hem dat, als hij slechts gewenscht had Italië binnen te dringen, hij ongetwijfeld de opperheerschappij had kunnen verwerven. Daarop doelt Dante in vaers 94. Hij stierf in 1290.

98. Ottokar van Bohemen stierf in 1277, in een slag nabij Weenen en tegen Keizer Rudolf. Deze Ottokar was een uitnemend vorst. Reeds in zijn jeugd (Dante spreekt nog al hyperbolisch daar hij van de windselen der zuigelingen spreekt) gaf hij grooter blijken van bekwaamheid dan zijn zoon op den leeftijd dat zijn gelaat met een zwaren baard prijkte.

103. Met dezen Dwergneus (*Nasetto*) bedoelt Dante Koning

Filips III van Frankrijk, vader van Filips den Schoone. Hij droeg dien bijnaam om zijn klein neusjen. De persoon met wien hij spreekt is Hendrik III van Navarre, bijgenaamd de Dikke, schoonvader van gemelden Filips den Schoone. Filips III was in oorlog met Peter III van Arragon en werd verslagen in een zeeslag door Ruggeri Doria. Dit en andere onheilen deden hem naar Perpignan vluchten, waar hij van verdriet stierf. De nederlaag was een schande voor de Fransche vanen; vandaar Dante's uitdrukking in vaers 105.

107. Dat is, Hendrik III van Navarre.

109. Dante noemt hier Filips den Schoone Frankrijks onheil of verderf. Een bewijs, dat dit niet de uitspraak van blinden haat is, vinden wij daarin, dat zelfs een Fransch schrijver, Montfaucon, zegt: "*Il était vindicatif jusqu'à l'excès, dur et impitoyable à ses sujets. Pendant le cours de son règne, il y eut plus d'impots, de taxes et de maltôtes que dans tous les règnes précédents.*"

112. De hier bedoelde vorst is Peter III van Arragon, gehuwd met Konstance, dochter van Manfred, en na den Siciliaanschen Vesper beheerscher van Sicilië. Die met mannelijken neus is Karel I van Sicilië.

115. Peter III had vier zonen, Alfonsus, Jakob, Frederik en Peter; de hier bedoelde is de edele Alfonsus, die zijn vader in 1285 opvolgde, doch in 1291 kinderloos en in den bloei des levens stierf.

124. Dat is alweder, Karel I van Anjou, Koning van Sicilië. Zijn zonen schijnen Dante, zoowel als den volken waarover zij regeeren, niet zeer aan te staan.

127. Peter III van Arragon was gehuwd met Konstance, de dochter van Manfred, als reeds gezegd is; Karel van Anjou was eerst met Beatrice, dochter van Raimond van Provence, en later met Margaretha, dochter van den Hertog van Bourgogne gehuwd. De Dichter wil dus zeggen dat Karel II zooveel slechter is dan zijn vader, als Peter beter is dan die vader-zelf, Karel I;

dewijl de laatste niet zoo zeer door zijn beide gemalinnen geprezen werd als door zijn Konstance. Dit komt ons als de aannemelijkste verklaring voor; schoon enkele uitleggers gemelde vrouwen met andere mannen laten in den echt treden. Men zie echter het overleg van den Dichter niet voorbij, die het oordeel der echtgenoten (het beste zeker waarop hij zich beroepen kan) te baat neemt om de vorsten waarvan hij spreekt ten toon te stellen.

131. Hendrik III van Engeland was een edel vorst. Zijn zoon Eduard I voegde het Prinsdom Wallis bij zijn erfstaat.

133. Markgraaf Willem van Montferrat werd door de bewoners van Alexandria della Puglia gevangen genomen en in een kooi ten toon gesteld, waarop hij van verdriet stierf. Zijn zonen wilden zijn dood wreken, doch waren ongelukkig in den krijg, die hun staten bovendien veel onheil berokkende.

ACHTSTE ZANG.

DE BENEDEN-HELLING VAN DEN LOUTERINGSBERG. DE VALLEI DER TRAGEN IN BOETE OM STAATSZAKEN. DE SCHUTSENGELEN.

Inhoud.

Reeds breekt het uur aan waarop de avond valt. De geesten stemmen samen in het lied, dat ook de geloovigen op aarde aanheffen, om de goddelijke bewaring af te smeeken bij het ingaan van den nacht. De Vallei waarin de Dichters zich thands nog bevinden is de uiterste plaats op de helling des Bergs, waar de invloed van de elementen nog gevoeld wordt. Nog een uiterste poging wordt door den Geest der boosheid aangewend om de boetelingen te verschrikken en te doen vallen, vóór zij aan den invloed der verleiding onttrokken zijn. Plotselings verschijnt er een slang tusschen kruid en bloemen. De hemelsche schutsengelen echter, die op het smeekgebed der boetelingen verschenen zijn, verdrijven het ondier met het kleppen hunner vleugelen. Daarop heeft er een onderhoud plaats tusschen Dante en den edelen Koenraad Malaspina, die den Dichter ten slotte zijn vriendelijke ontvangst bij zijn nazaat aankondigt, als hem de ellende der ballingschap zal vervolgen.

1 Reeds was 't de stond die 't heimwee bij den zeeman
Verlevendigt en hem het hart verteedert,
Den dag des afscheids van geliefde vrienden;

4 En die met liefdesmart den nieuwen pelgrim
Vervult, zoo hij van ver de kerkklok hoort,
Die voor den dag die sterft een lijkklacht aanheft:

7 Toen ik vergeefs aan iets het oor meer leende,
En een der zielen daar zich op zag richten,
Die de andren met de hand tot luistren noodde.

10 Zij bracht de palmen saam en hief ze omhoog,
En richtte de oogen naar het Oosten heen,
Als sprak ze: "o God, ik dorst naar u alleen!"

13 *Te lucis ante* kwam zóó vroom haar uit
Den mond, en op zóó zoete melody,
Dat mij haar zang mij-zelf vergeten deed.

16 En de andren volgden even vroom en lieflijk
Haar stemme, door den gantschen lofzang heen,
Met de oogen naar des Hemels hoogste sfeeren.

19 Richt hier slechts 't oog, o lezer! op de waarheid,
Want zóó doorschijnende is de sluyer thands,
Dat ge er gewis en lichtlijk door kunt dringen.

22 Ik zag weldra, hoe al die ed'le scharen,
Nadat ze zwegen, blikten naar omhoog,
Gestadig, bleek en smeekend, iets verbeidend.

25 En 'k zag een tweetal englen nederdalen
Met zwaarden in de hand als vlammen vuurs,
Doch afgeknot en van de punt beroofd.

28 Groen als het loof dat pas ontloken is,
Was hun gewaad, dat wapperend achter hen
Bleef zweven op den wind der groene vleuglen.

31 Een weinig boven ons hield de een zich stil,
En de andre koos de sponde er tegenover,
Zoodat de schaar zich tusschen hen bevond.

34 Ik onderscheidde wel hun blinkend hoofd;
Doch 't oog bleek niet bestand voor hun gelaat,
Gelijk een kracht vermand wordt door een grootere.

37 "Die beiden komen uit Maria's schoot,
Als wachters (sprak Sordel) om dees vallei
Te hoeden voor de slang die ras zal komen." —

40 Waarop ik, die niet wist van welken kant,
Mij her- en derwaarts wendde en gantsch versteend,
Mij dringend aan de trouwe schoudren klemde.

43 Sordello sprak op nieuw: "Gaan wij valleiwaarts,
En spreken wij daar met die grootsche schimmen:
Het zal hen zeer verheugen u te zien." —

46 Drie schreden slechts, geloof ik, daalde ik af,
En 'k was omlaag. Daar zag ik een die mij
Aanschouwde, alsof hij mij herkennen wilde.

49 Reeds was 't de tijd waarop de luchtkring zwart wordt,
Doch zóó niet, dat zijn oogen en den mijnen,
Niet werd verklaard, wat eerst verborgen was.

52 Hij trad tot mij, ik evenzoo tot hem.
"O ed'le rechter Nino, hoe verheugt mij,
Dat 'k u niet bij de schuldigen ontwaar!"

Geen heusche groet bleef achter tusschen ons.
Hij vroeg in 't eind: "Wanneer toch kwaamt gij aan
Den voet des Bergs langs gindsche verre wateren?" —

"O, (sprak ik) uit het Rijk der smarten kwam ik
Dees ochtend aan. Nog ben 'k in 't eerste leven,
Om, aldus wandlend, 't andre te verwerven."

Wanneer mijn antwoord nu was aangehoord,
Trad Nino met Sordello achterwaarts,
Als lieden die op eens verbijsterd staan.

Dees zag Virgilius, gene een ander aan,
Niet ver van daar, en riep: "Op, Koenraad! zie,
Wat Gode toestaat om genade's wille!"

En toen tot mij: "Bij die erkentlijkheid,
Aan Hem verplicht, die dus zijn eerst WAAROM
Verborgen houdt, dat 't onbereikbaar is:

Als ge u aan gindsche zij der breede golven
Bevindt, vraag mijn Johanna dan voor mij
Te bidden, waar men de onschuld antwoord geeft.

Ik twijfel of haar moeder mij nog liefheeft,
Daar zij den witten hairband heeft verzaakt,
Dien zij in droefheid nog terug moet wenschen.

Aan haar ontdekt men 't waarlijk al te licht,
Hoe lang bij vrouwen 't vuur der liefde duurt,
Als oog of streeling 't telkens niet ontsteekt!

79 Nooit zal haar de Adder die den Milanees
In 't veld geleidt zóó schoon een praalgraf zijn,
Als haar de Haan bereid had van Gallura." —

82 Dus sprak hij, en geheel zijn aanschijn droeg
Den stempel van dien rechtgeaarden ijver,
Die 't hart ontgloeit, schoon in gepaste mate.

85 Begeerig sloeg ik de oogen naar den Hemel,
Daar, waar in flaauwer vaart de sterren wentelen,
Gelijk een rad naarmate 't de as nabij komt.

88 Mijn Leidsman sprak: "Mijn zoon, wat blikt gij opwaarts?"
En ik tot hem: "Naar 't gindsche drietal lichten,
Die heel de pool aan deze zijde ontvlammen." —

91 En hij tot mij: "Het viertal heldre sterren,
In d' ochtendstond gezien, is ginds omlaag,
En *deze* stegen op van waar *die* stonden." —

94 Juist nam ik 't woord, toen hem Sordello aangreep
En sprak: "Ziedaar dan onzen tegenstander!"
Terwijl zijn vinger aanwees, waar te zien.

97 En aan de zijde, waar de kleine delling
Geen schutsmuur heeft, verscheen een woudslang ons, —
Licht, die de bitt're bete aan Eva reikte.

100 Het boos gedrocht kroop tusschen kruid en bloem,
En streek den kop gestadig langs den rug,
Dien 't als een dier, dat zich den huid wascht, lekte.

103 Ik merkte niet, (dies kan ik 't niet beschrijven)
Hoe zich des Hemels valken opwaarts hieven;
Doch wel zag 'k d' eene als andre reeds in vlucht.

106 De slang, die 't luchtruim door de groene vleugelen
Dus hoorde klieven, vlood; en de Englen keerden,
Gelijk in vlucht, weêr naar hun plaats omhoog.

109 De geest die tot den rechter was geijld,
Toen deze riep, liet zelfs geen oogwenk af
Mij aan te zien, zoolang deze aanval duurde.

112 "Indien het Licht dat u omhoog geleidt,
In uw begeerte zooveel was moog' vinden,
Als leiden kan tot de opperste schakeering:

115 (Dus hief hij aan) zoo breng mij ware kondschap
Van Valdimagra of haar buurschap, mij —
Zoo gij er weet — die eens daar machtig was.

118 Ik droeg den naam van KOENRAAD MALASPINA;
Niet de Oude-zelf ben ik, maar zijn nakoomling,
En 'k heilig hier de liefde voor de mijnen." —

121 "O (zei ik hem) nooit heb ik mij bevonden
In uw gebied; doch waar men ook moog wonen
In gantsch Euroop — wie kent zijn glorie niet?

124 De roem die heel uw huis omstraalt, verbreidt
Den lof van uwe landstreek en haar Heeren,
Zoodat wie nooit er was, er toch van weet.

127 Zoo waar moog 'k opwaarts gaan, als ik u zweer,
Dat uw geëerd geslacht zich aan den roem,
Èn beurs èn zwaard verschuldigd, niet ontscheurt.

130 Natuur en zeden schenken 't steeds nog 't voorrecht,
Dat, schoon het booze hoofd onze aard misleide,
't Alleen het recht zoekt en het booze haat." —

133 En hij: "Ga gij nu voort. Geen zevenmaal
Legt zich de zon ter ruste in 't bed hetwelk
De Ram houdt ingesloten met zijn pooten,

136 Of die zoo vriendelijke meening zal
Aan 't midden van uw hoofd bevestigd worden,
Met sterker naaglen dan der vreemden woorden:

139 Zoo niet de loop van 't oordeel wordt belemmerd.

AANTEEKENINGEN.

---

5. De kerkklok, welke de Dichter hier bedoelt, is die welke des avonds tot het *Ave Maria* uitnoodigt.

11. De oude Kristenen hadden de gewoonte bij hun avondgebeden de oogen steeds naar het Oosten te richten. De zon toch werd door hen als het symbool van Jezus beschouwd.

13. TE LUCIS ANTE zijn de eerste woorden van den Ambrosiaanschen lofzang dien men aan het einde van de dienst in de Katholieke kerken zingt. "U loven wij, o opperste Schepper aller dingen! vòòr de dag ten einde spoedt," zoo luidt de aanvang van dat lied.

19. In betrekking tot hetgeen hier verder beschreven wordt, wil de Dichter den lezer opmerkzaam maken op de waarheid die hij verholen voorstelt, dat, namentlijk, de geestelijke nacht ons blootstelt aan de verzoeking en dat alleen het gebed ons redding kan aanbrengen.

24. Namentlijk, de Engelen verbeidend, die hen tegen de slang zullen beschermen, welke spoedig tusschen gras en bloemen te voorschijn zal komen.

27. De zwaarden zijn het zinnebeeld van Gods gerechtigheid. Dat zij geknot zijn duidt aan dat deze gerechtigheid Gods nimmer van zijn barmhartigheid gescheiden wordt.

28. Groen is de kleur der Hoop. In die kleur verschijnen de Engelen om de bevreesde boetelingen te vertroosten.

37. De Engelen zijn den boetelingen door Gods barmhartigheid gezonden, welke deugd in Maria verpersoonlijkt is. Vandaar dat de Dichter zegt dat zij van de onmiddelijke nabijheid van Maria zijn uitgegaan.

39. De slang is hier het beeld van de verzoekingen des Satans.

42. Dat is, aan Virgilius.

53. Nino uit het huis der Visconti te Pisa en rechter van Gallura op Sardinië was het hoofd der Guelfen aldaar. Hij werd in 1288 uit Pisa verdreven en stierf gedurende een oorlog met de Pisanen eenigen tijd later. Zie de Hel, XXIIn zang.

62. Toen de Dichters Sordello aantroffen was de zon reeds achter den Berg, zoodat Dante geen schaduw wierp in zijn bijzijn, en Sordello nu eerst bemerkt dat hij nog in leven is. De Dichter is tot de kleinste bijzonderheden getrouw aan de waarheid en de natuur.

65. De hier bedoelde is Koenraad Malaspina. Zie vaers 118.

69. Dat is het *waarom*, de *reden* zijner handelwijzen, het doel der schepping.

71. Johanna was Nino's dochter en (hoewel in 1300 nog jong meisje) later gehuwd met Richard van Camino.

73. Die moeder is Beatrice Marchesotta, voor den tweeden maal in den echt getreden met Galeazzo Visconti van Milaan. De weduwen plachten een witten hairband tot teeken van haar weduwenstaat te dragen. Het tweede huwelijk schijnt intusschen niet zeer gelukkig geweest te zijn, naar vaers 75 te oordeelen. In de Middeleeuwen (en nog heden onder alle afdeelingen der Kristelijke Kerk) waren er veel ernstige mannen tegen een tweede huwelijk. Ongetwijfeld hangt dit samen met het Kristelijk leerstuk der onsterfelijkheid.

79. Op de graven der overledenen beeldde men gewoonlijk de familiewapenen af. Het geslacht van Beatrice's tweeden echtgenoot voerde een slang, dat van Nino een haan, naar de stad Gallura, waar zijn gedachtenis in groote eere gehouden werd,

86. Omdat zij dichter aan de pool staan.

89. De drie hier bedoelde sterren zijn de drie alfaas van de sterrenbeelden van den Eridaan, het Schip en den zuidelijken Visch. Allegorisch stellen deze sterren de drie theologische deugden voor, die de boetelingen vertroosten bij het vallen van den nacht. Deze deugden zijn meer eigen aan het beschouwende leven, gelijk de zedelijke deugden meer in het werkelijke leven van toepassing worden gebracht. Zie den I^n zang.

104. De *valken* zijn de beide Engelen, ter bescherming van de boetelingen gezonden. De Engelen worden aldus genoemd om de snelheid hunner vlucht, als ook omdat de valk op sommige slangen jacht maakt.

109. Dat is, de geest van Koenraad. Zie vaers 65.

112. Dat is, Indien het Licht (de goddelijke, verlichtende genade) genoegzame medewerking vindt in uw lust, in uw begeerte om hooger te stijgen. Veel licht toch wordt met was gevoed.

114. Dat is, tot het Paradijs op den top des Bergs.

118. In 1250 stierf een afstammeling van Obizzo, een der eersten uit het beroemde geslacht van Malaspina, die Koenraad heette en bovendien nog den bijnaam van de OUDE had, zoodat hij het natuurlijk niet is die hier door Dante bedoeld wordt. Een zijner zonen, Moroello geheeten, stierf in 1285 en liet een zoon na die den naam van Franceschino droeg en na 1306 Dante's vriendelijke gastheer was (Zie vaers 139). Moroello's broeder Manfred had een zoon die Moroello II heette en die bedoeld wordt in den XXIVn Zang van de Hel. De zoon van den tweeden broeder van Moroello, Frederik genaamd, was een zekere Koeraad die in 1294 stierf en hier zonder twijfel Dante heeft aangesproken. Hij was de vader van zekeren Spina van wien Boccaccio spreekt. De Malaspinaas waren dus een zeer beroemd of althands bekend geslacht in Italië.

121. Dante verbeeldt zich hier in 1300 te spreken. Toen hij werkelijk deze woorden schreef, bevond hij zich wellicht aan het hof van een der Malaspinaas.

129. Dat is dus, de roem der mild- en dapperheid.

131. Het "booze hoofd," dat is, de Paus Bonifacius VIII.

133. Dat is, geen zeven jaren zullen er voorbijgaan, of: nog vóór de Lente ten zevenden male zal aangebroken zijn, dewijl de zon alsdan in den Ram staat. Het vriendelijke getuigenis dat Dante van het geslacht der Malaspinaas heeft afgelegd, zal aan hem-zelf bewaarheid worden, dewijl Dante door een nazaat van Nino vriendelijk wordt ontvangen ten tijde zijner ballingschap. Bij de overblijfselen van een oud kasteel van dit geslacht, naby Mulazzo, toont men nog heden een gedeelte van een toren aan die de *Toren van Dante* genoemd wordt. De fiere Dichter was bitter jegens zijn vijanden, gelijk wij vaak gezien hebben, maar hoogst erkentelijk jegens zijn weldoeners, wier namen hij vereeuwigd heeft.

NEGENDE ZANG.

DE POORT VAN DEN LOUTERINGSBERG.
DE WACHTENGEL.

Inhoud.

De Dichter valt in een sluimering en verbeeldt zich in den droom door een adelaar opgenomen te worden. Als hij ontwaakt ziet hij zich werkelijk aan een ander oord verplaatst, terwijl de zon reeds twee uren geschenen heeft. Virgilius verklaart hem, dat de heilige Lucia, het beeld der verlichtende genade Gods die ook eenmaal Beatrice opwekte om Dante uit de vallei der dwaling te redden, hem ook thands heeft opgenomen en tot den ingang van den eigentlijken Louteringsberg heeft overgebracht, terwijl hij-zelf haar vaart is gevolgd. Aan de opening van den rotswand, die den Berg omringt, gekomen, ontwaart de Dichter een Engel, die als wachter aan de opperste der drie treden gezeten is, die tot de poort geleiden. Nadat deze Engel, op de inlichtingen van Virgilius, den Dichters de opening der poort heeft toegestaan, teekent hij het voorhoofd met zeven P's, die de zeven hoofdzonden aanduiden, waarmede hij als iedere zoon van Adam behebt is, en waarvan hij gedurende zijn tocht langs den Berg moet gereinigd worden. Binnen gekomen hoort de dichter in liefelijke harmony het lied *Te Deum laudamus* zingen, dat de boetelingen bij de aankomst van een ziel die tot de loutering is uitverkoren aanheffen.

De Dichter begint hier een nieuwe afdeeling van het gedicht dat naar den Louteringsberg genoemd is. Gelijk in de Hel ons in den negenden Zang de verschijning van den Engel wordt beschreven, die den Dichters den toegang tot de Binnen-Hel verschaft, zoo vinden wij hier, in den negenden Zang van den Louteringsberg, een Engel die den toegang opent tot de eigentlijke plaats der loutering. En gelijk Dante in den negenden Zang van het eerstgemelde gedicht op den diepen zin opmerkzaam maakt achter den sluyer zijner vaerzen verborgen zoo maakt hij in dezen negenden Zang, aan den opgang van den Louteringsberg, den lezer op de grootere kunst opmerkzaam, die hij aanwendt om de stof van zijn gedicht op te luisteren.

De konkubine van den ouden Tithon
Was reeds aan 't scheemren aan den rand van 't Oosten
En d' armen van haar dierbren vriend ontstegen.

4 Haar voorhoofd was van edelsteenen schitterend,
Aldaar in 't beeld van 't koude dier gezet,
Dat met de staart de hand die 't aanraakt wondt.

7 En twee der schreden waar de nacht meê opstijgt,
Had hij alreê volbracht, waar we ons bevonden,
En zelfs was reeds de derde 't eind nabij;

10 Toen ik, het kleed van Adam met mij dragend,
Verwonnen door den slaap, mij nedervlijde
Op 't kruid, waar we allen vijf op nederzaten.

13 Op 't uur wanneer bij de eerste morgenscheemring
De zwaluw aanheft met haar klagend tsjilpen,
Wellicht gedenkend aan haar vroeger leed,

16 En onze geest meer van de zinlijkheid
Zich losmaakt en, bevrijd van aardsch gepeins,
In haar gezichten schier de Godheid nadert:

19 Was 't mij, of 'k in den droom een aadlaar zag,
Op gouden pennen langs den hemel zwevend,
En schijnbaar dalend met gestreken vleugelen.

22 En 't scheen of 'k mij bevond waar Ganymedes
Zich aan de zijnen zag ontrukt, toen hij,
Den hoogen Godenraad werd toegevoerd.

25 'k Dacht bij mij-zelf: licht pleegt hij hier alleen
Zijn prooi te zoeken en versmaadt hij elders
Haar hemelwaarts te voeren in zijn klaauw.

28 Vervolgens scheen 't me alsof hij kringsgewijze,
Maar snel gelijk de bliksem, nederdook,
En mij tot aan de sfeer des vuurs omhoog bracht.

31 Hier kwam 't mij voor, dat we in de vlammen stonden;
En dus deed de ingebeelde brand mij pijn,
Dat plotselings mijn diepe slaap moest breken.

34 Niet anders voelde Achilles zich ontroerd,
Terwijl 't ontwakend oog in 't ronde weidde,
En hij niet wist, waar hij zich wel bevond,

37 Nadat hij, in zijn moeders armen sluimrend,
Door haar van Chiron was vervoerd naar Skyros,
Waar hem de Grieken weêr van deden scheiden:

40 Als ik ontroerd werd, toen de slaap van 't aanschijn
Mij henenvlood en 'k plotselings verbleekte,
Gelijk dezulke wien de schrik tot ijs maakt.

43 Ik vond alleen mijn trooster aan mijn zijde;
Reeds meer dan twee uur was de zon gestegen,
Terwijl mijn aangezicht naar 't strand gekeerd was.

46 "Wees niet bevreesd!" zoo sprak mijn Leidsman toen.
"Wees overtuigd, dat we aan een goede plaats zijn;
Dies niet uw moed beteugeld maar vergroot!

49 Thands zijt ge 't eig'lijk Loutringsoord genaderd:
Ge ontwaart den rotswand ginds die 't houdt omsloten,
En ziet den ingang waar hij schijnt gescheurd.

52 Nog vóór den dageraad die 't daglicht voorgaat,
En toen uw ziel nog sluimerde in de laagte
En op de bloemen die het dal versieren,

55 Verscheen een Vrouw die sprak: "Ik ben Lucia!
Laat mij hem die daar sluimert opwaarts heffen,
Opdat ik hem bevleugel op zijn tocht."

58 Sordello bleef met de andere ed'le schimmen.
Zij nam u op, en toen de dag nu hel was,
Steeg zij omhoog, mij in haar vaart meêvoerend.

61 Hier zette zij u neêr. Eerst wezen mij
Haar glansrijke oogen d'open ingang ginds,
En toen verdween zij even als uw slaap."

64 Als een die zekerheid na twijfel vindt,
Als een wiens vrees verandert in vertrouwen,
Nadat de waarheid hem geopenbaard is,

67 Aldus was 't mij. En toen 'k ontwaarde hoe
Mijn Leidsman onbekommerd tot den rotswand
Zich ophief, steeg ik achter hem omhoog. —

70 Gij ziet, hoe 'k mijner zangen stof, o lezer!
Alhier verhef; verwonder 't u dan niet,
Dat 'k met te hooger kunst haar ondersteun. —

73 Wij maakten dan ons op en kwamen daar,
Waar 't geen mij eerst een breuk was toegeschenen,
Gelijk een spleet die soms een wand van een scheurt,

76 Een poort mij bleek, waartoe een drietal treden
Van onderscheiden kleur den opgang vormde,
En welker wachter zwijgende ons zag nadren.

79 Nadat mijn oog nu scherper had gezien,
Bemerkte ik, dat hij aan den drempel zat,
En 't aanzicht heller blonk, dan 'k kon verdragen.

82 Het naakte zwaard, berustende in zijn hand,
Weêrkaatste dus zijn stralen naar ons oog,
Dat 'k vaak vergeefs den blik daar henen richtte.

85 "Spreekt waar gij zijt! Wat is hier uw begeerte?
(Dus hief hij aan.) En waar is uw geleide?
Zie toe, dat niet uw komst u heilloos wordt!" —

88 "Een Vrouw des Hemels, deze plaatse kennend,
(Was 't antwoord van mijn Meester) sprak zoo even
Tot ons: Vervolgt uw weg, hier is de poort." —

91 "En zij bescherme uw schreden wel in 't stijgen!"
Hernam de vriendelijke poortbewaker;
"Komt nu, en zet den voet op onze treden!" —

94 Wij deden zulks. En de eerste van het drietal
Was 't blankste marmer en zóó rein en glanzend,
Dat ik, als 'k ben, me er in weêrspiegeld zag.

97 De tweede tred was meer dan donker paersch,
En van een ruwe en doorgebrande steensoort,
Vergruizeld over langs en in de breedte.

100 De derde tred die zich daar boven ophoopt
Scheen mij porfier, doch van zoo gloeyend rood,
Als ware 't bloed aan de aderen ontsprongen.

103 Op deze trede nu hield de Engel Gods
De voetzool, daar de drempel hem ten zetel
Verstrekte, die me een diamant-rots toescheen.

106 Langs deze treden voerde nu mijn Leidsman
Mij, naar mijn wensch, omhoog, terwijl hij sprak:
"Smeek nedrig hem om u het slot te ontsluiten." —

109 Ik wierp me in ootmoed voor de heil'ge voeten;
'k Smeekte om erbarmen en goedgunstige oopning,
Doch gaf mij eerst drie slagen op de borst.

112 Hij schreef mij zevenmaal de letter *P*
Op 't voorhoofd met de punt van 't zwaard, en zeide:
"Zorg, dat ge u binnen van die smetten reinigt."

115 Met aschgraauw of de kleur van drooge kleiaard
Kwam die van zijne kleeding overeen;
Waaronder hij een tweetal sleutlen droeg.

118 De een was van goud en de ander was van zilver.
Eerst wendde hij den blanke en toen den geele
Dus aan op deze poort, dat ik voldaan was.

121 "Zoo vaak er een van deze sleutlen faalt,
En niet onmidd'lijk door het slot zich wendt,
(Sprak hij tot ons) ontsluit de poort zich niet.

124 De eene is van grooter waarde; de andere echter
Eischt meer verstand en kunst om dees te ontsluiten,
Dewijl juist die den knoop ontwikkelen moet.

127 'k Ontving ze uit Petrus hand, terwijl hij sprak,
Dat 'k eer in 't oopnen dwalen zou dan 't sluiten,
Zoo slechts de mensch zich aan mijn voeten werpt."

130 En toen de deur der heil'ge poorte rakend,
Hernam hij: "Treedt nu in, maar zijt gedachtig,
Dat wie terugziet, weer naar buiten keert!"

133 Nu hoorde ik de oogen der gewijde deur
Zich luide wringen op hun groote duimen,
Gevormd van klinkend en van sterk metaal.

136 Tarpeia's kamer knarste niet zoo hevig,
Toen men haar wakkren schuts Metellus roofde,
Waarna zij gantsch vermagerd achterbleef.

139 Opmerkzaam wendde ik mij naar 't eerst geluid,
En *Te Deum laudamus* hoorde ik, dacht mij,
In veler stemmen zoete harmony.

142 Hetgeen ik hoorde wekte dat gevoel
In mij op deze plaats, als 'k pleeg te ontvangen,
Wanneer een orgel ons gezang geleidt,

145 Al onderscheidt men ook niet alle woorden.

AANTEEKENINGEN.

1—9. In deze vaerzen doet zich de moeyelijkheid op, dat men niet met zekerheid kan beslissen, of Dante hier van de ochtendschemering dan wel van die der maan spreekt. Wij nemen de vrijheid het met dezulken te houden, die de laatste meening zijn toegedaan. Met de konkubine van Tithon wordt dan de eerste schemering van de maan aangeduid, in tegenstelling van zijn eigentlijke gemalin Aurora, gelijk de mythologie zegt. Als de Dichter zijn tocht door de Hel begint is het volle maan geweest, die dan in de Weegschaal staat. Wanneer nu de maan na den derden dag ongeveer 40° oostelijk gegaan is, kan zij zich thands tusschen den Schorpioen (*het dier dat met de staart wondt*) en den Schutter bevinden, en dus haar schemering na de opkomst van den Schorpioen zichtbaar zijn (Zie figuur *e*). Door vaers 7 moet men alsdan verstaan, dat reeds het derde uur van den nacht voor een groot deel voorbij is.

6. Wil men aannemen dat de Dichter de ochtendschemering bedoelt, dan moet men hier, in plaats van den Schorpioen, de Visschen als bedoeld aannemen.

10. Als Adam niet gevallen ware, zouden wij geen vermoeying gekend en dus geen behoefte aan slaap gehad hebben.

12. Namentlijk, Dante, Virgilius, Sordello, Nino en Koenraad.

14. Progne werd in een zwaluw veranderd, nadat zij eerst vreeselijke smarten had doorgestaan.

16. Het oude bijgeloof (waarop ook reeds tweemaal in de

Hel gezinspeeld wordt) zeide, dat de droomen in den morgen van veel gewicht, bijna goddelijke openbaringen waren.

22. Dat is, op den berg Ida, waar Ganymedes door een adelaar werd opgenomen en naar het verblijf der Goden gebracht werd.

27. De Dichter wil te kennen geven, dat de opheffing tot God en de verlichting van den geest slechts dan plaats heeft, als wij ons in het dal van ootmoed en vernedering bevinden.

30. Dat is, de sfeer die zich tusschen onzen dampkring en de sfeer der maan bevindt. De Dichter stelt het voor, dat de top van den Louteringsberg tot aan de sfeer der maan reikt.

37. Achilles werd door zijn moeder sluimerend aan Chiron den Centaur ontvoerd en naar Skyros gebracht, vanwaar Ulysses en Diomedes hem weglokten om naar Troje te gaan.

55. Zie den IIn Zang van de Hel.

71. Dante heeft hier vooral het oog op de allegorische beteekenis, die hij achter zijn droom en hetgeen hij vervolgens beschrijft, verborgen houdt, en waar wij-zelf de opmerkzaamheid van den lezer op vestigen.

86. Dat is, zonder den Engel die de zielen welke hier aankomen pleegt te geleiden.

94. De Engel is bij Dante hier het beeld van den priester tegenover den boeteling, die hem zijn zonden belijdt. De treden zijn het beeld van de drie gezindheden en voorwaarden om tot het rijk der loutering en heiligmaking op te klimmen. De witte trede stelt de oprechtheid voor waarmede de belijdenis moet plaats hebben alsmede de grondige zelfkennis, zonder welke geen oprechte bekentenis denkbaar is. Dante toch ziet zijn beeld er in afgespiegeld. De tweede trede is die der bittere droefheid en verslagenheid van geest over het bedreven kwaad. De derde eindelijk is het beeld der zelfkastijding of, wellicht veeleer, dat der genoegdoening door het bloed van Jezus, ons toe te eigenen, zoo wij op verlossing willen hopen.

105. Het zinnebeeld van het fondament der Kerk.

116. De kleur van het priesterkleed bij het sakrament van de Biecht. Zij is het beeld der droefheid.

121. De zilveren sleutel is het beeld van de kennis des priesters, die den zondaar den goeden weg wijst. Hij kan ook het beeld zijn van zijn redenaarstalent om te overtuigen, waarop het 125e vaers ziet. De gouden sleutel is het beeld van het geestelijk gezag.

126. Wellicht wil de Dichter hiermede te kennen geven, dat deze sleutel alle moeyelijkheden en bezwaren van den kant des boetelings uit den weg moet ruimen.

132. Toespeling op woorden van Jezus, als: "Gedenk aan de vrouw van Loth," of "wie de hand aan de ploeg slaat" enz.

136. Toespeling op hetgeen Lucanus meldt, als hij zegt dat Cesar de schatkamer, op den Tarpeïschen rots bewaard, liet openen, in weerwil van het wakkere verzet van den tribuun Metellus.

140. De overlevering zegt, dat Ambrosius in den nacht na Augustinus' bekeering in verrukking de woorden *Te Deum laudamus* (U loven wij, o God) aanhief; waarop de laatstgemelde antwoordde: *te Deum confitemur*, en vervolgens beiden beurtelings een vaersregel daaraan toevoegden. Hoe schoon maakt Dante hier gebruik van dien lofzang.

TIENDE ZANG.

EERSTE OMGANG VAN DEN EIGENTLIJKEN LOUTERINGSBERG. HOOGMOEDIGEN.

Inhoud.

Nadat de Dichters de poort achter zich hebben hooren sluiten, gaan zij langs een moeyelijk en kronkelend pad opwaarts, tot zij den Eersten Omgang van den eigentlijken Louteringsberg bereikt hebben. Tot dus ver hebben wij de Dichters langs de Beneden-Helling van den Berg gevolgd, en hem met viererlei soort van Nalatigen en Tragen in Boete zien kennis maken. Van nu aan gaat de tocht langs de zeven Omgangen, waarin dit gedeelte van de helling verdeeld is, terwijl op ieder daarvan de zielen der uitverkorenen van een der zeven hoofdzonden gereinigd worden. De Eerste Omgang is bestemd voor de Hoogmoedigen. Zij gaan onder zware steenlasten gebukt, die hun naauwelijks veroorlooven voort te gaan. Langs den wand van dezen Omgang ziet de Dichter in heerlijk beeldhouwwerk, zoo als geen menschenhand op aarde kan voortbrengen, drie voorbeelden van uitstekenden deemoed en nederbuigende goedheid voorgesteld; namentlijk, Maria, als zij door Gabriël wordt begroet; David, als hij dansende vóór de Ark gaat die naar Sion gebracht wordt, en Trajanus, die een veldtocht opschorst om een weduwe recht te doen. Door de voortdurende aanschouwing dezer beelden, worden de geesten gelouterd van hun smet en aan vrome, nederige zielen gelijkvormig.

1 De drempel van de poort was overschreden,
Waar de aardsche lust der zielen schaars aan denkt,
Daar hij den krommen weg steeds recht doet schijnen;

Toen ik haar knarsend weder hoorde sluiten.
En zoo ik haar het oog had toegekeerd,
Wat verontschuldiging bij zulk vergrijp!

Wij stegen langs gespleten rotsen op,
Waar tusschen 't pad en her- en derwaarts slingerde,
Gelijk de stroom die vlucht en weder nadert.

"Hier dient een weinig overleg gebezigd,
(Hernam mijn Leidsman) bij het gaan langs de eene
Of de andre zijde, naar de weg vereischt." —

Dit nu maakte onze schreden nog al schaars,
Zoo zeer zelfs, dat de donkre zij der maan
Haar bed bereikt had om ter rust te gaan,

Vóór wij het einde zagen van die spleet.
Doch toen wij vrij en onbelemmerd waren,
Waar hooger zich de Berg weer samentrekt,

Bleef ik vermoeid, en beiden hoogst onzeker
Omtrent den weg, daar op een vlakte staan,
Meer eenzaam nog dan wegen der woestijn.

Van de eene sponde die aan 't ledig grenst,
Tot aan den voet der rotslaag die steeds opstijgt,
Zou 't vlak driemaal de lengte eens menschen meten.

Zoo ver mijn oog de vleuglen uit kon slaan,
Zoowel ter linker als ter rechter zijde,
Scheen mij deze omgang op die wijs gevormd.

28 Nog had zich onze voet daar niet bewogen,
Toen 'k merkte hoe de rotswand hier in 't rond,
Die nergens mooglijkheid tot stijgen aanbood,

31 Van 't witste marmer was, en dus versierd
Met beeldhouwwerk, dat niet slechts Polykletus,
Maar zelfs Natuur zich zou verwonnen reeknen.

34 Gods Engel die op de aard de tijding bracht
Van sedert jaren afgeweenden vrede,
Waardoor 't verbod des Hemels werd geschorst,

37 Verscheen zoozeer naar waarheid voor ons oog,
In minnelijke houding uitgebeiteld,
Dat hij geen beeld dat zwijgende is geleek.

40 Ja, zweren zou men 't, dat hij "*Ave!*" sprak;
Daar zij ook afgebeeld was, die den sleutel
Tot oopning van de hoogste Liefde bezigde.

43 Uit heel haar houding sprak 't deemoedig woord:
"*Ecce Ancilla Dei*", zoo volkomen,
Gelijk uit was het ingedrukte zegel.

46 "De opmerkzaamheid niet op één plaats gevestigd!"
Zoo sprak mijn goede Meester nu, die mij
Die zijde toedroeg waar ons 't hart geplaatst is.

49 Ik wendde dan den blik en zag hoe achter
Maria, naar den kant waar mij de Dichter
Geplaatst was, die mij op den tocht geleidde,

52 Een ander feit in steen was voorgesteld.
Dies trad ik, om Virgilius heen, er nader,
Opdat het zich mijn oog zou openbaren.

55 Daar was de wagen afgebeeld in 't marmer
Met de ossen die de heilige Arke trokken,
Die vrees verwekt voor 't onbevolen ambt.

58 Vooraan was volk, verdeeld in zeven kooren,
Die twee van mijne zinnen deden spreken:
Gewis, zij zingen! Neen, zij zingen niet!

61 Zoo werden mede bij de wierookwolken,
Daar afgebeeld, en oog en neus in tweedracht
Ontstoken, bij den strijd van *ja* en *neen*.

64 Vóór allen ging bij die gewijde kruik
De nedrige Psalmist, hoogop aan 't dansen,
Waardoor hij meer en minder scheen dan Koning.

67 Daar tegenover afgebeeld, zag Michal
Van 't uitstek van een groot paleis dit aan,
Gelijk een spijtig vrouwmensch, vol verachting.

70 Ik hief de voeten van die plaats weêr op,
Om meer nabij een ander feit te aanschouwen,
Dat mij daar achter Michal tegenblonk.

73 Hier dan vond ik den hoogen roem vereeuwigd
Van dien Romeinschen vorst wiens ed'le moed
Gregoor ter roemrijke overwinning voerde.

76 Wat Keizer meen ik anders dan Trajanus?
Een weduw hield de teugels van zijn paard,
Die 't beeld was van geween en bittre smart.

79 Rondom hen beiden drong een groote schaar
Van ridders heen, en de adelaar op goud
Zag m' over allen wappren op den wind.

82 En die rampzaal'ge in 't midden van de helden
Scheen uit te roepen: "Heer, doe gij mij recht!
Men heeft mijn zoon gedood — dat breekt mij 't hart!"

85 Zijn antwoord scheen: "Zoolang dan slechts gewacht,
Tot ik ben weêrgekeerd". En zij: "Gebieder!"...
(Als een wien smart 't geduld benomen heeft)

88 "Zoo gij niet keert?" En hij: "Die dan mijn plaats heeft,
Verschaft u recht". En zij: "Maar andrer deugd,
Wat zal ze u baten, zoo gij de uwe nalaat?"

91 Waarop hij sprak: "Gij, troost u; mij betaamt
Volkomen plichtsvervulling voor ik opbreek.
Gerechtigheid wil 't zoo, en deernis dringt mij!" —

94 Hij-zelf, die nimmer nieuwe dingen zag,
Bracht die tafreelen, zichtbaar sprekend, ons
Als nieuw voor 't oog, wijl men ze hier niet vindt.

97 Terwijl ik nu met vreugde daar betrachtte
De beelden van zoo groote nedrigheid,
Reeds om hun Makers wil zoo waard te aanschouwen,

100 Zoo fluisterde de Dichter: "Zie, daar nadren,
Ofschoon met trage schreden, vele scharen:
Die zullen ons tot hooger treden leiden."

103 Mijn oogen, tot aanschouwen zeer geneigd,
Vertoonden zich niet traag in 't derwaarts blikken,
Daar zij behagen schiepen in iets nieuws.

106 Nu wil ik niet, o Lezer, dat gij wanhoopt
In 't vroom besluit tot boete, zoo gij hoort,
Hoe God begeert, dat men de schuld betaalt.

109 Blijf bij den vorm der marteling niet staan:
Bepeins 't gevolg. Bedenk dat ze op haar ergst
Den dag van 't groote vonnis niet voorbijgaat.

112 Nu hief ik aan: "O Meester! die ik ons
Zie nadren, schijnen mij geen menschen toe;
En wat zij zijn? te onzeker is mijn blik!

115 En hij tot mij: "De zware en harde wijze
Van hunne martling buigt hen dus ter aarde,
Dat zelfs mijn oogen eerst in strijd verkeerden.

118 Doch zie wel toe en trachte uw blik te ontwarren,
Wie onder zulk een last van steenen nadren;
Reeds kunt gij zien, hoe elk van hen zich afzwoegt.

121 O trotsche Kristnen, broos en zoo rampzalig,
Die, zoo gebrekkig in 't gezicht des geestes,
U-zelf misleidt in achterwaartsche schreden.

124 Gedenkt gij 't niet, dat wij slechts rupsen zijn,
Bestaande om englen-vlinders eens te worden,
Die zonder schuts het oordeel tegenvliegen?

127 Wat kraait uw ziel op zulk een hoogen toon?
Aldus zijt gij slechts onvoldragen wezens
Als rupsen waar de vormingskracht in faalt.

130 Gelijk men, tot een steun voor dak of uitstek,
Een beeld als kraagsteen soms ziet aangewend,
Hetwelk de knieën optrekt tot de borst,

133 Zoodat zijn schijnbre last bij die 't aanschouwt,
In waarheid smart verwekt: zoo zag ik deze
Alhier gebukt, toen ik met zorg hier acht gaf.

136 Zij zaten werklijk min of meer gekromd,
Al naar hun meer of min was opgeladen.
En hij-zelfs, die nog 't grootst geduld vertoonde,

139 Scheen weenend uit te roepen: "'k Kan niet langer!'

AANTEEKENINGEN.

---

5. Zie vaers 131 van den voorgaanden Zang.

12. De moeyelijke weg duidt niet ongepast de zwarigheden aan waarmede hij te worstelen heeft, die zoo even den weg

der zonde verlaten heeft, om den weg des heils te zoeken. Uit figuur *f* zal het overigens duidelijk zijn dat, wanneer de maan met haar donkere zijde nabij den horizont is om onder te gaan, het op den Louteringsberg tusschen 9 en 10 ure voor den middag is.

18. Dat is, waar de gespleten bodem één wordt en den Omgang vormt voor Hoogmoedigen.

29. Dit is namentlijk de wand die van den eersten Omgang tot den tweeden opgaat.

32. Polykletus was een beroemd beeldhouwer uit Sycione in den Peloponesus.

34. Dat is, Gabriel, die Maria de tijding bracht dat zij de moeder van Jezus zou worden en haar met de woorden "Wees gegroet" enz. aansprak. Zie Lukas I.

41. Dat is, Maria, wier nederige vroomheid de sleutel werd van den toegang tot de hoogste Liefde, Jezus; met andere woorden, door wie, als moeder Gods, ons de hoogste Liefde geopenbaard werd.

44. Deze woorden zijn de aanhef van Maria's antwoord. "Zie de dienstmaagd des Heeren." enz.

48. Dus stond Dante aan de linkerzijde van Virgilius. Straks verwisselt hij van plaats en komt dus aan zijn rechterzijde te staan.

55. Het feit wordt ons in II Samuel VI medegedeeld.

57. Toespeling op het geval met Usa, die plotselings dood nederviel, toen hij de Ark had aangeraakt, daar hij vreesde dat zij door het kantelen van den wagen zou vallen.

59. Het gehoor, namentlijk, sprak: Neen; doch het gezicht, door zulk een levendige voorstelling misleid, sprak: Ja, zij zingen.

66. Meer, want hij was hier een man geheel aan de dienst van God overgegeven; minder, want zijn betoon van vreugde was sommigen een ergernis. Er wordt hier van een *kruik* gesproken. Het deel voor het geheel genomen, beteekent het hier de Ark, waarin ook een kruik manna bewaard werd.

75. Van Keizer Trajanus wordt verhaald, dat hij zijn tocht met een leger staakte, om een weduwe, wier zoon vermoord was en die bij hem recht kwam vragen, genoegdoening te verschaffen, daar hij niet eer rustte voor hij den schuldige onder zijn krijgers gevonden had. Gregorius de Heilige was daardoor zoo getroffen, toen hij eenmaal het leven des Keizers las, dat hij God op het vurigst bad, om de verlossing van Trajanus' ziel uit den Limbus, hetwelk van dat gevolg was, dat hij naar de gewesten der zaligen werd overgebracht, gelijk Thomas van Aquino meldt.

94. Dat is, God, voor wien alles in der eeuwen toekomst geopenbaard is.

99. De drie voorbeelden hier voorgesteld zijn ieder van een bijzonderen aard. Het eerste is dat van ootmoed, die zich geheel en al aan God overgeeft; het tweede, dat van een nederigheid die de waereld niet acht en de eischen der trotsche waerelddienst niet toegeeft; het derde van nederbuigende goedheid jegens geringeren.

131. Door den kraagsteen, of konsole gelijk men gewoonlijk in de bouwkunst zegt, verstaat men den steun onder balken als anderzins aangebracht, die buiten den muur uitsteken. Vooral bij balkons gebruikt men daartoe dikwerf menschenbeelden, die de houding hebben van mannen die met moeite een last dragen. Men noemt zulke figuren ook wel Atlantes. Werkelijk doet het gezicht van zulke beelden, die met moeite een zwaren last schijnen te torschen, bij den aanschouwer ook eenigzins het gevoel van drukking ontstaan. Zulke fijne opmerkingen van Dante zijn verrassend.

ELFDE ZANG.

DE EERSTE OMGANG VAN DEN LOUTERINGSBERG. HOOGMOEDIGEN.

Inhoud.

De geesten der trotschen en hoogmoedigen komen nader, schoon uiterst lankzaam, daar zij gebukt gaan onder een zwaren last van steenklompen, afwisselend naar de mate van hun zonde. Deze eigenaardige straf, die hen dwingt zich te buigen, wat hun op aarde onmogelijk was, brengt hen tot inzicht van hun dwaasheid, zoodat zij van niets zoozeer overtuigd worden als van de ijdelheid der menschelijke werken en het onbeduidende van den roem der waereld. Een der zielen die Dante toespreekt kan zich dan ook niet weêrhouden om in krachtige taal daarover uit te weiden. Overigens merken wij nog op, dat de drie geesten van wie in dezen zang sprake is, de vertegenwoordigers van drie klassen van hoogmoedigen zijn. Zoo is Omberto da Santafiore het beeld van de heerschzuchtige staatslieden en vorsten, die in hun verwatenheid het recht meenen te hebben, alles aan zich te mogen onderwerpen, en van hen die zich verhoovaardigen op een beroemd voorgeslacht. Oderisi, de miniatuurschilder, is het beeld van kunstenaarstrots en ingenomenheid met eigen werken; terwijl eindelijk Salvani de vertegenwoordiger is van verwaten krijgslieden en veldheeren. Eindelijk maken wij nog opmerkzaam op den schoonen aanhef van dezen zang, daar de boetelingen Dante naderen met een schoone uitbreiding van het "Onze Vader" op de lippen.

1 "O Vader ons, die in de Heemlen zijt,
Niet als beperkt, maar om de grooter liefde
Die Gij omhoog uw eersten werken toedraagt;

4 Geheiligd zij uw naam en uwe kracht
Door ieder schepsel, wijl het elk betaamt,
Den adem uwer lieflijkheid te danken.

7 O, koom de vrede uws Koninkrijks tot ons,
Daar we uit ons-zelf dien niet gewinnen kunnen
Met al ons pogen, zoo Gij dien niet schenkt.

10 Gelijk uw Englen u gestaag hun wil
Ten offer brengen in 't Hosanna-zingen,
Zoo doe de mensch het immer met den zijne.

13 O, geef Gij heden ons het daaglijksch manna;
Want derft men 't in dees barre woestenij —
Die 't ijvrigst zwoegt, verspilt het meest zijn krachten.

16 En zoo als wij het kwaad aan ons bedreven
Een elk vergeven, schelde ook Gij genadig
Ons kwijt, en zie Gij onze schuld niet aan.

19 Leid onze kracht, zoo licht gebroken, niet
Door d' ouden Tegenstander in verzoeking,
Maar maak ons vrij van hem die ons zoo aanvecht.

22 Die laatste bede, o Gij getrouwe Heer!
Geschiedt voor ons niet die haar niet behoeven,
Maar voor degenen die wij achterlieten." —

25 Dus voor zich-zelf en ons een vredig einde
Afsmeekend, sleepte deze schaar den last,
Gelijk men dikwerf in den droom gevoelt,

28 Bij onderscheiden kwelling en vermoeid
Den gantschen eersten Omgang in het rond,
Zich loutrend van de smetten dezer waereld.

31 Indien men gindsch steeds onze voorspraak is,
Wat mogen zij niet voor hen doen en vragen,
Wier wil op aarde een goeden wortel heeft?

34 Wel moet men hen de teeknen helpen wisschen,
Op aarde ontvangen, dat ze blijde en rein
De sterrenkreitsen kunnen tegensnellen.

37 "O, zal u dra gerechtigheid en deernis
Ontladen, dat ge uw vleuglen uit kunt slaan,
Die u verheffen zullen, naar ge wenscht:

40 Zoo zegt, ter welker hand men 't snelst de treden,
Nabij komt, of, bij meer dan éénen opgang,
Bericht ons, wie het minst van allen steil is.

43 Want hij, die met mij gaat is door den last
Van Adams vleesch, waarmeê hij is bekleed,
Schoon tot zijn spijt, zeer traag in 't opwaarts stijgen". —

46 Het antwoord, dat zich op de taal liet hooren,
Door hem geuit, wien ik op 't voetspoor volgde,
Liet niet mij onderscheiden van wien 't uitging.

49 Doch 't luidde dus: "Volg ons ter rechter, langs
Den rotswand, en gij zult een opgang vinden
Ook zelfs beklimbaar voor den levende.

52 Ai, zoo 'k niet waar belemmerd door den steenklomp,
Die mij den trotschen nek dus buigen doet,
Dat ik 't gelaat er nederwaarts om draag:

55 Zou 'k dezen die nog leeft, maar zich niet noemt,
Aanschouwen om te zien of 'k hem herkenne,
En deernis met mijn last kon doen gevoelen.

58 'k Was uit Itaalje. Een groot Toskaan, Wilhelmus
Aldobrandeschi, was welcer mijn vader.
Ik weet niet, of zijn naam u ooit bekend was.

61 't Aloude bloed en al de schoone werken
Van mijne vadren maakten mij zoo trotsch,
Dat, niet gedenkende onzer aller moeder,

64 Ik elk verachtte, wat ik met den dood
Moest boeten, zoo als die van Siëna weten,
En wat maar leeft in Campagnatico.

67 Ik ben Omberto. Niet slechts was de hoogmoed
Mij-zelf een ramp, maar al mijn aanverwanten
Zijn door dit kwaad ten jammer weggesleept.

70 Zoo voegt het mij, daarom dien zwaren last
Te torschen, tot in 't einde God voldaan zij.
Wat 'k levend niet gedaan heb — bij de dooden!" —

73 Toeluistrend neigde ik 't aangezicht ter neder.
En een der schaar (niet die gesproken had)
Wrong onder 't wicht, hetwelk hem drukt, zich op,

76 En zag mij, en herkende mij, en riep,
Met moeite de oogen tot mij opgericht,
Mij toe, die gantsch gebogen met haar voortging.

79 "O (sprak ik) zijt gij Oderisi niet,
Agubbio's glorie en de roem der kunst,
Die in Parijs *enluminure* heet?" —

82 "Meer, broeder, (sprak hij) lachen ons de bladeren,
Bemaald door Franco Bolognese, toe.
Thands is hem de eere gantsch — mij slechts ten deele.

85 Voorwaar, zoo hoflijk zou ik nooit in 't leven
Geweest zijn, om de hevige begeerte,
Waarvan mijn hart vervuld was, naar den voorrang.

88 Hier nu betaalt men voor dien trots den tol.
En nog zou 'k hier niet zijn, had ik mij niet,
In 't zondig leven, weêr tot God gewend.

91 O ijdle roem der menschelijke werken,
Hoe kort slechts duurt het groen op uwe kruin,
Zoo 't niet door ruwer tijden wordt gevolgd!

94 Eens waande Cimabue in schilderkunst
Het hoofd te zijn, schoon Giotto thands den naam heeft,
En zóó, dat hij des eersten roem verduistert.

97 Aldus ontnam ook de eene aan d' andren Guido
Den roem der taal; en licht is reeds geboren,
Die d' eene als d'andere uit het nest zal jagen.

100 De roem der waereld is een windvlaag slechts,
Die nu van hier en dan van daar komt blazen
En naar 't verschil van streek van naam verandert.

103 Wat roem bezit gij meer, zoo ge oud het lichaam
U aflegt, dan wanneer gij jeugdig sterft,
Vóór pop en rinkelbel vergeten zijn,

106 Eer duizend jaar voorbij zijn? korter tijdperk
Bij de eeuwigheid, dan de opslag van een oog
Bij 't wentlen van de traagste hemelboog.

109 Van hem die vóór mij van den weg zoo luttel
Ten einde brengt, weêrklonk eens gantsch Toskane, —
Thands fluistert men zijn naam in Siëna naauwlijks,

112 Waarvan hij Heer was, toen Florence's woede
Vernietigd werd, die in dien tijd zoo trotsch,
Zoo overmoedig was als thands geschandvlekt.

115 Uw naam en faam is als de kleur van 't gras,
Die komt en gaat; en zij misverwt het weêr,
Door wie het teêr en groen uit de aarde ontspruit." —

118 En ik: "Uw deeglijk woord brengt vromen deemoed
Me in 't hart en effent de opgeblazenheid.
Maar zeg, wie is dat toch van wien gij spraakt?" —

121 "Dat is (hernam hij) PROVENSAN SALVANI;
En hij is hier, wijl hij zich in dorst beelden,
Gantsch Siëna met zijn hand te kunnen dwingen.

Dus ging en gaat hij immer zonder rust,
Nadat hij stierf. Met zulke munt betaalt men
De schuld, zoo iemand te verwaten is." —

En ik: "Indien de geest die 't eind des levens,
Vóór hij berouw heeft, afwacht daar beneden
Vertoeven moet en niet naar boven opstijgt,

(Zoo vrome beden hem geen bijstand bieden)
Dan na een tijdsverloop gelijk aan 't leven,
Hoe is dan hem de weg zoo zeer gebaand?"

"In 't roemrijkst van zijn leven (sprak hij nu)
Verneêrde hij zich op de markt van Siëna,
Vrijwillig en ontdaan van valsche schaamte.

En om zijn vriend te redden uit de ellende,
Die deze in Karel's kerker moest verduren,
Trad hij daar heen, aan alle leden bevend.

Meer meld ik niet. Ik weet, wat 'k spreek is duister;
Maar nog een kleine tijd, en uw geburen
Doen zoo, dat gij 't u zult verklaren kunnen.

Dit werk heeft hem den slagboom opgeheven." —

AANTEEKENINGEN.

---

13. Voor de uitdrukking "dagelijksch brood" neemt Dante hier *manna*, dewijl hij de allegorische beteekenis die de kerk nevens de letterlijke aan deze bede geeft, meer bepaald in gedachte heeft. Met het dagelijksch brood wordt dan in de eerste plaats bedoeld, de kennis van God die van boven komt; vervolgens Jezus, die zich-zelf het ware brood noemt en bij de instelling van 't avondmaal het brood voor zijn lichaam uitgeeft; en eindelijk het ons toekomend deel van lijden en beproeving opdat de ziel zich nederig houde aan God, haar hoogste toevlucht.

24. Namentlijk, op de aarde, onder de levenden.

27. Vele lezers kennen voorzeker het akelige, drukkende gevoel dat ons somtijds in den droom kan kwellen.

33. Dat is, die hier op aarde, als vrome menschen, nooit iets anders kunnen willen of begeeren dan het welzijn van anderen. Dante spoort de vromen hier op aarde aan tot trouwe voorbidding, daar de boetelingen op den Louteringsberg zoo zeer gedenken aan degenen die op aarde zijn.

37. "Gerechtigheid en deernis," dat is, de gerechtigheid Gods, voor een deel ook voldaan door de deernis van de vromen en geloovigen, in de voortbrenging van goede werken en in voorbidding ten behoeve der afgestorvenen betoond.

49. De sprekende persoon, Omberto, zoon van Willem Aldobrandeschi graaf van Santafiore, was uit een beroemd geslacht in de nabijheid van Siëna. De groote trotschheid waarmede hij de burgers en het landvolk behandelde, was oorzaak, dat hij

onverwacht door een bende ontevredenen uit laatstgemelde plaats overvallen werd en rampzalig bij Campagnatico het leven liet.

73. Daar Dante hier op gelijke hoogte staat met de boetelingen, zoo is het duidelijk, dat hij hier wil te kennen geven, hoezeer het lot der schare, hier rondzwervend, hem getroffen heeft.

79. Oderisi van Agubbio (een plaatsjen nabij Urbino) was een zeer beroemd miniatuur-schilder op perkamenten bladeren van boeken of op elpenbeen. Bonifacius VIII had hem met den beroemden Giotto (een van Dante's vrienden en ons ook uit Boccaccio bekend) in zijn dienst tot het *miniare* van boeken, zoodat wij kunnen veronderstellen, dat hij niet lang vóór 1300 moet overleden zijn.

83. Franco van Bologna heeft een nieuw tijdperk in de miniatuur-schilderkunst geopend.

92. Tot recht verstand van dit vaers diene, dat hier het beeld van een boom gebezigd wordt, wiens kruin altijd de eerste sporen van verval of verdorring laat zien. Het is duidelijk, dat de roem van een kunstenaar veel langer duurt, in geval er een tijdperk van stilstand of achteruitgang volgt, dan wanneer er beroemde mannen zijn plaats innemen.

94. Cimabue, het beroemde hoofd van een schilderschool in dien tijd, door Giotto evenwel overtroffen.

97. Guido Cavalcanti, de beroemde dichter en wijsgeer ten tijde van Dante, wiens vriend hij was, verduisterde den roem van Guido Guinicelli van Bologna, een der oudste Italiaansche dichters, gestorven in 1276. Cavalcanti stierf in 1301. In vaers 99 bedoelt Dante zich-zelf.

108. De Hemelkreits der vaste sterren heeft volgens Ptolomeus 36.000 jaar noodig om zich geheel om te wentelen.

116. *Zij*, dat is, de zon.

121. Provensaan Salvani was een wakker en beroemd opperhoofd der Guelfen, en aanvoerder in den slag bij Monte Aperto, waar de Florentijnen geslagen werden. Door Giambertoldo, een

der aanvoerders van Karel van Anjou werd hij in 1269 verslagen en gedood. Toen een zijner vrienden gevangen was genomen, smeekte hij geknield op de markt van Siëna van zijn stadgenoten een som van 10.000 florijnen af om het rantsoen te kunnen betalen.

TWAALFDE ZANG.

EERSTE OMGANG. HOOGMOEDIGEN.
OPSTIJGING TOT DEN TWEEDEN OMGANG VAN DEN LOUTERINGSBERG.

Inhoud.

Neerslachtig gaat de Dichter naast een der zwaar beladenen voort, daar hij gedachtig is, in welke mate hij-zelf aan de zonde die hier geboet wordt, zich schuldig moet rekenen. Doch om aan te duiden, dat het gevoel van berouw niet baat, zoo men niet tevens ter heiligmaking verder streeft, zet Virgilius hem aan om met spoed den tocht te vervolgen. Zoo als de Dichter vroeger langs den rotswand voorbeelden van uitnemende nederigheid ontwaard heeft, zoo ziet hij hier in den bodem een groot aantal voorbeelden van hoogmoed die tot den val gekomen is, uitgehouwen. Na de beschouwing daarvan nadert een Engel, die de beide tochtgenoten de plaats aanwijst, waar het opstijgen tot den TWEEDEN OMGANG het makkelijkst zal vallen. Vóór dat dit opstijgen plaatst heeft wordt Dante door de vleugelen van den Engel een *P* van het voorhoofd gewischt, wat mede bijdraagt om zonder groote vermoeyenis de treden in de rotsspleet te beklimmen. Als de Dichter den nieuwen Omgang nadert, hoort hij de boetelingen met groote liefelijkheid van stem: *Zalig zijn de armen van geest* aanheffen.

1 Gelijk een koppel ossen onder 't juk,
Zoo hield ik tred met dees beladen ziel,
Zoolang mijn Onderwijzer 't mij kon toestaan.

4 Doch toen hij sprak: Laat af nu en zet door,
Want hier is 't goed met zeilen en met riemen,
Zooveel men kan, zijn boot vooruit te drijven",

7 Richtte ik, als waar 'k verlangend voort te gaan,
Het lichaam weder op, schoon mijn gedachten
En nederbuigend en deemoedig bleven.

10 Ik maakte mij dan op en volgde willig
De schreden van mijn Meester; en reeds toonden
Wij beiden hoe het verder gaan ons licht viel,

13 Toen hij dus sprak: "Sla de oogen nederwaarts:
't Is goed en zal den weg u lichter maken,
De bedding uwer voetzool aan te zien." —

16 Gelijk, ter nagedachtnis der gestorvenen,
De zerken op de graven van het kerkhof
De teeknen dragen van hetgeen ze eens waren,

19 (Zoodat men des te meer hen daar beweent
Dewijl d' herinring daar geprikkeld wordt,
Al voelt dan ook de vrome alleen den spoorslag):

22 Zóó zag ik hier, — maar, wat de kunst betreft,
Van zuiverder gelijknis, — heel den weg,
Zoo ver die buitenstak, bedekt met beelden.

25 'k Zag d' Engel die van alle schepslen 't heerlijkst
Geschapen was, hier uit den Hemel tuimlen
En als de bliksemstralen nederschieten.

Gindsch zag ik Briareus, door 't licht des Hemels
Getroffen, de aard verzwaren met zijn last,
Voor goed bevangen door de kou des doods.

Daarnevens zag 'k Timbréus, Pallas, Mars,
Gewapend nog, rondom hun vader staan,
En zien naar de verspreide leên der reuzen.

'k Zag Nimrod, aan den voet van 't groote werk,
En in verwarring op de lieden ziende,
In overmoed aan hem gelijk in Sennaar.

O Niobe, met wat een schreyende oogen
Zag 'k tusschen zeven kindren u gemaald
Op dezen weg, bij zeven doode zonen.

O Saul, o, hoe zag 'k door eigen zwaard
U hier doorboord en dood op Gilboa,
Dat sedert dauw noch regen heeft verfrischt.

O dwaze Arachne, ook u zag 'k afgebeeld,
Ten halve een spin en droevig op de flarden
Van 't werk dat zoo rampzalig voor u werd.

Rehabeam! hier schijnt uw beeld toch niet
Zoo dreigend meer; want door den schrik verwonnen,
Ontvlucht gij 't in een wagen vóór m' u najaagt.

Nog toonde ons hier dit harde rotsplaveisel,
Hoe duur Alkmeon dat rampzalig kleinood
Zijn eigen moeder in 't gevolg deed zijn.

52 Nog toonde 't ons, hoe zich de zonen wierpen
Op Sanherib, hun vader, in den tempel,
En hoe zij hem vermoord er achterlieten.

55 Nog toonde 't ons de nederlaag en wreedheid,
Die eens Tomyris Cyrus aandeed, zeggend:
"Gij hebt gedorst naar bloed, verzadig u!"

58 Nog toonde 't ons 't Assyrisch heir in vlucht
Nadat zijn Holofernes was gedood,
En tevens 't overblijfsel van de slachting.

61 Ik zag ook Troje in asch en hoopen puins.
O Illion, hoe laag en diep gevallen
Vertoonde u 't beeld hetwelk men hier aanschouwt!

64 Waar was ooit meester van paneel en stift,
Die zoo en beeld en handling vorm kon geven,
Als hier den grootsten geest verbazen moet.

67 De dooden schijnen dood, wat leeft schijnt levend.
Die 't feit aanschouwde, zag 't niet beter dan
Ik-zelf die 't hier betrad, al buigend voortgaand.

70 Ja, verhoovaardig u, verhef het hoofd,
Gij kroost van Eva! buig 't gelaat niet neder,
Waardoor ge uw boozen weg aanschouwen kunt! —

73 Meer was er reeds van d' omgang afgelegd,
En van den weg der zon meer doorgebracht,
Dan mijne ziel, zoo zeer verbonden, giste,

76 Toen hij, die immer met opmerkzaamheid
Mij voorging, aanhief: "Richt het hoofd omhoog;
Er is geen tijd meer, zooveel op te merken.

79 Ei zie daar gindsch een Engel, die zich opmaakt,
Om u te nadren. Zie, de zesde dienstmaagd
Heeft in de dienst des daags haar werk voleindigd.

82 Versier gebaar en aangezicht met eerbied,
Opdat het hem behage ons op te voeren.
Bedenk dat deze dag nooit weder oprijst.

85 Ik was zoo goed gewoon aan zijn vermaning
Om mij voor tijdverlies te wachten, dat
Zijn taal mij daaromtrent niet duister zijn kon.

88 Het schoone wezen naderde ons in blinkend
En wit gewaad, terwijl het aangezicht
Ons scheen te fonklen als de morgenster.

91 Het opende zijn armen en de vleuglen,
En zeide: "Komt, wij zijn nabij de treden,
En heden zal 't niet zwaar zijn op te stijgen.

94 Slechts wein'gen komen op die roepstem tot mij.
O menschdom, eens geboren om te stijgen,
Wat zinkt gij neder bij zoo weinig wind!" —

97 Het voerde ons waar de rotswand was gescheurd.
Daar sloeg het met de vleuglen mij op 't voorhoofd,
Waarop het mij een veil'gen opgang aanzei.

Gelijk ter rechter, om ten berg te stijgen,
Waarop de kerk ligt, die de Wel-bestuurde
Nabij den Rubaconte houdt in toom,

Der helling stoute steilte wordt gebroken
Door treden, die men in het tijdperk maakte,
Toen 't grootboek en de maat nog veilig waren:

Zoo neigt zich hier de steilte die zoo snel
Van d' eenen omgang afdaalt tot den andren;
Schoon rechts en links de rotswand ons bestrijkt.

Toen wij ons nu daar hadden heengewend,
Klonk ons *Beati pauperes spiritu*
Zóó lieflijk toe, als nooit een woord kan melden.

O, hoe verschillend zijn dees poorten toch
Van die der Hel! Hier treedt men bij gezangen
En daar omlaag bij wilde klachten binnen,

Reeds stegen wij dè heil'ge treden op,
En 't scheen alsof mij dit veel lichter viel,
Dan 't vroeger me op den vlakken omgang voorkwam;

Waarom ik sprak; "Ai Meester! zeg, van welk
Gewicht ik ben bevrijd, daar mij het stijgen
Zoo bijna geen vermoeyenis veroorzaakt?" —

En hij hernam: "Als iedre *P* die thands nog,
Schoon meer verbleekt reeds, u op 't aanschijn staat,
Gantsch uitgewischt zal zijn, als een er van:

124 Zal zich uw voet zóó aangegrepen voelen
Door goeden wil, dat voor vermoeying hij
Zelfs lust ervaren zal in 't opwaarts gaan".

127 Toen deed ik als dezulken die aan 't hoofd
Iets medevoeren, schoon ze er niet van weten,
Tot andrer handling hen iets doet vermoeden,

130 Waarop de hulp der hand wordt aangewend,
Die tast en vindt en dus het ambt vervult,
Waar zich 't gezicht niet toe gebruiken laat.

133 En met der rechterhand gespreide vingeren
Ontwaarde ik zes der letters slechts, mijn slapen
Door die de sleutlen droeg eens ingedrukt.

136 Glimlachend zag mijn Leidsman nu mij aan.

AANTEEKENINGEN.

---

24. Men merke op, hoe de voorbeelden van nederigheid langs den opgaanden rotswand, en die van hoogmoed op het voetpad zijn afgebeeld, als wilde de Dichter de spreuk in gedachte brengen, dat de nederigen zullen verhoogd, maar de hoovaardigen zullen nedergeworpen worden.

25. Dat is, Lucifer, de schoonste van alle Engelen.

28. Briareus of Egeon was een honderdarmige reus, die met anderen van zijn stamgenoten tegen de goden opstond.

31. Timbréus was een bijnaam van Apollo naar de stad Timbra in Troas, waar hij een tempel had. Apollo vereenigde zich met Mars en Pallas om Jupiter tegen de reuzen te verdedigen.

34. In de vlakte van Sinear of Sennaar bouwde Nimrod den toren van Babel, naar de overlevering.

37. Niobe was de gade van Amfion, Koning van Thebe, en de moeder van zeven zonen en zeven dochteren. Zij bespotte Latona, die slechts twee kinderen had, Apollo en Diana. Beide laatstgenoemden wreekten zich daarop, doordien Apollo de zonen en Diana de dochteren doodde. Niobe versteende van ontzetting, terwijl de tranen nog aan het oog van het steenen beeld bleven ontvloeyen.

40. David vloekte in zijn smart over den dood van Saul het gebergte van Gilboa, dat er regen noch dauw op zijn toppen zou vallen. Zie I Sam. XXXI.

43. Arachne daagde haar meesteresse Pallas tot een wedstrijd uit in het weven, en beeldde bovendien onwaardige handelingen der goden af, waarop Pallas haar weefsel verscheurde en Arachne in een spin deed veranderen.

46. De bekende geschiedenis van Rehabeam vindt men in het twaalfde hoofdstuk van het eerste boek der Koningen.

50. Erifyle verried de schuilplaats van haar man Amfiaraus om een fraai kleinood, dat Polynices haar aanbood. Alkmeon, haar zoon, wreekte zijn vader en doodde de ontaarde gade.

52. Sanherib, die ten tijde van Hiskia van Jeruzalem vlood, nadat een Engel Gods zijn leger geslagen had, (II Kon. XIX) werd kort na zijn terugkomst door zijn zonen gedood, in den tempel van zijn God Nisroch.

56. De overlevering meldt dat Tomyris, Koningin der Scythen, beval dat men het hoofd van Cyrus, dien zij verslagen

had, in een vaas met bloed zou dompelen, waarbij zij de woorden sprak, die Dante hier aanhaalt.

59. Holofernes werd door Judith gedood onder de muren van Bethulië. — Al de voorstellingen waarvan hier sprake is vertegenwoordigen ieder een bijzondere soort van gevallen hoogmoed. Zoo zijn Lucifer en Briareus het beeld van vernederde vermetelheid, die zich zelfs tegen God wil verheffen; Nimrod dat der ijdelheid op menschenwerk; Niobe dat van den trots op groote nakomelingschap; Saul dat van Koningstrots; Arachne dat van kunstenaarstrots; Rehabeam dat van den hoogmoed der tirannen; Erifyle het beeld der ijdelheid op versiersel en kleinood; Sanherib dat van den hoogmoedigen godslasteraar; Cyrus dat van den trots des veroveraars; Holofernes dat van den trotschen veldheer; Troje dat van zelfverheffing op sterke muren.

80. Dat is, het zesde uur sedert den opgang der zon.

101. De hier bedoelde kerk is die van San-Miniato in Florence (hier ironisch de *Wel-bestuurde* genoemd) en nabij de brug over den Arno die naar zijn bouwmeester Rubaconte van Mandella den naam draagt dien Dante hier gebruikt.

105. Deze regel bevat een toespeling op een paar feiten bij Dante's leven in Florence voorgevallen. Durante dei Chermontesi pleegde bedrog met de maat bij de openbare verkoopingen waarbij hij opzichter was. Baldo d'Aguglione, stal een blad uit het algemeen rekening-boek der stad om een onrecht door hem bedreven te verheelen.

122. Virgilius zegt dat de zes andere P's reeds eenigzins verbleekt zijn bij het verdwijnen van de eerste. Men vermoedt dat de Dichter hiermede te kennen wil geven dat, zoodra de boeteling gezuiverd is van den hoogmoed (volgens de Kerk de afzichtelijkste vorm der zonde en de bron van alle andere afdwaling) de verdere reiniging spoediger plaats heeft of althands de voornaamste schrede op den weg der heiligmaking is afgelegd.

DERTIENDE ZANG.

TWEEDE OMGANG VAN DEN LOUTERINGSBERG.

NIJDIGAARTS.

Inhoud.

De Dichters hebben thands den TWEEDEN OMGANG van den Louteringsberg bereikt, bestemd voor de Nijdigaarts. Daar deze zondaars in het leven op aarde geen gelukkige medemenschen kunnen dulden en met wangunstige oogen het heil des naasten aanzien, zoo is de straf die Dante hun oplegt zeer eigenaardig. Zij strompelen voort met op elkander gehechte oogleden, zoodat zij tevens genoodzaakt zijn dicht op een gedrongen bij elkander steun en veiligheid te zoeken. Dewijl de boetelingen niet kunnen zien, worden hun hier de voorbeelden van vreugde in het welzijn van anderen en die van menschenliefde ook niet op de wanden afgebeeld, maar door onzichtbare hemelgeesten toegeroepen. Nog valt op te merken, dat de boetelingen in een mantel gehuld zijn die dezelfde kleur heeft van het rotsgesteente waarop en waarlangs zij dwalen, namentlijk zwartachtig geel of vaal, het zinnebeeld van den nijd. Bij de geesten gekomen, onderhoudt Dante zich gedurende eenigen tijd met de schoone Sofia uit Siëna.

1 Wij waren nu aan de opperste der treden,
Alwaar de berg ten tweeden maal zich intrekt,
De berg die in 't bestijgen ons ontzondigt.

4 Ook hier omringt een omgang heel de helling,
Gantsch op dezelfde wijze als de eerste deed,
Schoon zich zijn boog met sneller zwaai beweegt.

7 Geen beeld is hier, geen teeknen doen zich op;
De zoom en naakte weg doen hier zich voor
In 't geelig vaal, de kleur van 't rotsgesteente.

10 "Indien men iemand wacht ter onderrichting,
(Zoo sprak de Dichter) ben ik wel bevreesd,
Dat onze keus te lang vertraagd zal worden."

13 Toen hief hij 't oog naauwkeurig naar de zon,
En nam den rechter voet tot middelpunt,
Om met de linker zij zich om te wenden.

16 "O lieflijk licht waar 'k op vertrouw bij d' aanvang
Van dezen nieuwen weg, o gij, geleid ons,
(Zoo sprak hij) waar men wenscht geleid te worden.

19 Gij geeft aan de aarde uw warmte, gij verlicht haar.
En wil geen andere oorzaak 't tegendeel,
Zoo moeten steeds uw stralen ons geleiden". —

22 Wat m' in Itaalje rekent voor een mijl,
Was de afstand, reeds hier door ons afgelegd,
In luttel tijds, zoo sterk was ons begeeren.

25 En zie, nu hoorden wij ons tegenvliegen,
Schoon zij onzichtbaar waren, geesten die
Zeer vriendlijk tot de liefdetafel noodigden.

28 Zoo zeide de eerste stem die hier voorbij vloog:
"*Vinum non habent*", op een luiden toon,
Terwijl zij achter ons dit steeds herhaalde.

31 En vóór zij gantsch voor ons gehoor verdween
Vloog ons een andre weêr voorbij en riep:
"Ik ben Orestes!" Deze ook toefde niet.

34 "O Vader! (sprak ik) welke stemmen zijn dit?"
En zie, juist toen ik 't vroeg hoorde ik de derde,
Die riep: "Doe wel dengenen die u haten!"

37 De goede Meester: "Deze omgeving geeselt
De zonde van den Nijd: de liefde heeft
De geeselkoorden daarom saamgevlochten.

40 De toom moet wezen van gantsch andren klank.
Gij zult dien zeker hooren naar mijn meening
Vóór gij den grens bereikt hebt der vergiffenis.

43 Maar dringe uw oog naauwlettend door de lucht,
En gij zult lieden vóór ons zien, gezeten
En langs den rotswand van den kring gevlijd.

46 Toen opende ik nog wijder 't oog dan vroeger,
Zag voor mij uit en merkte een schaar in mantels,
Niet onderscheiden van de kleur des rotsen.

49 En weêr een weinig verder voortgegaan,
Hoorde ik de beê: "Maria bid voor ons,"
En: "Petrus, Michaël, en alle Heil'gen!"

52 'k Geloof niet, dat er één op aarde leeft
Zóó hard, dat geen erbarmen hem de ziel
Vervullen zou, bij 't geen ik heden zag.

55 Want hun zoo van nabij genaderd zijnde,
Dat ik hun handling juist gewaar kon worden,
Ontperste een bittre smart mijn oog een traan.

58 Zij schenen mij bedekt met 't grove boetkleed,
En de eene steunde d' andre met de schoudren
En allen zochten langs den rotswand steun.

61 Zoo staan de blinden wien 't aan nooddruft mangelt
Aan de aflaatplaatsen voedsel af te bedelen,
Terwijl het hoofd van d' eene op d' andre rust;

64 Zoodat zich elk dra voelt vervuld van deernis,
Niet slechts op 't hooren van hun droef geklag,
Maar op 't gezicht reeds, dat niet minder roert.

67 En even als de zon hun oog niet treft,
Zoo wil het licht des Hemels tot de schimmen
Waar 'k thands van spreek, niet uit zich-zelven reiken.

70 Want elk doorboort een ijzerdraad de wimpers,
Dus saamgehecht, als die des wilden sperwers,
Wien men 't soms doet, opdat hij rustig blijve.

73 Mij scheen in 't gaan als gaf ik ergernis,
Dus andren ziende en zelf voor hen onzichtbaar;
En daarom keerde ik tot mijn wijzen Raadsman.

76 Hij wist wel wat de stomme vragen wilde
En daarom wachtte hij mijn vraag niet af,
Maar zeide: "Spreek en wees dan kort en bondig." —

Virgil trad naast mij langs *die* zijde voort
Van d' Omgang, waar men van kan nederstorten,
Dewijl geen enkle borstweer die omringt.

Aan d' andre zijde waren mij de schimmen
Der boetelingen, wie de gruwbre smart
Zóó kwelde, dat hun wangen vochtig waren.

Ik wendde mij tot hen en sprak: "O schare,
Verzekerd van eens 't Hooge Licht te aanschouwen,
Naar 't welk zich uw verlangen enkel heenstrekt,

Zal u genade van 't geweten spoedig
De smetten wasschen, dat de stroom des geestes
Er klaar en helder door kan henenvloeyen:

Zoo zeg mij (daar 't mij welgevallig zijn zou)
Of onder u een geest is uit Itaalje,
Wien 't lichtlijk goed kan zijn dat ik hem kenne." —

"O broeder, ieder onzer is een burger
Der onverstoorbre stad; doch gij wilt vragen:
Wie eens als pelgrim in Itaalje rondzwierf?" —

Dit kwam mij voor, dat ik als antwoord hoorde
Op een'gen afstand van dat punt waar 'k stond,
Waarom ik verder mij begaf tot hooren.

'k Zag een der geesten die de houding had
Als wachtte hij me; en vraagt mij iemand, hoe?
Hij hief de kin omhoog als iedre blinde.

103 "O geest, die u vernedert tot verhooging,
Zoo gij 't zijt (sprak ik) die mij hebt geantwoord,
Geef mij bericht van naam zoowel als plaats!" —

106 "Ik was van Siëna en met deze schare
(Was 't antwoord) boet ik hier het zondig leven,
Al weenende tot Hem die ons verhoore.

109 Neen, 'k was niet wijs, schoon ik den naam Sofia
Gedragen heb. Steeds maakten andrer rampen
Mij meer verheugd, dan eigen heil en welvaart

112 En dat ge niet gelooft, dat 'k u bedriege,
Hoor dan of ik, gelijk ik zei, niet dwaas was.
Toen reeds mijn levenstrap begon te dalen,

115 Zag ik mijn burgers in het veld bij Colle
In strijd gewikkeld met hun weêrpartijders,
En ik bad God — om 't geen Hij heeft gewild.

118 Daar werden zij gekortwiekt en gedwongen
Tot bittre vlucht. Ik die de jacht aanschouwde,
'k Ervoer een vreugde als nooit voorheen gevoeld,

121 Zóó zelfs, dat ik 't vermetel aanschijn ophief
God honend met: "Nu vrees ik u niet meer!"
Gelijk de meerle deed bij de eerste luwte.

124 In 't uiterst van mijn leven wenschte ik weder
Den vrede Gods; doch 'k zou mijn schuld nog heden
Niet hebben afgedaan door al mijn boete,

127 Indien 't niet waar, dat Peter Pettinagno
Mij in zijn heil'ge beden had gedacht,
En zich in liefde mijner had erbarmd.

130 Maar gij, wie zijt gij, die naar onzen toestand
Hier komt vernemen met geopende oogen,
En die, naar 'k meen, bij 't spreken ademhaalt?" —

133 "Mij ook zal hier 't gezicht benomen worden;
(Zoo sprak ik) maar slechs kort, dewijl 't vergrijp
Door 't nijdig oog bedreven luttel was.

136 Veel grooter is de vrees die mijne ziel
Voor 't jammer daar beneden houdt bevangen:
Daar reeds de last van gindsche plaats mij neêrdrukt"

139 En zij tot mij: "Wie heeft u dan tot ons
Hier opgeleid, zoo gij weêr meent te dalen?" —
En ik: "Die met mij is en zwijgend blijft.

142 Ook ben ik levend. Daarom meld mij slechts,
Verkoren geest, zoo gij het wenscht dat ik
Op de aard het streflijk deel om u bewege". —

145 "O dit te hooren is zóó nieuw, (sprak zij)
Dat mij 't een teeken is, hoe God u liefheeft.
O help gij mij alsdan met uw gebeden!

148 Ook bid ik u, bij 't geen gij 't vurigst wenscht,
Zoo ge ooit den voet zet op Toskaanschen grond,
Dat gij mijn eer herstelt bij mijn verwanten.

151 Gij zult ze bij dat ijdle volk aanschouwen,
Hetwelk op Talamone hoopt, doch slechter
Daar bij zal varen dan bij hun Diana.

154 Doch 't slechtst van allen varen de admiralen!" —

AANTEEKENINGEN.

---

6. Dewijl natuurlijk de omgangen kleiner worden, naarmate men meer den top nadert.

14. Daar het reeds over den middag is, hebben de Dichters natuurlijk op de bovenste trede de zòn aan de rechterhand. Naar die zijde dus wendt zich Virgilius, waarbij hij den rechter-voet stil houdt en derhalve met den linker-voet een boog beschrijft.

16. Men zij toch bij iedere uitdrukking op de allegorische beteekenis opmerkzaam. Als Virgilius op zulk een verheven wijze de zon aanspreekt, is deze het zinnebeeld zoowel van Kristus als van den Keizer, onder wiens leiding de aarde, en in het bijzonder Italië, gelukkig zijn zal, naar de inzichten van Dante.

20. Die *andere oorzaak*, die den mensch zoo dikwerf dwingt zich van het ware licht af te keeren, is de zonde.

22. Dat is, een duizend schreden.

29. De onzichtbare wezens die de boetelingen hier tot be-

rouw stemmen, wijzen allereerst op Maria, die op de bruiloft te Kana met de woorden "zij hebben geen wijn meer" (Joh. III) den gastheer uit verlegenheid tracht te redden en tevens een proeve geeft van haar belangstelling in de vreugde van anderen. Vervolgens noemen zij den naam van Orestes, een vriend van Pylades, die hier als vertegenwoordiger optreedt van die liefde welke anderen tot in den dood getrouw blijft. En eindelijk roepen zij het woord van Jezus uit, aan de Bergrede ontleend, waarin de liefde tot vijanden geboden wordt.

38. Dat is, met andere woorden: De vermelding der voorbeelden van zulke uitnemende liefde is hier den boetelingen als geeselkoorden, die hen te dieper hun eigen boosheid doen gevoelen en in zooverre smart veroorzaken. De *toom* is hier de vermelding van voorbeelden van grooten nijd, die de geesten voor hun kwaad doet afschrikken en hen alzoo weêrhoudt er weder in te vervallen. Zie den volgenden Zang.

42. Dat is, vóór gij tot den derden Omgang opklimt.

72. Vóór men den kap bezigde, had men wel eens de wreede gewoonte, om de valken of sperwers die men voor de jacht wilde africhten met zijde of garen-draad de oogleden dicht te naayen.

89. Met "de stroom des geestes" bedoelt de Dichter het licht des verstands.

95. Dat is, het Paradijs of het hemelsche Jeruzalem. De zielen toch die hier vertoeven hooren dáár eigentlijk t'huis, en haar was het leven hier op aarde slechts een pelgrimgstocht.

109. Het oorspronkelijke heeft hier een woordspeling met *savia* (wijs) en *Sapia*, den naam der boetelinge, die waarschijnlijk dezelfde is als de ons bekende naam van Sofia en even als deze wijsheid beteekent. Zij was geboortig van Siëna, dat haar naar Colle verbande, wat haar het hart zoodanig van nijd vervulde, dat zij juichte bij de nederlaag, haar medeburgers door de Florentijnen toegebracht. Zij was een schoone vrouw, die nog al deel schijnt genomen te hebben aan de gebeurtenissen van haar tijd.

123. Een zekere volksvertelling spreekt van een meerle, die op een schoonen dag in Januarij haar meester ontvluchtte onder het bezigen van dergelijke verwaten woorden als Sapia hier bezigt. Zij bestierf het echter den volgenden nacht van koude.

136. De vrome en oprechte Dichter acht zich dus in groote mate aan HOOGMOED schuldig. Voor NIJD was er in zijn liefdevol hart geen plaats.

152. De inwoners van Siëna hadden de haven en het kasteel van Talamone veroverd of gekocht, en beloofden zich gouden bergen van de zeemacht die zij nu zouden kunnen oprichten om tegen de Pisanen opgewassen te zijn. Het ging echter met die zeemacht niet beter dan met het vinden van den Diana een stroom dien zij meenden dat onder hun stad vloeide en dien zij hoopten te kunnen ontdekken in geval van belegering. Dat er ook menigeen groote sommen besteedde om tot Admiraal der gedroomde vloot benoemd te worden, laat zich wel begrijpen.

VEERTIENDE ZANG.

TWEEDE OMGANG. NIJDIGAARTS.

Inhoud.

In dezen merkwaardigen zang houdt de Dichter gericht over vele geslachten, die in zijn tijd zijn vaderland tot oneere verstrekten. In een gesprek met Reinier de Calboli en Guy del Duca worden eerst de bewoners van het dal des Arno's beschreven. De Kasentijnen worden wilde zwijnen, de bewoners van Arezzo keffende honden, de Florentijnen vraatzuchtige wolven (als Guelfen) en de Pisanen eindelijk listige vossen genoemd. Vervolgens laat Guy zich heftig uit over de boosheden en zedeloosheid van vele familiën in de Romagna; hij beklaagt daarbij degenen die het wèl meenen met volk en vaderland en prijst eindelijk dezulken gelukkig, die onmachtig zijn in zulk een tijd en te midden van zulk een menschdom kinderen te teelen. In het hevigst van zijn droefheid breekt Guy af om den Dichter aan te raden zijn tocht te vervolgen. Zwijgend voortgaande, worden de beide Dichters op eens door het luide geroep van twee onzichtbare geesten in hun overdenking gestoord. De stemmen wisselen elkander als opeenvolgende donderslagen af en verschrikken de boetelingen met de vermelding van vreeselijke voorbeelden van afgunst en nijd. In den voorgaanden zang reeds wordt er op die stemmen opmerkzaam gemaakt, waar zij den teugel genoemd worden, die de boetelingen moet behoeden om niet weder in de oude zonde te vervallen.

1 "Wie is toch hij die onzen Berg in 't rond gaat,
Vóór hem de dood de vleuglen heeft ontbonden,
En 't oog naar welgevallen sluit en opent?"

4 "Ik weet het niet; maar wis, hij 's niet alleen.
Vraag gij hem eens: gij zijt hem 't meest nabij;
Maar richt u vriendlijk tot hem, dat hij spreke." —

7 Zoo sprak een tweetal geesten, waarvan de eene
Op d' andre steunde, rechts van mij, en boog
De hoofden achterwaarts om mij te vragen.

10 Zoo zeide de eene: "O ziel die, nog in 't lichaam
Gebonden, opwaarts naar den Hemel stijgt,
Om liefdeswille, gij vertroost en meld ons,

13 Van waar gij komt en wie gij zijt, daar ge ons
Zóó doet verbazen bij zooveel genade,
Die u veroorlooft, wat nog nooit geschied is!" —

16 En ik: "Door 't midden van Toskane loopt
Een stroompjen, dat in Falterone ontspringt,
En wat een honderd mijl nog niet bevredigt.

19 Van een der oevers nu breng ik mijn lichaam.
En wie ik ben te melden, zou vergeefsch zijn,
Dewijl mijn naam nog zoo vermaard niet is." —

22 "Indien mijn inzicht recht is doorgedrongen
In uw bedoeling, (gaf toen hij ten antwoord,
Die 't eerst gesproken had) zoo meent gij d' Arno?"

25 Waarop hem de andre zei: "Waarom verbergt
Ons deze mensch den naam van die rivier,
Gelijk men pleegt te doen met gruwbre dingen?" —

28 Waarna de schim, wie dit gevraagd werd, weder
Aldus zich kweet: "Ik weet niet; maar 't is billijk
Dat eens de naam van zulk een groef te loor ga.

31 Want van haar oorsprong af (waar 't rotsgebergte,
Waaraan Pelorus werd ontscheurd, zoo zwanger
Aan bronnen is, als zelden wordt gezien)

34 Tot daar, waar zij haar schatting wedergeeft
In 't geen de Hemel aan de zee ontneemt,
En waar de stroomen 't hunne van ontvangen:

37 Ontvlucht men dus de deugd als vijandin,
Alsof 't een slang waar; 't zij door plaatslijk onheil
Of door de prikling van een kwaê gewoonte.

40 Dit heeft zoozeer den aard van die bewoners
Der treurige vallei veranderd, dat
Het schijnt als had hen Circe in hare weide.

43 Want tusschen vuile zwijnen die hun eikels
Veel eer dan ander menschlijk voedsel waard zijn,
Richt zij het allereerst haar arme bedding.

46 Al lager dalend, treft zij honden aan,
Veel grooter keffers dan hun macht het toelaat;
Verachtelijk keert zij van hen den muil.

49 Al vallend vliedt zij, en hoemeer zij zwelt,
Te meer ziet zij de honden wolven worden —
Die ongelukkige en rampzaal'ge sloot

52 En dan gedaald door vele donkre slochten,
Ontmoet zij weêr de vossen, zóó arglistig,
Dat zij geen kunst, die 't op hen toelegt, vreezen.

55 Ik wil 't niet zwijgen opdat deze 't hoore.
Het zal hem goed zijn, zoo hij steeds bewaart,
Hetgeen een geest der waarheid mij onthult.

58 Ik zie uw neef, die als een jager tusschen
De Wolven aan den zoom des woesten strooms
In 't ronde waart, en allen doet verschrikken.

61 Hun vleesch verkoopt hij, zelfs nog bij hun leven;
Dan doodt hij hen gelijk het oude slachtvee:
Dus rooft hij velen 't aanzijn — de eer zich-zelf.

64 Met bloed bedekt verlaat hij 't treurig Woud,
Door hem verwoest, dat 't in geen duizend jaar
Tot de eerste bladerdosch herstellen kan." —

67 Als bij de tijding van toekomstig onheil
't Gelaat ontroert van hem die 't aan moet hooren,
Van welke zijde hem 't gevaar ook dreige:

70 Zoo zag ik de andre ziel, die tot den spreker
Gekeerd was, zich ontroeren en bedroeven,
Als zij het woord tot zich had opgenomen.

73 Des eenen rede en 't aangezicht des andren
Deed mij begeerig zijn hun naam te weten:
Dus vroeg ik hen er naar met smeekend woord.

76 Waarop de geest die me eerst had aangesproken,
Op nieuw begon: "Gij wilt dat ik mij vlije,
U toe te staan, wat gij aan mij niet toestaat?

79 Maar toch, daar God het wil dat zijn genade
Zóó in u lichte, wil 'k niet karig zijn:
Verneem dan, dat ik Guy del Duca ben.

82 Mijn bloed was dus door Nijd in brand ontstoken,
Dat, zag ik iemand die zich vrolijk maakte,
Men mij met vaalheid overstreken zag.

85 Naar 't geen ik zaaide maai ik deze halmen.
O menschdom, waarom haakt uw hart zoo zeer
Naar goedren die gemeenschap buiten sluiten?

88 Dit is Reinier. Het is de roem en de eer
Van 't huis van Calboli, waaruit zich niemand
Tot erfgenaam van zijne deugden maakt.

91 En tusschen Po en bergrug, strand en Reno
Is 't zijn geslacht niet enkel, dat beroofd is
Van 't heil vereischt tot geestgenot en waarheid:

94 Neen, binnen deze perken is 't niet anders
Dan giftig onkruid; zóó zelfs, dat eerst lankzaam
Een zorgvol kweeken 't minder kan doen worden.

97 Waar zijn de goede Licio en Manardi
Guy van Carpigne en Peter Traversaro?
O Romagnolen, volk ontaard tot basterts!

Wanneer heft in Bologne een smid zich op?
En rijst een Bernard Fosco in Faënza
Tot ed'len stam uit nederigen halm?

't Verbaze u niet, indien ik ween, Toskaan!
Gedenkend Guy van Prata, Ugolino
Van Azzo die in onze buurschap leefde

En Frederik Tignose en zijn geslacht,
De huizen Traversare en Anastagio
(Waar 't eene onterfd van is, zoowel als 't andre),

De vrouwen en de ridders, hun vermaken
En werken, hun door liefde en hoflijkheid,
Waar thands het hart zoo boos is, ingegeven.

O Brettinoor, wat vlucht ge nog niet heen,
Daar reeds uw Heeren u verlaten hebben,
En zooveel volks, om niet in 't kwaad te deelen!

Bagnacaval doet wel, niet meer te teelen;
Doch Castrocaar verkeerd — nog erger Conio
Dat, zulke graven teelend, zelf zich ketent.

't Geslacht Pagan zal goed zijn, als zijn Duivel
Eerst af is; doch onmooglijk kan zijn handel
't Getuignis van zijn naam ooit zuiver maken.

O Ugolino de' Fantoli! veilig
Blijft steeds uw naam, dewijl men niet verwacht
Dat iemands overtreding dien kan schenden.

124 Doch ga, Toskaan! ga, daar mij thands 't geween
Veel meer behaagt dan 't spreken, wijl de toestand
Van ons gewest mijn geest zoozeer bedroeft!" —

127 Wij wisten dat die waarde zielen 't voortgaan
Van ons bemerkten; daarom gaven ze ons
Door 't zwijgen juist vertrouwen in den weg.

130 Toen wij nu eenzaam verder gingen, scheen 't ons
Als klonk een stemme, snel gelijk de bliksem
Die 't luchtruim klieft, ons in 't gemoet, luid roepend:

133 "Ai mij, elk die mij vindt, zal wis mij dooden!"
En toen verdween zij als de donder die,
Bij 't plotslings scheuren van de wolken, wegsterft.

136 Toen zij nu ons gehoor in vrede liet,
Klonk weêr een andre ons toe met zulk een kracht,
Dat ze een herhaalden donderslag geleek:

139 Ik ben Aglaure die in steen veranderde!" —
Nu wenschte ik me aan den Dichter vast te klemmen
En deed daartoe een stap terug — niet voorwaarts.

142 Reeds was de lucht naar alle zijden rustig
Toen hij begon: "Dit is de strenge teugel,
Die hier den mensch in 't rechte spoor moet houden.

145 Gij echter bijt in 't aas, zóó zelfs dat de angel
Des ouden wederstanders dra u wegtrekt,
Zoodat vermaan en toom al luttel baat.

148 De Hemel roept, en wentelt om u heen,
Zijn eeuw'ge heerlijkheden u vertoonend,
Terwijl uw oog slechts de aarde aanschouwen blijft:

151 Zoodan kastijdt *Hij* u, die 't al doorziet.

AANTEEKENINGEN.

---

17. De rivier de Arno wordt hier bedoeld; zij ontspringt in een gedeelte der Appenijnen, dat Falterona heet en nabij de grenzen van de Romagna.

32. Met het *rotsgebergte* worden de Appenijnen bedoeld. Pelorus is de naam van een voorgebergte op Sicilië en dicht aan het vaste land van Italië reikende. De overlevering zegt, dat door een hevige omkeering in de natuur de straat van Messina ontstaan is.

34. De warmte der zon doet de dampen uit de zee oprijzen die, weder tot water of sneeuw overgegaan, de rivieren voeden en vormen. De bedoeling van deze vaerzen is: Van den oorsprong tot aan den mond van den Arno," enz.

42. Circe is de tooveresse die de metgezellen van Ulysses in zwijnen veranderde.

45. *Zij*, dat is, de rivier, de Arno. De naam van wilde zwijnen schijnt niet alleen op de Kasentijnen in 't algemeen maar vooral op de Graven Guy te moeten toegepast worden. Landino noemt hen "schandelijk losbandige lieden." De bewoners van

Arezzo werden keffende honden genoemd, daar zij, gelijk Venturi zegt, bekend stonden als "vinnig en trotsch, schoon arm en onmachtig." Dat de Florentijnen wolven worden genoemd staat in verband met den Wolf uit den eersten Zang van de Hel. De Pisanen waren ten allen tijde bekend als listige valschaarts.

48. Een stoute persoonsverbeelding! Zij die den muil van de honden afkeert is de rivier de Arno, die op 4 mijlen afstands van Arezzo een naar 't westen gekeerde boog maakt. Straks noemt de Dichter haar verachtender wijze een *sloot*.

55. Het is hier nog altijd Guy del Duca die tot Reinier dei Calboli het woord richt. *Deze* is Dante.

58. Die neef was Fulcieri dei Calboli, die in 1302 Potestaat van Florence was en, begeerig naar het geld dat de Zwarten hem aanboden, de Witten niet weinig vervolgde. Hierop doelt vaers 61.

64. Het *treurig Woud* is Florence.

86. Er zijn dingen die wij allen met elkander in gemeenschap genieten, zoo als de lucht, het water en vooral de geestelijke goederen. De goederen der waereld, de rijkdommen, zijn op verschillende wijzen rondgedeeld en sluiten derhalve de gemeenschap buiten. Bij gevolg wil de Dichter zeggen: "Wat haakt gij, o menschdom! naar de goederen dezer aarde die in het leven zooveel nijd en daardoor na den dood dikwerf de smarten die ik lijd veroorzaken, terwijl gij de geestelijke goederen, waar ieder in gelijke mate deel aan kan hebben, versmaadt."

91. Dat is, in de Romagna.

93. Namentlijk, de wetenschappen en de kunsten. Deze strekken tot genot van den geest, gene tot de kennis der waarheid.

97. Licio de Valbona is ons door Boccaccio als een wijs en beminnelijk mensch bekend geworden. Hendrik Manardi uit Faënza (of wellicht uit dezelfde stad als Guy del Duca, Brettinero), was mede door zijn deugden bekend. Peter Traversaro was Heer van Ravenna en had de eer zijn dochter uit te huwen aan Koning Stefanus van Hongarije, naar men zegt. Guy van Car-

pigne, van Montefeltro, maakte zich vooral door zijn weldadigheid bekend. In dienzelfden tijd wist zich Domenico dei Lambertacci in Bologna, door zijn bekwaamheid en edel karakter tot een der eerste edelen van die stad te verheffen. Evenzoo wist de wakkere Bernard Fosco zich uit zijn geringen stand op te heffen en een weldoener te worden van degenen die hem omringden. Al de volgende geslachten hebben zich meer of minder beroemd gemaakt; doch, gelijk de Dichter in vaers 108 zegt, hun nakomelingen ten tijde van Dante's verbanning hebben de deugden hunner voorouders niet geërfd.

112. Brettinoro is een klein stadje in de Romagna, tegenwoordig Bertinoro.

115. Zeer dichterlijk neemt Dante hier drie landschappen voor de graven die ze beheerschten. De graaf van Bagnacaval was kinderloos, de graven der beide andere streken hadden booze nakomelingen.

118. Mainardo Pagani beheerschte Imola en was een ware Duivel voor zijn onderdanen; vandaar zijn bijnaam. Zijn zonen waren beter, doch hun goede daden konden den naam van 't geslacht niet van zijn smetten zuiveren.

121. Een edelman van Faënza, die toen reeds te oud was, dan dat men verwachten kon, dat hij nakomelingen zou hebben.

133. Woorden van Kaïn, na den moord aan Abel gepleegd.

139. Aglaure was de dochter van Cecrops, Koning van Athene; uit nijd en afgunst wilde zij de liefde tusschen Herse, haar zuster, en Merkuur stooren, doch werd tot haar straf in steen veranderd.

VIJFTIENDE ZANG.

DERDE OMGANG VAN DEN LOUTERINGSBERG.

GRAMSTORIGEN.

DANTE IN EEN VERRUKKING VAN ZINNEN.

Inhoud.

Tegen het vesperuur naderen de Dichters den opgang tot den DERDEN KRING rondom den Louteringsberg, die bestemd is tot plaats der boete voor de GRAMSTORIGEN. Een Engel, die een verblindend licht verspreidt noodigt hen uit om de treden op te gaan, wat weder veel minder moeyelijk valt dan den voorgaanden maal. Onder het opstijgen vraagt Dante zijn Meester een verklaring der woorden van Guy del Duca, waarop deze zich met zijn leerling over den aard van het geestelijk heil, dat in de nabijheid van God wordt gesmaakt, onderhoudt. Wanneer de beide tochtgenoten den derden Omgang bereikt hebben vervalt Dante in een verrukking van zinnen, waarin hij eenige voorbeelden van buitengewone zachtaardigheid en edelmoedigheid aanschouwt, die hier allen boetelingen voor oogen worden gehouden, om hen bij dieper besef van eigen vergrijp tot ernstiger berouw te stemmen. Als Dante weder bij zijn zinnen is, vangt hij den weg langs dezen Omgang aan, doch ziet zich weldra in zulk een rook gewikkeld, dat zien en ademhalen hem belemmerd worden.

1 Wat tusschen 't eind van 't derde en 't uur van d' aanvang
Des daags nog overblijft van 's Hemels sfeer
Die steeds in 't ronde dartelt als een kind:

4 Dat tijdsverloop bleek op de baan der zon
Nog overig te zijn eer 't avond was.
Hier brak de Vesper aan — ginds middernacht.

7 Haar stralen troffen 't midden onzer neus,
(Dewijl de Berg door ons dus rondgegaan was,
Dat wij alreede recht op 't westen gingen)

10 Toen ik mij 't voorhoofd door een hellen glans
Veelmeer bezwaard gevoelde dan voorheen,
Zoodat ik stond verbaasd bij zoo iets vreemds.

13 Ik hief mijn hand nu tot mijn wenkbraauw op,
Om op die wijs te dienen tot beschutting,
En de overmaat van 't licht een perk te stellen.

16 Gelijk de straal op 't water of den spiegel
In tegenopgestelde lijn terugspringt
En weder opklimt op dezelfde wijze,

19 Als hij eerst neêrschoot, dus gelijken hoek
Met 't loodrecht vormend, als bij 't dalen plaats had,
(Gelijk de ervaring en de kunst ons leert):

22 Zoo scheen 't mij toe, dat ook het licht hier vóór mij
Op mij teruggekaatst werd en mij trof,
Zoodat mijn oog geneigd was dit te ontvluchten.

25 "Wat is 't toch, liefdrijk Vader! waar 'k den blik
Niet zóó voor kan beschermen dat het baat?
(Zoo zei 'k) daar 't tegen ons zich schijnt te richten?" —

28 “'t Verbaze u niet, indien des Hemels geesten
U nog den zin verbijstren (was zijn antwoord):
Een bode is 't, die tot stijgen ons komt noodigen.

31 Ras zal het zijn, dat u 't gezicht dier dingen
Niet zwaar zal vallen, maar behaaglijk zijn zal,
Al naar natuur u daartoe vatbaar maakt.

34 Toen wij den zaal'gen Engel nader waren,
Riep hij op blijden toon: “Treedt toe alhier!
Hier vindt ge een ladder minder steil dan de andre.” —

37 Wij klommen, reeds gescheiden van die plaats;
En: “*Beati misericordes*” zong men,
En ook: “Verheug u, gij die overwint!”

40 Alleen nu met mijn Meester zijnde, klom ik
Omhoog en dacht: zoo onder 't opwaarts stijgen
Zou mij zijn onderricht nog kunnen baten.

43 Zoo wendde ik mij tot hem en vroeg aldus:
Wat meende toch de Romagnoolsche geest,
Van 't *buitensluiten* der *gemeenschap* sprekend?

46 Dies hij tot mij: “Hij kent de jamren van
Zijn hoofdgebrek. Zoo zij men niet verwonderd,
Dat hij 't berispt, opdat men 't min beweene.

49 Want richten zich uw wenschen naar de goederen,
Waarvan gemeenschap ons 't genot vermindert,
Zoo doet de Nijd de longen zuchtend zwellen.

52 Maar zoo de liefde tot de hoogste sfeeren
Uw innigste begeerte trekt naar boven,
Zoo zal geen angst uw boezem ooit ontroeren.

55 Hoemeer er toch omhoog van *'t onze* spreken,
Te grooter deel heeft elk aan 't Hemelsch goed, —
Te grooter liefde doet die plaatse gloeyen." —

58 "Ik ben nog verder van voldaan te zijn,
(Sprak ik) dan zoo ik vroeger had gezwegen;
En meer onzekerheid heerscht in mijn geest.

61 Hoe kan het zijn, dat grooter tal bezitters
Een goed nog rijker maakt als 't wordt verdeeld,
Dan zoo 't het deel van weinigen slechts waar?" —

64 En hij tot mij: "Dewijl ge steeds den geest
Slechts op de dingen dezer aarde vestigt,
Leidt ge uit het ware licht het duister af.

67 Dat onuitspreeklijk, dat oneindig Goed,
In hooger sfeer stroomt dus de liefde toe,
Gelijk de straal des lichts 't weêrkaatsend lichaam.

70 Naar mate 't gloed vindt, geeft het van zich-zelf;
Zoodat, hoe zich de liefde wijder strekt,
Ook de eeuw'ge heilkracht immer met haar wast.

73 Hoe meer zich één gevoelen daar, te meer
Heerscht de eeuw'ge liefde er en te meer bemint m' er,
Dewijl ze elkaêr als spiegels tegenblinken.

76 En zoo mijn rede uw honger nog niet stilt, —
Eens zult gij Beatrice zien, en zij
Zal deze' als ieder andren wensch u stillen.

79 Doch zie nu toe dat ras het vijftal teeknen,
Gelijk reeds twee, u worden uitgewischt;
De weg der smart kan slechts er van verlossen." —

82 Toen 'k wilde zeggen: "Gij hebt mij voldaan,"
Zag 'k d' andren omgang juist door mij bereikt,
Waarom 't begeerig oog mij zwijgen deed.

85 Daar kwam 't mij voor, alsof ik plotselings
In zinsverrukking aan mij-zelf ontvoerd werd,
En 'k vele lieden in een tempel zag.

88 Daar sprak in moederlijke teederheid
Een vrouw aan d' ingang tot een kind: "Mijn zoon,
Waarom hebt gij dus jegens ons gedaan?

91 O zie, uw vader heeft zoowel als ik
Met angst naar u gezocht!" — Nadat zij zweeg,
Verdween ook wat mij 't eerst daar was verschenen.

94 Een andre vrouw verscheen mij langs wier wangen
Het water dropte, dat de smart ontperst,
Uit bittren spijt geboren jegens andren.

97 Zij sprak: "Indien gij Heer zijt van de stad,
Om welker naam zelfs Goôn gestreden hebben,
En waar het licht der wetenschap uit straalt,

100 Zoo wreek u dan op die vermetele armen,
Die stout, Pisistratus, ons kind ombelsden!"
Doch vriendelijk en goedig scheen die Heer

103 Haar met gelaten aangezicht te zeggen:
"Wat hem te doen die ons het kwade toewenscht,
Als door ons wordt gestraft, die ons bemint?" —

106 Toen zag 'k een schare, ontbrand in toornengloed,
Die steenen op een jongling wierp en luide
Elkander toeriep: "Dood hem, dood hem nu!"

109 Hem zag 'k de knieën buigen in den dood,
Die hem alreeds ter aarde nedertrok,
Ofschoon hij 't oog steeds naar den Hemel richtte.

112 In zulk een strijd bad hij den hoogen God,
Met zulk een blik, die deernis wekt in 't hart,
Dat deze zijn vervolgers mocht vergeven.

115 Wanneer mijn ziel nu weer naar buiten keerde
En tot de dingen van de werklijkheid,
Erkende ik, ja mijn dwaling, schoon vol waarheid!

118 Mijn Leidsman echter die nu zag hoe 'k deed,
Gelijk een mensch die van den slaap zich losmaakt,
Sprak nu: "Hoe is 't, dat ge u niet op kunt houden

121 Meer dan een halve mijl zijt gij gegaan
Met luikend oog en wankelenden voet,
Als een wien wijn of sluimer 't hoofd bezwaart." —

"O vriendelijke Vader, zoo gij luistert,
Zal 'k u (sprak ik) wat mij verscheen vermelden,
Toen mij de voeten zoo benomen waren." —

En hij: "Al droegt gij ook een honderd maskers
Op uw gelaat, nog zouden uw gedachten,
Hoe nietig ook, mij niet verborgen zijn.

Gij zaagt dat al, opdat gij niet zoudt weigren
Het hart den wateren des vredes te oopnen,
Den watren die aan de eeuw'ge bron ontvloeyen.

Ik vroeg u niet: "Hoe is 't?" als zulk een doet,
Die, ja met de oogen rondblikt, maar niet opmerkt,
Zoodra het lichaam onbezield ter neêrligt;

Doch 'k deed dit om uw voeten kracht te geven,
Gelijk men wel den trage prikkelt, die
Te lankzaam zich bevlijtigt na 't ontwaken." —

Oplettend gingen we in den avond voort,
Zoover ons oog zich maar verwijdren kon,
De heldere avondstralen in 't gemoet.

En zie, al meer en meer verhief een rook
Zich tegen ons, zoo donker als de nacht,
Terwijl geen plaats zich aanbood tot ontschuilen.

Èn oog èn zuivre lucht ontnam hij ons.

AANTEEKENINGEN.

---

1. Tusschen drie uur in den nanacht en den opgang der zon in het voorjaar verloopen drie uren, — een tijdsverloop wat ook nu nog van den dag overig was. Bijgevolg is het nu drie uren in den namiddag.

3. Dat is, die altijd in beweging is gelijk een kind. De onderscheiden hemelsfeeren zijn in gedurige omwenteling.

6. Als het op den Louteringsberg drie uur in den namiddag is, dan is het in Jeruzalem, de tegenovergestelde pool, drie uur na middernacht en dus *ginds*, dat is, in Italië juist middernacht, dewijl Dante zich voorstelt dat tusschen beide punten een verschil van 45 graden is.

8. Bij het begin van den tocht rondom den Berg heeft Dante de zon achter zich. Als hij haar dus nu in het westen te gemoet gaat, is het duidelijk, dat hij nu een vierde gedeelte van den bergcirkel heeft afgelegd.

22. Dante houdt de hand boven de oogen, doch vindt daarin geen beschutting voor het scherpe licht, dat hij als sterfelijke nog niet verdragen kan. De reden daarvan is, dat het licht hetwelk de Engel van God ontvangen heeft, op den bodem straalt en nu met een gelijken hoek Dante van onderen af in het oog springt.

31. Dat is, als hij geheel ontzondigd is.

38. Woorden uit de Bergrede: "Zalig zijn de barmhartigen" en een weinig later de woorden die in de Staten-vertaling luiden: "Verblijdt u, want uw loon is groot in de hemelen."

44. Guy del Duca. Zie vaers 86 van den vorigen Zang.

55. "Hoe meer er toch omhoog van *'t onze* spreken;" dat is, hoe meer er deel hebben aan de hemelsche gelukzaligheid en dus van *hun* of *onze* zaligheid kunnen spreken. Dante gebruikt hier en vervolgens geheel en al de woorden van de Theologie zijner dagen. De zielen der gezaligden, leerde zij, zijn zooveel spiegels, waarin zich het licht van God afkaatst; waaruit dus volgt dat hoe meer zielen er aan de zaligheid deelhebben, ook te grooter het heerlijke licht Gods schijnt. Deze woorden zullen ook de volgende vaerzen niet duister laten.

79. Dat zijn de 5 nog overblijvende *P*'s.

87. De tempel van Jeruzalem, namentlijk. Zie het verhaal in Lukas II.

94. Pisistratus was tiran van Athene ten tijde van Solon. Het verhaal is hier zoo duidelijk beschreven, dat het wel geen toelichting zal behoeven. De jongeling op wien Pisistratus' vrouw zoo gebeten was, had haar dochter dan ook *in het openbaar* gekust!

98. Neptunus en Minerva, namentlijk.

106. Zie het verhaal omtrent den dood van Stefanus in Handelingen VII.

117. *Dwaling*, dewijl hij slechts gedroomd en dat alles niet werkelijk gezien had; — *vol waarheid*, daar Dante de feiten zelf als geschiedkundig aanneemt.

ZESTIENDE ZANG.

DERDE OMGANG. GRAMSTORIGEN. MARCO LOMBARDO.

Inhoud.

De scherpe rook die hier, in verband met enkele bijbelplaatsen, het zinnebeeld is van den toorn Gods, is tevens het middel ter loutering van degenen die op aarde zich voortdurend aan onrechtmatigen toorn en onwelvoegelijke gramstorigheid schuldig maakten. De geesten die hier ronddwalen heffen gelijkelijk hun gebeden tot het Lam Gods, dat alle zonden wegneemt. Een dier geesten vraagt aan Dante, wiens stem hij hoort, doch dien hij vanwege den rook niet kan onderscheiden, wie hij is, hij die levend naar 't hem toeschijnt deze plaatse bezoekt. Het is de geest van Marco Lombardo, met wien de Dichter nu een hoogst belangrijk gesprek aanknoopt. De afgestorvene licht Dante in omtrent de oorzaak van het zedebederf zijns tijds, een oorzaak die niet zoozeer in 's menschen bedorven natuur of in den invloed van hemelsche lichamen te zoeken is, dan wel daarin, dat de ordeningen Gods verbroken worden, dewijl Zwaard en Herderstaf in één hand vereenigd zijn — dat het geestelijk Opperhoofd der Kerk zich ook bezig houdt met de waereldsche zaken in Italië, en den Keizer het rechtmatig bezit van dat land onthouden wil.

1 Het zwart der Helle en dat des nachts, beroofd
Van iedre ster aan 's Hemels treur'ge boog,
Wanneer hij gantsch door 't zwerk verduisterd wordt,

4 Bracht niet zoo dicht een sluyer mij voor 't oog,
Als hier de rook die ons geheel omhulde,
Noch was zóó nijpende ooit voor mijn gevoel.

Hij liet niet toe, dat 't oog geopend bleef,
Waarom mijn trouwe Leidsman, die 't bemerkt had,
Mij naderde en zijn schouder vriendlijk aanbood.

Gelijk een blinde zijn geleider volgt,
Om niet te dwalen of het hoofd te stooten
Aan 't geen hem kwetsen of licht dooden kan:

Zóó ging ik door den scherpe' en donkren walm,
Steeds luistrend naar mijn Leidsman, die mij zeide:
"Geef acht, dat gij van mij niet wordt gescheiden." —

Ik hoorde stemmen, en een ieder scheen mij
Het Lam van God dat alle zonden wegneemt,
Om vrede en om barmhartigheid te smeeken.

Zij hieven telkens *Agnus Dei* aan,
Als waar 't één woord en op dezelfde wijze,
Zoodat er eendracht tusschen allen scheen.

"Mijn Meester! zijn dat geesten die ik hoor?"
Sprak ik. En hij tot mij: "Gij hebt het recht;
Zij maken dus zich van den tooren vrij." —

"Maar wie zijt gij, die onzen walm doorklieft
En van ons spreekt, als deeldet ge immer nog
Den tijd bij maanden en bij dagen af." —

Zoo werd door een der stemmen daar gevraagd,
Waarop mijn Meester zeide: "Geef hem antwoord,
En vraag hem, of men opwaarts stijgt van hier". —

31 En ik: "O schepsel, dat u-zelf hier loutert,
Om rein tot Hem te keeren die u schiep,
Zoo gij mij bijhoudt, zult gij wondren hooren." —

34 "Ik zal, zoo ver 't mij is vergund, u volgen
(Hernam hij); laat de rook ons 't zien niet toe,
Dat ons 't gehoor daarvoor verbonden houde." —

37 En daarop hief ik aan: "Met dit omhulsel,
Hetwelk de dood ons rooft, stijg ik omhoog,
En heb reeds d' angst der Helle doorgestaan.

40 Zoo waar omsluit mij God in zijn genade,
Dat Hij het mij vergunt zijn Hof te aanschouwen
Op ongehoorde wijs sints later dagen:

43 Verberg mij niet wie, vóór den dood, gij waart,
En meld ons of ik niet in 't stijgen dwaal:
Uw woord zal dus ons tot geleider zijn." —

46 "Ik was een Longobard en heette Marco.
De waereld kende ik en beminde zeer
Die deeglijkheid, die thans geen doel meer schijnt.

49 Om op te stijgen, gaat gij rechtstreeks door;"
Dus sprak hij, voegende daarbij: "Ik smeek u,
Bid gij voor mij, zoodra gij hooger zijt!" —

52 En ik tot hem: "Op trouw verbind ik mij
Te doen wat gij mij smeekt. Doch zie, mijn hart
Berst schier van twijfel, zoo ik dien niet lucht geef.

55 Eerst was hij enkel, heden is hij dubbel
Door 't geen gij zeidet, dat mij zeker maakt,
Hetgeen ik hier als elders heb vernomen.

58 Voorwaar de waereld is van iedre deugd
Wel dus ontbloot, gelijk uw woord mij toeklinkt;
Van boosheid echter zwanger en beladen.

61 Doch 'k bid u, zeg mij de oorzaak daar ook van,
Zoodat ik haar doorgronde en andren toone;
Daar deze omhoog en gene omlaag haar stelt." —

64 Een diepe zucht, door smart tot ACH! gewrongen,
Werd eerst geloosd. Toen hief hij aan: "Mijn broeder,
De waereld is zoo blind; wel komt ge er van!

67 Gij levenden schrijft iedere oorzaak steeds
Den Hemel toe omhoog, alsof hij alles
Uitsluitend door noodzakelijkheid bewoog.

70 Indien 't zoo waar, de VRIJE WIL ware ook
In u vernietigd, en geen recht zou 't zijn,
Na 't goede vreugd, na zonde smart te ervaren.

73 De hemel geeft den stoot aan uw bedrijven.
'k Zeg niet aan allen; doch, gesteld ik zeide 't:
Tot goed en kwaad is u een licht gegeven,

76 En ook een vrije wil die, houdt hij stand
In d' eersten kampstrijd tegen 's hemels invloed,
Bij krachtsontwikling 't al zal overwinnen.

79 Aan hooger kracht en edeler natuur
Zijt ge in uw vrijheid onderworpen. Deze
Schiep u een geest, voor sterreninvloed veilig.

82 Misleidt u dus de waereld waar ge in leeft,
Heel de oorzaak is in u, in u te zoeken,
Gelijk ik u in waarheid zal bewijzen.

85 Zie, uit de hand van Hem die haar lieftallig
Aanschouwde, vóór zij was, verschijnt de ziel,
Gelijk een kind dat beurtlings weent en dartelt,

88 In alle eenvoudigheid; zij weet van niets,
Dan dat, bewogen door den zaal'gen Schepper,
Zij gaarne keert tot dat wat haar behaagt.

91 Eerst schept zij lust in nietig goed; alsdan
Misleidt zij zich en streeft er naar, zoo toom
En leiding niet haar lust ten goede richten.

94 En daarom dient een wet gesteld als teugel;
Een leidsman moet er wezen, die voor 't minst
De torens van de ware stad in 't oog houdt.

97 Ja, wetten zijn er, maar wie handhaaft haar?
Ach, niemand! daar het Hoofd der herders wel
Herkaauwt, maar geen gespleten hoeven heeft;

100 Waarom de menigt die haar leidsman zich
Aan 't goed verslingren ziet, waar zij naar lust,
Daarin slechts weidt en anders niet begeert.

Zoo ziet gij duidlijk, dat een slechte leiding
Steeds de oorzaak is, die dus de waereld boos maakt,
En niet een gantsch bedorven aard des menschen.

Had Rome niet (en 't maakte de aarde vroeder)
Een tweetal zonnen, die de beide wegen
Verlichtten, — die van God en die der waereld?

De één bluschte de andre. Zwaard en Herderstaf
Zijn in één hand vereenigd, waar noodzaaklijk
Uit volgen moet, dat 't beiden kwalijk gaat;

Verbonden toch, vreest 't eene 't andre niet.
Zoo gij mij niet gelooft — geef acht op de airen,
Want ieder kruid herkent men aan het zaad.

Men placht in 't land dat Po en Etsch besproeyen,
Èn vromen moed èn hoflijkheid te vinden
Vóór dat er Fredriks recht nog was betwist.

Doch heden kan een elk er veilig rondgaan,
Wie 't zijn moog die uit vrees voor schande nalaat,
Te spreken of te nadren tot de goeden.

Drie grijzaarts zijn er slechts, in wien nog de oude
Den nieuwen tijd bestraft; doch zij verlangen
Dat God hen tot het betre leven roept.

Hoor: KOENRAAD VAN PALAZZO, vrome GERARD
En GUIDO VAN CASTEL die op zijn Fransch
Steeds de Eerlijke Lombard geheeten wordt.

127 O, zeg mij dan, of niet de Kerk van Rome,
Door tweeërlei gezag in zich te dragen,
In 't slijk verzinkt, zich en haar last bezoedelend!" —

130 "O Marco, vriend! wat hebt ge waar gesproken!
(Dus zeide ik) thands zie 'k in, waarom van erfgoed
De zonen Levi's waren uitgesloten.

133 Maar wie 's die Gerard, dien ge een toonbeeld noemdet,
Van 't vroegere geslacht ons nagebleven,
Tot scherp verwijt van dees verwilderde eeuw?" —

136 "Uw woord misleidt me of stelt mij op de proef
(Hernam hij); sprekende in Toskaanschen tongval,
Zoudt gij niets weten van den vromen Gerard?

139 Ik kan hem met geen andren bijnaam noemen,
Tenzij ik hem u duid als Gaja's vader.
Zij God met u, daar 'k u niet verder leide.

142 Reeds zie ik 't wit, dat heenstraalt door dees walm,
Ons tegenscheemren, daarom voegt mij 't scheiden,
Vóór de Engel ons verschijnt, die ginder nadert." —

145 Hij keerde en wilde mij niet langer hooren.

AANTEEKENINGEN.

---

19. "Agnus Dei," het Lam Gods — de eerste woorden van een lied dat eindigt met een gebed om vrede: *dona nobis pacem*, hier niet oneigenaardig door den Dichter den TOORNIGEN in den mond gelegd.

27. Dat is, als verkeert ge nog immer in het leven, waar men van tijd spreekt. In de eeuwigheid is er van geen tijd sprake.

42. "Sints later dagen," dewijl er sedert Eneas en Paulus niet meer gehoord is van zulk een tocht naar de Hemelen.

46. Sommigen houden dezen Marco voor een vriend van Dante uit Venetië en hoveling bij een der Heeren van Lombardije. Hij muntte door voortreffelijke eigenschappen uit, maar was aan den toorn overgegeven.

55. "Eerst was die twijfel enkel, nu dubbel," dewijl Dante eerst Guy del Duca (zie den voorgaanden Zang) over de verdorvenheid des tijds heeft hooren klagen en zoo even weder Marco, waardoor de vraag uit welke oorzaak deze toestand toch wel mag geboren worden, met verdubbelde kracht zich in het gemoed des Dichters laat gelden.

63. Dat is, de een stelt de oorzaak in den invloed der sterren, de ander in 's menschen volslagen verdorvenheid.

68. "Den Hemel" — dat is, den invloed der sterren.

74. De Hemel geeft den stoot aan uw handelen en doen; dat is, rust u bij uw geboorte met deze en gene driften en eigenschappen toe, die de voornaamste drijfveeren van uw handelen worden. Niet echter van alle handelingen, dewijl er eenige

zijn, die door slechte gewoonten, verkeerde voorbeelden, enz. ontstaan. Doch ons is tevens een *licht* (de REDE) en tevens de VRIJE WIL geschonken, die ons zeker zullen doen overwinnen, zoo wij krachtig stand houden tegen den invloed van de planeten (een invloed, door de astrologie van des Dichters tijd beweerd). Ziedaar den zin van hetgeen Dante hier zegt.

85. In den geest van God was reeds iedere onsterfelijke ziel aanwezig, vóór zij nog eenig zelfstandig bestaan had. Vriendelijk en goed blikte de Schepper haar toe en gaf haar in de volheid dier goedheid het bestaan. Bij haar wording staat zij geheel onder den invloed der eerste indrukken, gelijk een kind dat beurtelings lacht en weent. Met den Schepper, die altijd naar zijn welbehagen handelt, heeft de ziel dit gemeen (zie vaers 90), dat zij ook naar alles zich wendt wat haar aanstaat. Zij echter misleidt daarbij zich-zelf door zich tot de nietige dingen der waereld te wenden, en vandaar dat er leiding, onderwijs en gezag in de waereld noodig is om haar de eeuwige stad, het goddelijk heil — Jezus niet te doen missen.

98. Dante heeft hier het oog op den Paus. Daar een rein dier, volgens de Mozaïsche wetgeving, niet alleen herkaauwen maar ook gespleten hoeven hebben moet, zoo beschouwt Dante den toenmaligen Paus als onrein (Bonifacius VIII).

106. Als hoofdstad van Kristendom en Keizerrijk.

107. Dat is, de Paus en de Keizer.

115. Dat is, in Lombardije.

117. Keizer Frederik II, die Italië als zijn eigendom beschouwde.

120. Dat is, de boozen behoeven er zich voor niemand te schamen.

124. Van deze drie goede en vroede mannen is Guy van Castel ook daardoor bekend geworden, dat hij den Dichter in zijn ballingschap voorkomend ontving.

126. De Franschen waren in dien tijd gewoon alle Italianen Lombarden te noemen.

132. Gelijk bekend is, waren de Levieten onder de andere stammen verdeeld en hadden zij geen aardschen eigendom.

139. De Dichter neemt nog even de gelegenheid waar om zijn tijdgenoten aan te duiden welken Gerard hij bedoelt, daar dit een vrij algemeene naam is. Voor die tijdgenoten was het genoeg te zeggen, dat de Dichter Gaja's vader bedoelde, van welke wij alleen weten, dat zij van verwonderlijke schoonheid was. Sommigen voegen daar nog bij, dat zij ook zeer braaf en eerzaam was, wat anderen weder zeer onwaarschijnlijk voorkomt.

ZEVENTIENDE ZANG.

DERDE OMGANG. GRAMSTORIGEN. — DANTE IN EEN VERRUKKING VAN ZINNEN. OPSTIJGING TOT DEN VIERDEN OMGANG.

Inhoud.

Even als op de beide vorige Omgangen, zoo verschijnen Dante ook hier eenige voorbeelden van de zonde, die op dezen Omgang geboet wordt, nadat hij eerst in een droomgezicht die van buitengewone zachtmoedigheid heeft aanschouwd. Daarna omschijnt hem de heerlijkheid van den Engel des Heeren, die den Dichters de plaats aanwijst, waar zij tot den VIERDEN OMGANG kunnen opstijgen. Vermoeid en met het vallen van den avond bereiken Dante en Virgilius deze plaats. Zij houden daar stand, en in dien tijd van toeven houdt Virgilius zijn leerling bezig met hem te verklaren, hoe alle zonden uit verkeerde liefde of neiging ontstaat; het zij door dat men des naasten verderf zoekt, wat de grond is tot Hoogmoed, Nijd en Toorn; het zij door dat men te kort schiet in liefde tot goede werken, welke zonde wij den naam van Traagheid geven, of het zij men te veel liefde of neiging voor de vergankelijke goederen der waereld betoont, wat de oorzaak wordt van Gierigheid, Zwelgerij en Wellust, drieërlei zonden welke in de Omgangen worden geboet, die de Dichters nog te doorwandelen hebben.

Herinner u, als ooit in de Alpen, lezer!
De nevel u omgaf, waar men door heen zag
Gelijk de mol door 't huidvlies vóór haar oog;

4 Hoe dan bij 't ijler worden van de dampen,
Zoo vochtig en zoo dicht, de schijf der zon
Haar stralen zwaklijk daar door heen laat schieten:

7 Herinner 't u, en uw verbeelding zal
't Verschijnsel nadren, dat ook ik gewaar werd,
Toen 'k de ondergaande zon hier wederzag.

10 Dus, naar de trouwe schreden van mijn Meester
De mijnen richtend, trad ik uit dien nevel,
Terwijl de stralen reeds de kimmen raakten.

13 O Fantazie, die vaak den mensch zóó buiten
Zich-zelven voert, dat hij nog niets gewaar wordt,
Al zou een duizendtal trompetten klinken,

16 Wat wekt u op, zoo 't niet de zinnen doen?
Voorwaar, een licht des Hemels zet u aan,
't Zij uit zich-zelf of op den wil des Scheppers.

19 De woestheid van de vrouw, die in den vogel
Veranderd werd, wien 't meest de zang behaagt,
Zag ik in mijn verbeelding voor mij komen.

22 Nu werd mijn geest daarop zóó in zich-zelf
Gekeerd, dat van geen voorwerp buiten ons
Een enkele indruk door hem werd ontvangen.

25 Toen daalde er voor mijn zinsverrukking neder
Een kruiseling, zeer toornig en verwaten
Van aangezicht — en stervende in zijn woede.

Vóór hem stond Koning Ahasveer en Esther
Zijn gemalin en vrome Mordechaï,
Die recht was beide in spreken en in handlen.

En toen nu die verschijning uit zich-zelf
Verdwenen was, gelijk de waterbel,
Die 't water mist waarin zij was ontstaan,

Verrees een kind weêr in mijn droomgezicht,
Dat bitter weende en riep: "O Koningin,
Wat hebt ge uit toorn aldus u-zelf verdaan!

Gij doodde u — vreezend voor Lavina's val,
En *ik* ontviel u! ik die steeds *uw* onheil,
O Moeder, heb beweend voor dat van andren!" —

Gelijk de slaap gebroken wordt, als plotslings
Een helder licht 't geloken oog verschijnt,
Doch eerst nog spartelt vóór hij gantsch verdwijnt:

Zóó ook verdween het beeld voor mijne ziel,
Zoodra een licht aan mijn gelaat zich voordeed,
Veel heller dan 't geen ons in de oogen straalt.

Ik wendde me om te zien waar 'k mij bevond,
Toen mij een stemme zei: "Hier stijgt men op!"
Waar 'k ieder ander denkbeeld om liet varen,

Daar 't mijn begeerte zoozeer gaande maakte,
Om toch te aanschouwen wie daar had gesproken,
Dat zij niet rustte, voor 'k zijn aanschijn zag.

Doch juist als bij de zon die 't oog te scherp is
En in te hellen lichtglans zich omhult,
Zoo faalde ook hier de kracht van mijn gezicht.

"Dat is een goddelijke geest, die ons
De plaats tot stijgen aanwijst, zonder bede,
En dus zich in zijn gloed verborgen houdt.

Hij doet ons als de mensch zich-zelven doet:
Want wie op 't bidden wacht bij 't zien der nooddruft
Bereidt zich reeds boosaardig tot een weigring.

Doch rep de voeten bij die noodiging,
En haasten we ons te stijgen, vóór het avondt,
Daar 't niet zou gaan dan bij den nieuwen dag." —

Zoo sprak mijn Leidsman. Daarop keerden wij
Te samen onze schreden naar een ladder;
En 'k was zoo spoedig niet aan de eerste trede,

Of 't was me als hoorde ik vleugelkleppen nadren
Dat mij bekoelde, en ook het woord: "*Beati*
Pacifici, van boozen toorn bevrijd."

Reeds waren boven ons de laatste stralen
Waarop de nacht ons naakt, zóó ver verheven,
Dat heinde en veer de sterren ons verschenen.

O mijne kracht, wat wijkt gij zoo van mij!
Dus sprak ik tot mij-zelf, terwijl ik voelde,
Hoe min 't vermogen mijner voeten werd.

76 Wij stonden waar geen trede van de ladder
Meer opstijgt, en wij vestigden ons daar,
Gelijk het vaartuig dat aan d' oever ligt.

79 Ik toefde nu een weinig om te ontdekken,
Of 'k op den nieuwen Omgang ook iets hoorde;
Toen wendde ik tot mijn Meester mij en sprak:

82 "Mijn waarde Vader, zeg mij, welk vergrijp
Wordt in den Kring geboet, waar wij nu zijn?
Vertoeven onze voeten — niet uw woorden!" —

85 En hij tot mij: "De liefde tot het goede
Moet hier genoegdoen, wat zij eens te kort kwam,
De trage roeispaan moet hier dubbel slaan.

88 Doch dat ge duid'lijker mij moogt verstaan,
Zoo wend uw geest tot mij, en uit ons toeven
Zult ge een'ge goede vruchten mededragen.

91 Geen schepsel wás, zoo min ooit als zijn Schepper,
Mijn zoon! (aldus begon hij) zonder liefde,
't Zij van natuur of van gemoed, — gij weet het.

94 Die van natuur beging nog nooit een dwaling,
Doch de andre kan zulks doen òf in haar voorwerp,
Of in te groote, òf te geringe mate.

97 Richt zij zich billijk op de hoogste goederen,
En matigt zij zich-zelve omtrent de lagere, —
Zij kan geen oorzaak zijn van boos genot.

100 Doch keert zij zich naar 't kwade, of jaagt zij 't goede
Al te ijvrig na of minder dan betaamt, —
Dan werkt het schepsel ook zijn Schepper tegen.

103 Hier kunt gij uit begrijpen dat de Liefde
In u het zaad van iedre deugd moet zijn,
Van ieder werk dat tuchtiging verdient.

106 Daar nu de liefde nooit zich af kan wenden
Van al wat 't welzijn van haar voorwerp aangaat,
Zoo is voor eigenhaat elk wezen veilig.

109 En daar men zich geen wezen denken kan,
Door zich bestaand, gescheiden van het Hoogste,
Zoo is een ieder ver van dit te haten.

112 Zoo blijft dan, als ik onderscheidend acht geef,
Dat liefde tot het kwaad den naaste geldt,
En ze in uw stoflijk deel drie vormen aanneemt.

115 De een onderdrukt zijn naaste en hoopt aldus
Op hoogen rang, en daarom wenscht hij slechts,
Dat dees ter neêrgestort wordt uit zijn grootheid.

118 Een tweede vreest en macht, en gunst, en eere,
En roem te missen, als een ander opklimt,
't Welk dus hem kwelt, dat hij zijn val durft wenschen.

121 Een derde doet beleediging zoozeer
Vertoornen, dat hij gierig wordt naar wraak,
En zulk een wil slechts andrer onheil zoeken.

124 Dees driecërleye neiging wordt hier onder
Beweend. Thands wil 'k, dat ge ook van de andren hoort,
Die 't goede willen, doch geen maat bewaren.

127 Elk droomt, schoon zeer verward soms, van een goed,
Dat hij begeert tot rust van zijn gemoed,
Waarom ook ieder streeft zulks te bereiken.

130 Indien een trage liefde u tot aanschouwen
Of ter verkrijging dringt, zal deze kring
Eens na gerecht berouw u dies kastijden.

133 Daar 's ook een goed dat ons niet zalig maakt:
't Is 't hoogste heil niet, noch het goede Wezen,
Dat wortel is en vrucht van alle heil.

136 De liefde die te vurig steeds dit najaagt,
Beweent dit in drie kringen boven ons.
Waarom zij echter is verdeeld in drieën,

139 Verzwijg ik nu, opdat gij 't zelf moogt zoeken.

AANTEEKENINGEN.

---

18. "'t Zij uit zich-zelf;" dat is, op een niet buitengewone maar natuurlijker wijze, of "op den wil des Scheppers," zoo als, bijv. bij de gezichten der oude profeten.

19. Progne, gade van Teréus en zuster van Filomele, zette haar gemaal zijn geslachten zoon Itys voor, omdat hij haar beleedigd had. Zij werd daarop in een klagenden nachtegaal veranderd. Dit althands is de mythe die Dante hier volgt. Sommigen schrijven die wraakneming en verandering meer bepaald aan Filomele toe.

26. Haman wordt hier voorgesteld als gekruisigd. Zie zijn geschiedenis in het boek Esther.

34. Amata, de moeder van Lavinia, hing zich op, dewijl zij dacht, dat Eneas den verloofde harer dochter, Turnus, gedood had.

68. Onder het uiten van deze woorden: "Zalig zijn de Vreedzamen," wischt de Engel tevens met de vleugels de derde *P* van Dante's voorhoofd.

85. De Dichters bevinden zich dus op den Omgang waar de TRAGEN IN GOEDE WERKEN gestraft worden.

93. De tweeërlei liefde waarvan hier sprake is, is die voor ons behoud en eigen welzijn, ons van nature ingeschapen, en die waartoe wij vrijwillig besluiten. "Gij weet het," zegt Virgilius, dewijl hij hier de taal der wijsbegeerte spreekt, die Dante bekend is. De tweede liefde kan op drieërlei wijzen zondigen: vooreerst, door zich op een verkeerd voorwerp te richten; ten tweede, door te groote geneigdheid te betoonen voor de aardsche goederen (een *matige* liefde tot deze is niet schuldig als in de vaerzen 98 en 99 gezegd wordt); en ten derde, door te gering te zijn jegens datgene tot hetwelk liefde betaamt, — ouders, vaderland, God enz.

97. Dat is, op God en deugd.

101. Dat is, te ijverig in het streven naar de aardsche goederen, of te traag in haar neiging tot God en deugd.

106—111. Dante bewijst hier, dat in een normalen toestand geen haat van zich-zelf of tegen God denkbaar is.

117. Dat is, de Hoogmoedige.

120. De Nijdigaart.

123. De Gramstorige, die gewoonlijk zeer wraakzuchtig is.

126. Van hen die het genot der aardsche goederen begeeren, hetwelk matig en gepast niet zondig maar veeleer noodig is tot instandhouding van eigen leven en tot heil der maatschappij.

127. Dit goed is weder het hoogste Goed, God en deugd. Die in het streven daarnaar te traag zijn worden in den Kring gestraft, waar de Dichters thands zijn, zoo merkt Virgilius op.

133. Dat is, rijkdom, spijs en drank, zinnelijke liefde, enz.

ACHTTIENDE ZANG.

VIERDE OMGANG VAN DEN LOUTERINGSBERG. TRAGEN IN GOEDE WERKEN.

Inhoud.

Deze VIERDE OMGANG, de verblijfplaats voor de TRAGEN IN GOEDE WERKEN, is door den Dichter zeer eigenaardig juist zoodanig tusschen de zes andere Omgangen gesteld, dat drie er van zich onder en drie zich boven dezen middelsten Omgang verheffen, welke beide drietallen elk op zich-zelf een afzonderlijk rijk van boetelingen uitmaken, gelijk de Dichter-zelf reeds eenigzins in den vorigen Zang heeft aangeduid. Zoo bevinden zich in de eerste drie Omgangen zondaars die zich aan Hoogmoed, Nijd en Wraak hebben schuldig gemaakt, dezulken derhalven die TE WEINIG LIEFDE JEGENS DEN NAASTE betoonden. In de drie Omgangen die op den Vierden, dien der Tragen, volgen, worden zondaars gestraft die zich aan Gierigheid, Zwelgerij en Wellust hebben schuldig gemaakt, dezulken, die zich door TE VEEL LIEFDE JEGENS ZICH-ZELF lieten wegslepen. — In dezen Zang gaat Dante voort zijn Meester ophelderingen te vragen omtrent hetgeen hem nog duister is. Zoo de mensch beheerscht wordt door de indrukken die zich van buiten aan hem voordoen en waaraan geen enkele ziel zich onttrekken kan, is hij niet aansprakelijk voor zijn daden, meent Dante te moeten besluiten. Vriendelijk wijst Virgilius hem te recht door hem op den VRIJEN WIL opmerkzaam te maken. Eindelijk voelt Dante zich door den slaap overvallen; doch op het punt zijnde van eenige rust te genieten, wordt hij plotselings gestoord door een heir voorbijrennende schimmen, die op voorbeelden van buitengewonen ijver voor goede werken wijzen en gevolgd worden door andere scharen, die aan eenige voorbeelden van traagheid en laauwheid van geest doen gedenken. Als deze verdwenen zijn is het Dante vergund in te sluimeren.

Nu had de hooge Leeraar aan zijn rede
Een eind gezet; hij blikte mij opmerkzaam
In 't aangezicht, of 'k bleek voldaan te zijn.

En ik, wien nieuwe dorst nog steeds bleef prikkelen,
Ik zweeg voor 't oog, maar sprak in 't hart: Wellicht,
Zijn zooveel vragen die ik doe hem lastig.

Maar deze trouwe Vader, die bemerkte
Den schuchtren wensch die zich niet openbaarde,
Gaf sprekend mij de stoutheid om te spreken.

Dies zeide ik: "Meester, mijn gezicht verlevendigt
Zóó in uw licht, dat 'k duidlijk onderscheide,
Wat mij uw rede ook inhoudt of verklaart.

Ik bid u dan, beminde en goede Vader,
Spreek mij nog van die liefde, waar ge al 't goede
Zoowel als 't tegendeel weêr toe terugbrengt." —

Hij sprak: "Richt dan tot mij de scherpste blikken
Van uw verstand, en openbaar zal worden
Der blinden dwaling die zich leidsliên noemen.

De ziel die tot beminnen is geschapen,
Wordt licht door al wat haar behaagt bewogen,
Zoodra 't genoegen haar ontwaken doet.

De aanschouwingskracht neemt van het werklijk wezen
Een afdruk op en breidt het in u uit,
Dat heel uw ziel den blik er henen wendt.

En zoo ze er daarna neiging toe gevoelt,
Is zulk een neiging liefde — en dees natuur,
Die door 't genot op nieuw zich in u bindt.

28 En dan, gelijk zich 't vuur naar boven heft,
Dewijl zijn aard geschikt tot stijgen is
Daarheen, waar zijn bestaan het voedsel vindt:

31 Zóó heft de ontwaakte ziel zich tot verlangen,
Een geestlijk streven, dat niet eer tot rust komt,
Dan als 't beminde voorwerp haar verheugt.

34 Hier blijkt u uit, hoezeer de waarheid toch
Denzulken is verborgen, die beweeren,
Dat alle liefde loflijk in haar aard is.

37 Wellicht omdat de liefde in 't algemeen
Steeds goed schijnt. Maar, niet iedre zegelring
Is geldig, ook al zij de was voortreflijk." —

40 "Uw woorden en mijn inzicht dat ze volgt,
(Hernam ik) hebben mij de liefde ontdekt;
En toch, 't vervult mijn ziel te meer met twijfel.

43 Want wordt de liefde ons aangeboôn van buiten,
En volgt de ziel zulks met geen andre schrede,
Zoo dient haar recht noch onrecht toegerekend." —

46 En hij tot mij: "Wat hier de rede ziet,
Kan 'k u verklaren. Verder moet gij wachten
Op Beatrice in zaken des geloofs.

49 Zie, elk zelfstandig wezen, onderscheiden
Van 't stoflijke, hoewel er meê verbonden,
Bezit een kracht, geheel haar eigenaardig,

52 Doch die niet zonder handlen wordt bespeurd,
Noch anders zich vertoont dan in haar werking,
Als 't leven van een boom in 't groene loof.

55 Vanwaar 't bewustzijn echter komt van 't geen
De ziel het eerste waarneemt, — dat weet niemand,
Noch ook vanwaar de drang van der eerste driften,

58 Die in u zijn als in de bij het streven
Naar honigsaamlen. Dies kan de eerste neiging
Geen lof en geen berisping waardig zijn.

61 Doch wijl nu de andre daarmeê samenhangen,
Zoo hebt ge een kracht ontvangen die u raad geeft,
En die de wacht moet houden aan den drempel.

64 Zij is 't beginsel dat tot grondslag ligt
Van uw verdiensten, al naar vrome liefde
Of booze in u verwerpen zal of kiezen.

67 Zij die er drongen tot den grond der zaak,
Erkenden ook die aangeboren vrijheid,
En gaven 't menschdom dus hun zedeleer.

70 Gesteld nu ook, dat uit noodzaaklijkheid
Steeds iedre liefde ontstaat, in u ontbrandend:
De macht is ook in u om ze in te toomen.

73 Deze ed'le kracht verstaat ook Beatrice
Door 't geen zij VRIJEN WIL noemt. Zie dan toe,
Dat gij dit al herdenkt, zoo ze er van spreekt." —

76 De maan, schier toevend tot aan middernacht,
Deed ons de sterren in getal verminderen,
En nam den vorm aan van een gloênde ketel.

79 En tegen 's Hemels loop in nam zij 't pad,
Hetwelk de zon ontvlamt, als die van Rome
Haar tusschen Korsen dalen zien en Sarden.

82 En de ed'le schim op wie Pietola meer
Dan een'ge Mantuaansche stad zich roemt,
Had van den last me ontdaan die mij gedrukt had.

85 En ik, die op mijn vragen een verklaring,
Zoo open en zoo duidlijk, had ontvangen,
Stond eindlijk als een mensch door slaap bestormd.

88 En toch werd mij die slaaprigheid benomen,
Daar plotselings een schaar van lieden ons
Tot achter onze schoudren was genaderd.

91 Gelijk bij nacht de Ismenus en Asopus
't Thebaansche volk dat Bacchus gunst behoefde,
In zwermen langs hun oevers stroomen zagen:

94 Zoo zag ook ik langs dezen Omgang rennen
De zwermen van degeen die tot ons kwamen,
Wie goede wil en ware liefde voortdrijft.

97 Ras waren ze ons nabij, dewijl in drift
Geheel de ontelbre zwerm zich voort bewoog.
Een tweetal aan hun hoofd riep weenend uit:

100 "Maria trok in haaste naar 't gebergte,
En Cesar trof Marseille en ijlde toen
Naar Spanjen om Ilerda te onderwerpen!" —

103 "Maak haast, maak haast! dat door te weinig liefde
Geen tijd verloren ga!" dus riepen de andrèn:
"Ontluik Genade op d' ijver tot het goede!" —

106 "O gij, in wie een gloeyende ijver thands
Licht uitstel en nalatigheid vergoedt,
Door u betoond in laauwheid tot het goede,

109 Ziet, deze leeft (voorwaar, 'k misleid u niet!)
En wenscht te stijgen, zoo de zon weêr schijnt:
Dies meldt ons, hoe wij 't naast de rotsspleet nadren!" —

112 Dit waren dan de woorden van mijn Leidsman
En één van deze geesten sprak: "Kom aan
En volg ons, en gij zult de klove vinden.

115 Zoozeer vervult de wensch ons voort te rennen,
Dat wij niet kunnen toeven: dies vergeef ons,
Zoo gij ons vonnis houdt voor dorperheid.

118 'k Was Abt eens van Sint Zeno in Verona,
Ten tijde van den goeden Barbarossa,
Van wien Milaan thands nog met droefheid spreekt.

121 En zie, reeds heeft er een den voet in 't graf,
Die spoedig wel dit klooster zal beweenen,
En zal betreuren dat hij 't eens bezat.

124 Want in de plaatse van zijn waren herder
Stelt hij zijn zoon als abt, mismaakt van lichaam
En slechter nog van geest en — bastertkind!" —

127 'k Weet niet of hij nog sprak, dan of hij zweeg,
Zoo ver was hij ons reeds vooruitgesneld.
Doch dit had ik gehoord en wensch 'k te onthouden.

130 En hij, mijn bijstand waar het noodig was,
Sprak: "Wend u om, en zie dat tweetal ginds
Ons nadren, op de traagheid scherp gebeten.

133 Zij riepen achter de andren: "Eerst is 't volk
Voor 't welk de zee zich opende gestorven,
Vóór nog zijn nakroost den Jordaan aanschouwde!"

136 "En zij die al 't vermoeyen niet tot 't einde
Gedragen hebben met Anchises zoon,
Zij wijdden zich aan 't leven zonder glorie!"

139 En toen dat schimmenheir zoo ver verwijderd
Van ons was, dat men 't niet kon onderscheiden,
Toen dook op nieuw een denkbeeld in mij op,

142 Waaruit verscheiden andre weêr ontstonden.
En zoozeer dwaalde ik van het eene op 't andre,
Dat zich in die verrukking de oogen sloten,

145 En al mijn zinnen in een droom verkeerden.

AANTEEKENINGEN.

---

13. Zie den vorigen Zang, vaers 104 en 105.

18. De blinden, namentlijk, die leeren, dat alle liefde op zich-zelf loffelijk is, gelijk de Dichter straks zelf dit gevoelen zal ter sprake brengen.

26. De eerste wijze, namentlijk, waarop zich de natuur aan de ziel verbonden toont, openbaart zich in de zucht tot zelfbehoud en de liefde tot haar Schepper. Nu komt er nog een tweede natuurlijke neiging bij, die tot de voorwerpen buiten ons, voor zoo ver zij ons behagen.

30. Dat is, naar den kring der maan, dien de Ouden geloofden, dat de sfeer was, waaruit het vuur zijn oorsprong en waarin het voortdurend bestaan vond.

48. Zeker wel een van de duidelijkste bewijzen, dat Beatrice het symbool der goddelijke wetenschap, der theologie is.

49. "Zelfstandig wezen" staat hier voor het oorspronkelijke *forma sustanzial*, dat een term was van de scholastiek in Dante's dagen en waarmede een geestelijk wezen, iedere ziel of iederen engel op zich-zelf wordt aangeduid.

62. De menschelijke REDE.

69. "Terwijl anders, bij de ontkenning dier leer van den VRIJEN WIL, geen goede zedeleer denkbaar zou kunnen zijn," wil de Dichter hier zeggen.

76. Daar het heden de vijfde avond is na de volle maan, en de maan iederen avond ten naastenbij een uur later opkomt, zoo is het duidelijk, dat Dante hier van omstreeks 10 à 11 ure in den nacht spreekt. Bovendien was zij gedurig afgenomen,

zoodat zij wel eenigzins den vorm van een grooten koperen kookketel had, waarvan het deksel de afnemende zijde der maan verbeeldde. Dante is buitengewoon realist in zijn vergelijkingen.

79. De schijnbare loop des Hemels geschiedt van 't Oosten naar 't Westen. De maan gaat echter iederen dag meer naar het Oosten op, en gaat in zooverre na eenige dagen tegen den loop des hemels in haar weg afleggen. Wanneer de inwoners van Rome de zon zien ondergaan in de richting van Korsika en Sardinië, bevindt zij zich in den Schorpioen (gedurende Oktober), in welk teeken zich heden de maan bevindt.

82. Pietola, bij de Ouden Andes, is de geboorteplaats van Virgilius, in het Mantuaansche gelegen.

91. Beide rivieren loopen door Beotië. De dienst van Bacchus was langs die rivieren, gelijk in geheel het landschap zeer algemeen.

100. Dit vaers doelt op den tocht van Maria naar haar nicht Elizabeth. Zie Lukas I: 39.

101. Cesar trok in grooten haast van Rome naar Gallië, liet troepen voor Marseille achter om zich niet te lang op te houden, en trok toen in allerijl naar Spanje tegen de veldheeren van Pompejus.

118. Sommigen noemen Don Albert als den naam van dien abt; anderen weder Gerardus. St. Zeno was een klooster nabij Verona. Enkele uitleggers willen ook dat het woord *goede* ironisch wordt gebezigd.

121. Dit is Albertus della Scala, Heer van Verona, die zijn boozen en wanstaltigen bastertzoon tot abt van 't gemelde klooster aanstelde. Hij stierf in 1301.

134. De murmureerende kinderen Israëls stierven in de woestijn, zonder het Beloofde Land te zien.

137. Een deel van Eneas' gevolg bleef op Sicilië achter, en had dus geen deel aan den roem van de stichting van 't Romeinsche rijk. Zie het Vijfde Boek van den Eneas.

NEGENTIENDE ZANG.

DANTE'S DROOMGEZICHT. VIJFDE OMGANG VAN DEN LOUTERINGSBERG. GELDGIERIGEN.

Inhoud.

Korten tijd vóór het aanbreken van den dag valt Dante in een sluimering. Het is thands de tweede nacht, dien hij op den Louteringsberg doorbrengt. In die sluimering heeft de Dichter een droomgezicht, waarin hem een afzichtelijk vrouwmensch verschijnt, dat echter, zoodra hij het aanblikt, een veel schooner gedaante aanneemt en op een bekoorlijke wijze begint te zingen. Het is het beeld van de genietingen der aarde, in zich-zelf afzichtelijk, doch voor hem die er het oog op slaat bekoorlijk. Lucia, de verlichtende Waarheid, verschijnt daarop, verscheurt het kleed, dat de Sirene om de leden hangt, en het afschuwelijke harer ware gedaante doet Dante ontwaken. De Dichters klimmen tot den Vijfden Omgang op, die voor Geldgierigen bestemd is, waaronder hij Paus Adriaan V opmerkt. De boetelingen liggen met het aangezicht op den bodem, en kunnen zich niet eer uit die houding opheffen, dan wanneer de tijd hunner loutering vervuld is. Op die wijze boeten zij weenende hun gehechtheid aan de dingen dezer aarde.

1 Op 't uur wanneer de warmte van den dag
De koude van de maan niet meer kan matigen,
Door de aarde of door Saturnus wel verwonnen;

4 Wanneer de geomanten 't *Hoogst Geluk*
In 't oosten, vóór den dageraad, zien rijzen,
Langs 't pad, dat slechts een wijl nog donker blijft:

7 Verscheen me een staamlend vrouwmensch in den droom,
Dat scheel van oogen was, verdraaid van voeten,
En stomp van armen was en vaal van kleur.

10 Ik zag haar aan. Gelijk de zon versterkt
De koude leden, door den nacht verstijfd,
Zoo maakte haar mijn blik de stroeve tong

13 Gantsch los, terwijl ze in korten tijd zich ophief
In schoone houding, en 't verwelkt gelaat
Een blos verkreeg, als liefde 't kan verlangen.

16 Nadat haar dus de spraak was losgemaakt,
Begon zij zóó te zingen, dat ik moeilijk
Mijn zinnen van haar afgewend kon houden.

19 Zij zong: "Ik ben de lieflijke Sirene,
Die 't scheepsvolk heenlokt in het hart der zee:
Zoozeer bekoorlijk is 't naar mij te hooren.

22 Ik bracht Ulysses uit zijn koers, daar hij
Verlokt was door mijn zang; die 't met mij eens is,
Verlaat mij zelden, zóó voldoe ik hem." —

25 En nog had zij haar mond niet weêr gesloten,
Toen haastig mij een vrouw verscheen, zeer heilig,
En zeer nabij me, om de andre te verschrikken.

28 "Virgilius, o Virgilius, wie is deze?" —
Zoo sprak zij vol van ernst; en hij kwam nader
Met de oogen op deze ed'le vrouw gevestigd.

31 Toen greep zij de andre, wie zij 't kleed van voren
Van een reet, mij het naakte lijf vertoonend,
Waar zulk een stank van uitging, dat 'k ontwaakte.

34 'k Sloeg de oogen op en de edele Virgilius
Sprak: "Driemaal minstens riep ik: Op, ontwaak,
En zoeken wij de poort die gij moet ingaan!" —

37 Ik hief mij op. Reeds waren al de Kringen
Des heil'gen Bergs omhuld in 't licht des daags,
En hadden wij de nieuwe zon van achtren.

40 Hem volgende, droeg ik het hoofd als een,
Die 't van gedachten voelt bezwaard en die
Zich-zelven tot een halve brugboog vormt.

43 Toen hoorde ik: "Nader dan, hier stijgt men op!"
Gesproken op zoo zachte en teedre wijze:
Gelijk men 't nimmer hoort in 't sterflijk dal.

46 Met open vleugelen als die der zwaan,
Hief hij zich op, die aldus had gesproken,
De klove van den harden rotswand doorgaand.

49 Hij hief de wieken en bekoelde ons 't hoofd,
Verzeekrend dat *qui lugent* zalig zijn,
Want dat een rijke troost hun deel zal worden.

52 "Wat scheelt u, dat gij dus ter aarde bukt?"
Zoo hief mijn Leidsman aan met mij te vragen,
Nadat wij d' Engel juist verlaten hadden.

55 En ik: "Zoo vol gedachten doet mij gaan
Het laatst gezicht, hetwelk zoozeer mij aantrekt,
Dat ik niet af kan laten van te peinzen." —

58 "Gij zaagt die oude heks (zoo sprak hij), haar
Die allen boven ons zoo weenen doet?
Gij zaagt hoe zich de mensch er van bevrijdt?

61 Dit zij genoeg. Treed de aarde met den voet,
Hef 't oog naar 't schouwspel dat u de eeuw'ge Koning
Al lokkend uitspreidt in zijn wijde sfeeren." —

64 Gelijk de valk die eerst zijn pooten aanziet,
Alsdan den roep gehoor geeft en zijn vlucht neemt,
Begeerig naar den prooi die hem omhoog lokt:

67 Zoo deed ook ik, en voor zoo ver de rots
Een klove als weg verschaft aan hem die opstijgt,
Hief ik mij op, tot waar zich de Omgang uitbreidt.

70 Toen ik mij vrij zag op den Vijfden Kring,
Zag ik een schare die daar weende en gantsch
Vooroverbuigend, nederlag op de aarde.

73 "*Adhæsit pavimento anima mea*,"
Hoorde ik ze klagen met zóó diepe zuchten,
Dat men de woorden naauwlijks kon verstaan.

76 "O gij verkoornen Gods, wier bitter lijden
Gerechtigheid en hoop nog iets verzachten,
Wijst ons den rechten weg tot hooger treden!" —

79 "Zoo gij hier gaat, bevrijd van 't nederliggen,
En spoediger den weg hier wenscht te vinden,
Zoo houde uw rechter steeds de buitenzijde." —

82 Dus bad de Dichter, en dus was het antwoord
Een weinig voor ons uit, wat tevens mij
Den spreker die verborgen was deed zien.

85 Toen sloeg ik de oogen tot mijn Meester op,
Die mij met opgeruimde blikken toestond,
Wat hem het aanschijn der begeerte smeekte.

88 Dewijl ik dus naar mijn gemoed kon handlen,
Begaf ik mij dan ook naar 't wezen heen,
Welks woorden mij opmerkzaam deden zijn,

91 En 'k sprak: "O geest, in wien 't geween voltooit
Dat, zonder 't welk men niet tot God kan keeren,
Weêrhoud een wijle om mij uw grootre zorg!

94 Wie waart gij, en waarom keert gij den rug
Naar boven? Zeg 't mij, zoo gij wilt dat ik
Iets voor u doe, waar 'k levend nog van uitging!" —

97 En hij tot mij: "Waarom de Hemel dus
Ons omkeert zult gij weten. Dit vooraf:
Scias quod ego fui successor Petri.

100 Een lieflijk beekjen stort zich tusschen Siestri
En Chiaveri omlaag, en van zijn naam
Heeft mijn geslacht zijn titel afgeleid.

103 'k Beproefde een maand en weinig meer hoe zwaar
Het groote kleed hem drukt die 't rein wil houden,
Dat ieder andre last een veder schijnt.

106 En mijn bekeering was eerst laat, helaas!
Doch toen ik Rome tot een herder werd,
Werd mij ontdekt het leugenachtig leven.

109 Ik zag, hoe 't hart daar nooit tot rust kan komen,
Noch zich in 't gindsche leven op kan heffen,
Waarom tot dit de liefde in mij ontbrandde.

112 Tot op dat tijdstip was 'k een arme ziel
En ver van God, naar alle goed begeerig,
Waar 'k nu, gelijk gij ziet, om word getuchtigd.

115 Wat gierigheid vermag vertoont zich hier
In deze loutring der bekeerde zielen;
De Berg vertoont geen enkle straf zoo bitter.

118 Gelijk ons oog zich nimmer opwaarts hief,
Gevestigd op de dingen dezer aarde,
Zoo richt Gerechtigheid het hier ten bodem.

121 Gelijk Geldgierigheid de liefde bluschte
Tot alle goed, dus ieder werk verijdelend,
Zoo dwingt Gerechtigheid ons hier omlaag.

124 Aan hand en voet gebonden en bedwongen
Zal elk van ons hier onbeweeglijk blijven,
Zoolang het den gerechten Heer behaagt." —

127 Ik had mij hier geknield en wilde spreken;
Doch daar hij zulks gewaar werd toen ik aanhief,
Mijn eerbetooning merkende in het luistren,

130 Sprak hij: "Ter welker oorzaak buigt ge u dus?"
En ik tot hem: "Om uwe waardigheid
Dringt dus de billijkheid mij van 't geweten." —

133 "Richt op de voeten en verhef u, broeder!
(Hernam hij). Dwaal toch niet: 'k ben medeknecht
Met u en andren voor denzelfden Heer!

136 Zoo gij het heilig evangelie-woord,
Dat *Neque nubent* luidt, ooit hebt verstaan,
Zult gij wel inzien, hoe ik aldus spreek.

139 Doch ga; ik wil niet dat gij langer toeft,
Want uw verwijl belemmert mijn geween,
Waarmeê 'k volbrengen moet, wat gij gezegd hebt.

142 Ginds heb ik nog een nicht, genaamd Alagia,
Wel goed van aard, zoo ons geslacht maar niet
Haar door het voorbeeld ooit bederven zal;

145 En dit is de een'ge die mij overleefde". —

AANTEEKENINGEN.

1. De grootste koude van den nacht heeft een uur vóór zonsopgang plaats. De Ouden geloofden dat de planeet Saturnus groote koude bij zijn verschijning in den nacht medebracht.

4. Geomanten waren waarzeggers die voorgaven uit den stand der hemelsche lichamen de toekomst te kunnen voorspellen. Onder anderen drukten zij een zeker aantal punten in het zand, die vervolgens naar zekere regelen afgedeeld werden. Kwam nu het aantal of de vorm van een dier afdeelingen met de laatste sterren van den Waterman en de eerste sterren van de Visschen overeen, dan noemden zij dit "la maggior fortuna," het Hoogste Geluk. Bij de voorjaars-dag-en-nachtevening komen de Visschen eenigen tijd vóór zonsopgang boven den horizont; vandaar dat Dante hier op deze wijze spreken kan.

22. De afzichtelijke gestalte gebruikt hier een list en liegt. Het is bekend dat Ulysses zich niet door het gezang der Sirenen liet verleiden; doch deze verwringt de waarheid om aan te toonen, dat ook de voorzichtigste voor haar bekoorlijkheden niet bestand is.

49. Weder wordt Dante een *P* van 't voorhoofd gewischt.

50. *Qui lugent* zijn woorden uit de Bergrede, en wel bepaald uit de zaligspreking die bij ons luidt: "Zalig zijn die treuren, want zij zullen vertroost worden.

59. De afzichtelijke gestalte is het beeld van de genietingen der waereld. Vandaar dat Virgilius zegt, dat de hoogere kringen de slachtoffers dier Sirene houden opgesloten, dewijl er geldgierigen, zwelgers en wellustigen gestraft worden.

73. Woorden uit den 118den Psalm: "Mijn ziel kleeft aan het stof" enz.

84. Dewijl hij onder 't spreken het hoofd een weinig tot de beide tochtgenoten ophief. Althands zoo meenen wij dat Dante's bedoeling hier in het oorspronkelijke is.

92. Dat is, de reinheid der ziel.

99. Dat is, "Weet dat ik een opvolger van Petrus was." De sprekende is Ottobono de' Fieschi di Lavagna, die onder den naam van Adriaan V veertig dagen Paus is geweest en in 1276 stierf.

100. Een beek in het Genueesche en naar welke het geslacht van den spreker den naam di Lavagna voert.

104. Dat is, de Pauselijke waardigheid.

122. Waar de liefde ontbreekt, heeft ieder goed werk zijn waarde verloren, wil de Dichter zeggen.

137. "*Neque nubent*," woorden uit de rede van Jezus, waar in hij tot de Sadduceeën zegt, dat men na den dag der opstanding niet meer ten huwelijk neemt (Matth. XXII: 30); zoodat de Paus hier wil te kennen geven, dat hij zich thands in het leven bevindt, waarin alle aardsche betrekkingen, alle dingen dezer aarde, en dus ook het verschil van stand en waardigheid, ophouden.

142. Deze Alagia was de gade van Moroëllo Malaspina, wiens geslacht den Dichter in zijn ballingschap zeer gunstig is geweest.

TWINTIGSTE ZANG.

VIJFDE OMGANG, GELDGIERIGEN. HUGO KAPET.

Inhoud.

Dante verlaat met weêrzin Paus Adriaan V met wien hij in gesprek is geweest en vervolgt zijn weg langs dezen Omgang der geldgierigen. Spoedig daarna hoort de Dichter een der boetelingen op den bodem eenige voorbeelden van vrijwillige of tevreden armoede en van groote mildheid uitroepen. Hij nadert den geest en vraagt hem, wie hij is. Daarop maakt deze zich als Hugo Kapet bekend, het hoofd van de toenmaals regeerende dinastie in Frankrijk, en klaagt vervolgens verscheidene zijner afstammelingen aan over de zonde en willekeur waaraan zij zich, vooral ten opzichte van Italië, in het leven hebben schuldig gemaakt. Vervolgens deelt hij den Dichter mede, welke afkeerwekkende voorbeelden van hebzucht en gierigheid de boetelingen bij den nacht moeten uitroepen, waarna Dante afscheid van hem neemt om den opgang naar hooger kring te zoeken. Een hevige schudding van den Berg doet hem intusschen van angst trillen, terwijl de twijfel over de oorzaak daarvan hem peinzende zijn weg doet vervolgen. Wat men ook moge zeggen omtrent het onjuiste der voorstelling, wat geschiedkundige feiten betreft, wij achten het dat deze Zang een schoone bladzijde beslaat van den Louteringsberg.

Verkeerde wil bekampt den goeden soms.
Dus nam 'k de spons terug op zijn verlangen,
Schoon tegen 't mijn', nog niet des waters zat.

Ik maakte me op, mijn Leidsman volgend, die
Het vrije pad, dicht langs den rotswand ging,
Gelijk men op een wal de borstweer houdt.

De schare toch wier oogen 't kwaad bij droppelen
Vergiet, dat over heel de waereld heerscht,
Blijft al te dicht de buitenzijde houden.

Vervloekt zijt gij, wolvin van eeuwen her!
Die meer dan eenig ander dier op roof gaat
In uw voortdurend onverzaadbren honger.

O Hemel, in wiens wentling (naar geloofd wordt)
Der dingen toestand hier beneên verandert,
Wanneer verschijnt voor wien zij wijken zal?

Wij gingen lankzaam voort met flaauwe schreden;
Ik op de schimmen acht slaand, die ik hoorde,
Zich-zelf bejamrend, deerniswaardig weenen.

Toevallig hoorde ik: "Vriendlijke Maria!"
Juist voor ons roepen in zóó bang geklag,
Alsof 't een vrouw in barensweeën waar'.

En verder sprak de stem: "Gij waart zoo arm,
Gelijk ons uit de kribbe blijken kan,
Waarin ge uw heil'gen last hebt neêrgelegd!"

Vervolgens hoorde ik: "Edele Fabricius!
Veel liever was u armoê bij uw deugd,
Dan ondeugd bij 't bezit van grooten rijkdom."

28 Zóó hadden deze woorden mij behaagd,
Dat ik ter zijde mij begaf om kondschap
Te ervaren van den geest die hen geuit had.

31 Hij sprak intusschen van de mildheid nog,
Die Nikolaas den maagden eens betoonde,
Om hare jeugd voor de eerbaarheid te redden.

34 "O geest (zeide ik) die zoo voortreflijk spreekt,
O zeg mij, wie gij waart en waarom gij
Alleen dit prijzenswaarde hier herdenkt?

37 Niet zonder loon zal 't geen gij antwoordt blijven,
Zoo 'k nog terugkeer tot de halve reize
Van 't leven, dat naar zijn voleinding vliegt." —

40 En hij: "Ik zal 't u melden; niet om 't uitzicht
Op troost van gindsche zij, doch wijl zooveel
Genade, vóór ge dood zijt, in u blinkt.

43 Ik was de wortel van die booze plant,
Die heel de Kristenwaereld zóó verduistert,
Dat men er zelden goede vrucht geniet.

46 Doch zoo Douais en Gend en Lille en Brugge
Slechts konden, zou de wraak niet verre zijn,
Die ik Hem afbid, die het alles oordeelt.

49 Daar ginds was ik Hugo Kapet geheeten;
De Lodewijks en Flipsen zijn uit mij,
Die later Frankrijk hebben geregeerd.

52 Ik was de zoon eens slachters uit Parijs.
Toen de oude koningsstam zijn loten miste,
Op één na, die den graauwen mantel omsloeg,

55 Zag ik de teugels van 't bestuur des rijks
Mij in de hand gedrukt, en zooveel macht
Daardoor mijn deel, en om mij zooveel vrienden,

58 Dat tot de weduw-kroon verheven werd
Het hoofd mijns zoons, van wien der latre heerschers
Gezalfde schedels weêr zijn afgeleid.

61 Vóór nog de groote Provensaalsche gift
De schaamte aan mijn geslacht ontnomen had,
Was 't nog gering, maar toch bedreef 't geen moedwil.

64 Van toen af ving, zoo met geweld als leugen,
Zijn rooven aan; en later, tot verzoening,
Nam 't nog Ponthieu, Normandië en Gascogne.

67 En Karel eischte Itaalje — en tot verzoening
Moest Konradijn zijn offer zijn; en Thomas
Zond hij ten Hemel — altijd tot verzoening.

70 Ik zie ook reeds een tijd, niet lang na heden,
Die nog een andren Karel Frankrijk uitlokt,
Opdat men beter ken hem en de zijnen.

73 Zie, zonder waapnen komt hij, met de lans slechts
Waarmede Judas streed, en die handteert hij,
Dat hij Florence er 't lijf meê op zal scheuren.

Doch neen, geen land, maar zonde en schande alleen
Zal hij gewinnen, die te meer hem drukken,
Naar mate hij die jamren lichter acht.

En d' andere, eens gevangene in den zeestrijd,
Zie ik zijn dochter gijslen en verkoopen,
Gelijk de kapers met de slaven doen.

O Hebzucht, kunt gij dan nog erger handlen,
Daar gij mijn bloed zoo tot u hebt getrokken,
Dat men om eigen vleesch zich niet bekommert?

Doch 't komende en 't bedreven kwaad verdwijnt,
Zoo 'k in Alagne 't lelieveld zie wapperen
En Kristus kneev'len in zijn Stedehouder!

'k Zie andermaal hem ter bespotting prijs;
Ik zie op nieuw den gal en edik mengen;
Ik zie op nieuw hem sterven tusschen roovers.

Ik zie een nieuwen Pontius Pilatus,
Zóó schaamtloos, dat hem dit nog niet verzadigt,
Maar hij den Tempel afschuimt zonder volmacht.

O Heer mijn God, wanneer zal 'k mij verheugen
De wraak te aanschouwen die, verborgen nog
In uwen raad, uw toorn nog zoo verzacht!

Hetgeen ik zeide van die een'ge Bruid
Des Heil'gen Geestes, en wat u tot mij
Deed wenden, met het aanzoek tot verklaring,

Wordt ons zoolang tot bede voorgeschreven,
Als 't daglicht duurt; zoodra valt niet de nacht,
Of wij hervatten 't tegendeel er van.

Dan roepen wij gestaâg: Pygmalion!
Wiens hartstocht, dorstende naar goud, hem tot
Verrader, dief en vadermoorder maakte;

Dan melden wij de straf des gier'gen Midas,
De straf die op zijn vrekkige' eisch gevolgd is,
Waarom men t' allen tijde lachen zal;

En dan gedenkt een elk den dwazen Achan,
Hoe hij den buit bestal, zoodat de toorn
Van Josua hem hier nog schijnt te straffen;

Dan klagen we aan — Safira met haar gade;
Wij prijzen dan Heliodorus schande,
En Polymnestor gaat den gantschen Berg

In oneer rond, om Polydorus' dood.
En eindlijk roept men uit: "O Crassus, meld ons
Daar gij het weet, wat smaak het goud bezit!

De een schreit nu hoog, en de ander laag zulks uit,
Al naar den ijver die tot roepen dringt,
Nu eens met meer en dan met minder kracht.

Dus ben ik 't niet alleen die op den dag
Een loflijk voorbeeld uitroep; doch geen ander
Heeft in uw bijzijn nog de stem verheven." —

124 Alreede waren wij van hem gescheiden,
En haastten we ons den weg ten eind te brengen,
Zoo ver het onze kracht veroorloofd was,

127 Toen ik den Berg, alsof iets nederstortte,
In schudding voelde. 'k Werd zóó koud van schrik,
Als een die naar den dood gaat pleegt te worden.

130 Voorwaar, zoo hevig schudde Delos niet,
Toen daar Latona zich een nest kwam maken,
Om 's Hemels tweetal oogen er te baren.

133 Daarop begon van allen kant een kreet,
Zoodat mijn Meester 't goed dacht mij te naderen,
En sprak: "Vrees niet, zoolang ik u geleid." —

136 "*Gloria in excelsis Deo*" riepen
Zij allen, voor zoo ver 'k in de nabijheid,
Waar men de kreet kon hooren, heb verstaan.

139 Wij stonden onbeweeglijk daar en aarzelend,
Gelijk de herders toen die zang ze in 't oor klonk,
Tot 't siddren ophield en de zang voleind was.

142 En toen hervatten we onzen heil'gen weg,
De schimmen aanziend die ten bodem lagen,
Reeds tot den ouden klaagzang weêrgekeerd.

145 Nooit maakte onwetendheid bij zooveel strijd
Mij dus begeerig naar volkoomner kennis,
Zoo mijn geheugen hierin thands niet dwaalt,

148 Gelijk 't mij toescheen, toen 'k hier peinzend was.
Ik waagde 't niet bij al den haast te vragen,
En had hier ook geen inzicht uit mij-zelf.

151 Dus ging ik peinzend en bloohartig verder.

AANTEEKENINGEN.

---

2. Dat is, op zijn (Paus Adriaans) verlangen ging ik verder, schoon nog niet voldaan met hetgeen ik gehoord had.

7. De zonde der geldgierigheid, namentlijk.

10. De wolvin is hier alweder de geldgierigheid, gelijk op verschillende plaatsen wordt aangeduid. Het is ook niet onwaarschijnlijk, dat men hier aan de allegorische beteekenis moet denken, die in den eersten Zang van de Hel met de wolvin verbonden is.

23. Zie Lukas II. Dante heeft hier het oog op de onaanzienlijke plaats van Jezus geboorte. — Fabricius versmaadde het geld van Pyrrhus, die hem door aanzienlijke geschenken trachtte over te halen, om zijn vaderland te verraden. Nikolaas, Bisschop van Mira, vernam eenmaal, dat een arme vader zijn drie dochters aan de prostitutie ging overleveren, dewijl hij geen vermogen had om ze met een huwelijksgoed uit te huwen, waarop de prelaat heimelijk des nachts twee zakken gouds door het venster liet werpen, om den ongelukkigen vader van zijn wanhopig voornemen af te houden.

43. Dat is, ik was het hoofd van den Franschen koningstam, Hugo Kapet namentlijk, de vader van dien Hugo, die den laatsten der Karolingers van den troon zette en zelf koning van Frankrijk werd als de eerste der Kapetingers, 987.

46. Steden van Vlaanderen, die in 1302 zich aan de macht van Filips den Schoone onttrokken. Hugo Kapet wordt verbeeld deze bedreiging in 1300 te uiten.

52. Hugo Kapet, of Hugo Magno, Hertog van Isle de France en Graaf van Parijs gelijk deze eigentlijk heet, was volstrekt niet de zoon van een veeslachter, gelijk hier door Dante gezegd wordt. De beweering berust echter op een oude overlevering, die ook door Giovanni Villani als historisch werd aangenomen. Zie zijn *Storie Fiorentine*, *lib* IV, *cap.* 3.

54. Men verklaart dit dus, dat een der afstammelingen van Karel den Groote de monnikspij aannam; doch het is niet bekend, wie hier eigentlijk door Dante in dat geval zou bedoeld worden.

61. Waarschijnlijk bevat dit vaers een toespeling op de goederen en rijkdommen aan Karel van Anjou, broeder van Lodewijk den Heilige, vervallen door zijn huwelijk met Beatrice, laatste dochter van Raimond Berlinghieri Graaf van Provence, waardoor de macht der Fransche Koningen niet weinig toenam.

67. Dit is dezelfde Karel van Anjou in de vorige aanmerking bedoeld. Hij verdreef Manfred; deed Konradijn, den laatsten erfgenaam der Hohenstaufen, onthoofden en — gelijk de overlevering zegt — deed den Heiligen Thomas van Aquino vergiftigen, toen deze op weg was naar Lyon, daar Karel vreesde dat de vrome op het Koncilie aldaar hem zoude tegenwerken.

71. Dit is Karel van Valois, broeder van Filips den Schoone, die in 1307 Florence bezette, en in wien Dante voornamentlijk de bewerker van de onheilen zijns vaderlands ziet.

73. Het verraad dus. Daar hij met schande Italië later moest verlaten, wordt hij ook wel Karel zonder Land genoemd, gelijk in vaers 76 wordt aangeduid.

79. Dit is de zoon van Karel I Koning van Sicilië en

Pulië die in de aanteekening op vaers 67 bedoeld wordt. Hij koos in 1282 zee, op Sicilië afgaande, doch werd door Ruggieri d'Oria, admiraal van Peter van Arragon verslagen. Hij verkocht zijn dochter Beatrice aan Azzo VIII van Este voor de som van vijftig-duizend florijnen.

86. Al het kwaad door het Fransche koningshuis bedreven of nog te bedrijven is niets te achten bij hetgeen Hugo Kapet nu in de toekomst leest, namentlijk dat in 1303 de Fransche legervanen (die een lelie voeren) te Alagna (een plaatsjen nabij Rome) den Paus (Bonifacius VIII, Kristus Stedehouder) zullen gevangen nemen. Bonifacius is een der hevigste vijanden van Dante; maar toch kan de vrome Dichter zulk een vergrijp aan de geestelijke waardigheid, vergrijp tevens tegen de hooge verordeningen Gods, niet dulden. Bonifacius stierf weinige dagen na zijn vernedering van woede, spijt en verdriet.

91. Filips de Schoone van Frankrijk. Vaers 93 bevat een toespeling op zijn uitroeying der Tempelieren, wier schatten hij zich toeëigende.

97. Maria, de moeder Gods.

104. Pygmalion doodde Sichéus, den gade van zijn zuster Dido, om diens schatten te bezitten.

106. Midas wenschte dat alles wat hij zou aanroeren goud zou worden.

109. Achan had zich iets van den buit van Jericho toegeeigend en daarvoor werd hij door Josua gesteenigd.

112. Het geval met Safira en Annanias is bekend. Zie Hand. der Ap. V.

113. Heliodorus werd door Seleucus Koning van Syrië naar Jeruzalem gezonden om den tempel te berooven, doch werd door een gewapenden Engel verdreven.

114. Polymnestor doodde Polydorus, den laatsten zoon van Priamus, om diens schatten te stelen.

116. Crassus, een van het eerste driemanschap, stierf tegen de Parthen. Zijn hoofd werd in gesmolten goud gedompeld.

130. Delos is een eiland van den Archipel, op bevel van Jupiter verrezen, opdat Latona er haar beide kinderen zou baren. Met de beide oogen des Hemels worden Apollo en Diana bedoeld, aan den Hemel als zon en maan vereerd.

136. Begin van den zoogenaamden Engelenzang. Zie Lukas II.

140. De herders van Bethlehem namentlijk.

148. Peinzend, namentlijk, over de oorzaak en de bedoeling van het schudden des Bergs.

EEN-EN-TWINTIGSTE ZANG.

VIJFDE OMGANG, GELDGIERIGEN. STATIUS.

Inhoud.

Op eenmaal hooren de Dichters achter zich dat hun een vredegroet wordt toegeroepen. Het is de geest van den Romeinschen dichter Statius die hun verschijnt, daar hij na volbrachte boete zich door het verlangen naar het eeuwige heil voelt aangespoord om tot een hoogeren kring op te gaan. Op verzoek van Virgilius verklaart Statius wat de oorzaak van de schudding des Bergs geweest is. Gelijk bij Jezus opstanding de aarde wonderdadig beefde, zoo beeft hier de Berg bij de verrijzenis eener gelouterde ziel; en gelijk bij Jezus geboorte het "Eere zij God" klonk, zoo ook klinkt die juichtoon bij de komst van een reine ziel tot een nieuw leven. Het schudden dat Dante is gewaar geworden, werd derhalve veroorzaakt door het opstaan van Statius. Dat verrijzen, verklaart deze verder, geschiedt niet willekeurig. Wel is in de zielen de wil aanwezig om zich op te heffen, doch een onweerstaanbare neiging overwint haar, de neiging namentlijk om Gods gerechtigheid in haar boete genoeg te doen. Eerst als die voldoening geschied is kunnen de boetelingen hun vurigen wensch te gemoet komen. Verder nog verhaalt Statius, wie hij is en vermeldt hij den lof van zijn voorbeeld Virgilius, dien hij niet eer herkent, dan wanneer Dante hem tot de ontdekking brengt.

Die aangeboren dorst die nooit gelescht wordt,
Dan door het water welks genade-dronk
Gevraagd werd door de vrouw van Samaria,

4 Deed mij zoo zwoegen, en de haast dreef me aan,
Om langs 't belemmerd pad mijn Gids te volgen,
Schoon 'k deernis had met dees gerechte boete.

7 En zie, gelijk 't beschreven wordt door Lukas,
Dat Jezus op den weg aan twee verscheen,
Toen hij de grafspelonk reeds was ontstegen:

10 Zoo voegde zich een geest ook achter ons,
De schare aanschouwende op den bodem liggend,
Schoon wij 't niet merkten dan toen deze sprak,

13 En zei: "Mijn broeders, geve God u vrede!"
Nu keerden wij ons plotslings, en Virgilius
Gaf 't teeken hem, dat na zoo'n groet betaamt.

16 En hij hief aan: "Tot 's Hemels zalig koor
Geleide in vrede u 't vonnis heen der waarheid,
Dat mij verwijst tot de eeuw'ge ballingschap!" —

19 "Hoe! (sprak hij toen, terwijl wij voorwaarts gingen)
Zijt gij een schim, wie God omhoog niet toelaat,
Wie voerde u dan zoo ver zijn treden op?" —

22 Mijn Leeraar sprak: "Zoo gij de teeknen opmerkt,
Die deze draagt en die hem de Engel gaf,
Ontwaart gij dat hem 't rijk der goeden toekomt.

25 Daar echter zij die doorspint dag en nacht,
Hem nog niet gantsch den draad heeft afgesponnen,
Die Clotho ieder afstaat op het rokken,

Zoo kon zijn ziel, verwant met de uwe en mijne,
Hier opwaarts gaande, alleen zulks niet vermogen,
Dewijl zij niet naar onze wijze aanschouwt.

Dies werd ik uit de wijde hellediepte
Ontboden om hem 't geen ik toon te toonen,
Zoo ver mijn kennis daartoe reiken kan.

Maar zeg ons, zoo gij 't weet, vanwaar de Berg
Daar straks zoo schudde, en allen zoo op eens
Tot op zijn voet in 't meir een kreet aanhieven?" —

Daar trof hij nu mijn wensch door deze vraag
Zoozeer in 't hart, dat reeds door de enkle hoop
Mijn dorst naar kennis minder smachtend werd.

En gene sprak: "Geen ding geschiedt er ooit,
Hetwelk de heilige orde dezes Bergs
Verstooren zal, of uit den regel treedt.

Dees plaatse is vrij van alle wisseling.
Doch neemt de Hemel iets er van tot zich —
Dit kan — niets anders — de oorzaak zijn der schudding.

Geen regen toch, geen hagel en geen nevel,
Geen dauw, geen rijm valt immer hooger hier
Dan 't drietal kringen der beneden-helling.

Noch menigmaal, noch zelden zijn hier wolken;
Geen bliksem ziet men hier of Thauma's dochter,
Die ginds bij u zoo vaak van plaats verwisselt.

52 Ook stijgt de wind alhier niet hooger op,
Dan tot den derden kring, waar 'k u van sprak,
Die voetbank is van Petrus' plaatsbekleeder.

55 Wel beeft de bodem lager meer of minder;
Doch door den wind die zich in de aard verbergt,
(Schoon 'k niet weet, hoe) beeft hij hier boven nimmer.

58 Hier siddert hij, wanneer een ziel zich rein
Gevoelt en opstijgt, of tot rijzen zich
Hier opheft; waar de vreugdekreet op volgt.

61 De wil alleen geeft dan 't bewijs dier reinheid,
De wil, gantsch vrij om van verblijf te wisselen,
Dringt dan de ziel, en doet haar 't doel bereiken.

64 Zij wil ook vroeger, doch de lust weêrhoudt haar,
Dien 't godd'lijk recht den wil doet wederstaan
In 't loutringsoord als eenmaal in de zonde.

67 En ik die meer dan vijfmaal honderd jaren
In deze smarte nederlag, gevoelde
Juist heden vrijen wil tot hooger drempel.

70 Van daar de schudding en vandaar de lofzang
Dien vrome geesten hieven langs den Berg
Tot d' Opperheer, die spoedig hen bevrijde!" —

73 Dus sprak hij. En dewijl 't genot van 't drinken
Zoo groot is als de dorst ons hevig was,
Zoo kan 'k niet melden hoe mijn geest zich laafde.

76 De wijze Gids hernam: "Nu zie ik 't net,
Dat u omstrikt, en hoe men dat ontsnapt,
Vanwaar die schudding en om wien die juichkreet.

79 Behage u thands, dat 'k wete wie gij waart,
En dat me uw woorden doen verstaan, waarom
Gij zooveel eeuwen hier ter nederlaagt!" —

82 "Toen met den bijstand van den hoogsten Koning
De goede Titus wraak nam voor de wonden,
Waar 't bloed uit vloot dat Judas heeft verkocht,

85 Droeg ik daar ginds den naam die 't langst van duur
En 't rijkst in eere is (gaf de geest ten antwoord);
'k Was zeer beroemd — maar buiten 't heilgeloof.

88 Zoo lieflijk was er de adem mijner redenen,
Dat Rome mij, Toulouser, tot zich trok,
En 'k er de slapen met de mirtkrans sierde.

91 Nog heet men mij op aarde Statius.
Ik zong van Thebe en van den groote' Achilles,
Doch viel, op weg nog met den tweeden last.

94 De vonken van de goddelijke vlam,
Waar meer dan duizend aan ontstoken zijn,
Die waren ook de zaden mijner geestdrift.

97 'k Spreek van d' Eneas die mijn zoogster was,
En mijner zangen voedster; zonder welke
Ik zelfs geen drachme aan zwaarte had gehaald.

O had ik ginds ten tijde van Virgilius
Geleefd, 'k zou gaarne een jaar ten beste geven,
Meer dan ik schuldig ben, tot mijn bevrijding!" —

Virgilius zag mij bij die woorden aan,
Doch met een blik die zwijgend zeide: Zwijg!
Vermocht de kracht slechts alles wat zij wil!

Want lachen en geween zijn steeds den hartstocht
Die hen verwekt zóó volgzaam, dat zij zelden
Bij die oprecht zijn aan den wil zich stooren.

Ik lachte dan als iemand die een wenk geeft;
Waarom de geest zich inhield en in de oogen
Mij zag, waar zich de ziel het best in uitdrukt.

Hij sprak: "Zoo waar dit groote werk gelukkig
Volvoerd zij: Waarom toonde uw aangezigt
Zoo even mij het blikkren van een glimlach?" —

Daar sta ik nu aan allen kant gevangen.
De een doet mij zwijgen, de andere bezweert mij
Te spreken. 'k Zucht en zie — ik word verstaan!

"Spreek (zei mijn Meester); voed geen vreeze langer,
Maar spreek vrij uit en meld het dezen geest,
Wat hij van u begeert met zooveel ijver." —

En ik: "Wellicht, dat gij u dan verwondert,
Aloude geest, dat ik dien glimlach toonde:
Toch wil 'k, dat ge u nog meer verbazen zult.

Hij die mij leidt, mijn oogen opwaarts heffend,
Is die Virgil wien gij de kracht ontleend hebt,
Om Goden en uw helden te bezingen.

Waant gij een andre reden voor mijn glimlach,
Verzaak die als onwaar. Geloof me 't zijn
De woorden juist, door u van hem gesproken." —

Hij boog zich reeds om mijns Geleiders voeten
Te omarmen, doch mijn Meester zeide: "Broeder!
Laat af, gij zijt een geest — en ziet een geest." —

En hij verrijzend sprak: "Nu kunt ge ervaren,
Wat groote liefde mij voor u ontgloeit,
Dewijl ik, hier onze ijdelheid vergetend,

Een schim bejegen als een tastbaar voorwerp." —

AANTEEKENINGEN.

---

3. De aangeboren dorst naar kennis, stelt Dante voor, kan alleen gelescht worden door Jezus' leeringen. De Dichter heeft het oog op de woorden in Joh. IV: 15 "Die van het water zal drinken, dat ik hem zal geven, zal in eeuwigheid niet dorsten."

7. In Lukas XXIV wordt het verhaal van de Emmaus-gangers medegedeeld.

16. Virgilius spreekt hier en doelt op zijn verblijf in den Limbus, waardoor hem het opstijgen tot de gewesten der zaligheid verboden is.

22. Namentlijk, de teekenen van de onderscheiden *P's* waarvan er nu nog drie zijn overgebleven.

25. De Parke Lachesis spint den draad van 't menschelijk leven.

48. Tot aan de poort van den eigentlijken Louteringsberg heerscht dus de invloed der elementen, wil Dante te kennen geven.

50. Iris, de Regenboog, was de dochter van Thaumas.

56. De Ouden geloofden, dat de aardbevingen door onderaardsche winden veroorzaakt werden.

65. Hier op den Louteringsberg is het namentlijk de lust om aan Gods gerechtigheid te voldoen die den boetelingen het opstijgen belet. Enkelen willen hier ook het geweten beschouwd hebben als datgene, wat de zondaars belet omhoog te gaan, gelijk het hen op aarde waarschuwde bij het bedrijven van zonde.

68. Gelijk wij zien zullen bevindt zich deze geest langer dan vijfhonderd jaar op den Louteringsberg. De overige eeuwen werden echter in vorige Kringen doorgebracht.

76. Het net is hier de gerechtigheid Gods.

82. Statius heeft hier het oog op de verwoesting van Jeruzalem, volgens de Kristenen, de straf voor den dood Jezus aangedaan.

85. De naam van Dichter namentlijk. Statius is bekend als de dichter van de *Thebaïde* en de *Achilleïde*, welk laatste werk onvoltooid is (zie vaers 91). Dante neemt aan dat hij nog vóór zijn sterven met het Kristendom is bekend geworden, schoon hij in zijn bloeitijd "buiten het heilgeloof" stond. Dante wijst echter ten onrechte Toulouse als de geboorteplaats van Statius den Dichter aan. Toulouse was de geboorteplaats van een anderen weinig bekenden Statius. Tot verontschuldiging voor deze

vergissing zegt Lombardi, dat de *Selve*, het eenige werk van Statius waaruit ons blijkt dat Napels zijn geboorteplaats is, ten tijde van Dante onbekend was.

112. Het groote werk van Dante, namentlijk zijn tocht door de drie rijken der afgestorvenen.

135. Vergetend dat wij geesten zijn, wil Statius zeggen. De geestdrift van Statius voor den Eneas blijkt uit de vaerzen van de Thebaïde:

Vive, precor, nec tu divinam Æneida tenta,
Sed longe sequere, et vestigia semper adora.

"Leef, o mijn gedicht, doch vlei u niet den goddelijken Eneas te evenaren; maar volg dien van verre en vereer altijd het spoor dat hij achterlaat."

TWEE-EN-TWINTIGSTE ZANG.

OPSTIJGING TOT DEN ZESDEN OMGANG, ZWELGERS. DE WONDERBOOM.

Inhoud.

Dante en Virgilius, door Statius begeleid, stijgen langs de rotsgleuf op, die hen tot den ZESDEN OMGANG brengt, bestemd tot verblijfplaats der ZWELGERS. Onder het opstijgen onderhoudt Statius zich uitvoerig met de beide tochtgenoten over zijn bekeering tot het Kristendom, waartoe hij door een uitspraak van Virgilius zelf gebracht werd. Dewijl hij echter uit vrees voor de waereld nog altijd het deed voorkomen, alsof hij een heiden was, zoo moest hij meer dan vier eeuwen aan den voet van den Berg onder de tragen in boete en bekeering verblijf houden. De Omgang dien hij na een verblijf van meer dan vijf eeuwen verlaten heeft, bevat ook de zielen dergenen, die zich aan spilzucht hebben schuldig gemaakt, en voor die zonde heeft hij er geboet. Vervolgens deelt Virgilius het een en ander mede uit den Limbus en omtrent degenen die daar met hem verblijf houden, waarna de drie reizigers den voet op den zesden Omgang plaatsen. Dante verlustigt zich in de gesprekken der beide Romeinsche Dichters, die evenwel plotselings hun woorden afbreken bij het zien van een boom, wiens bladerkruin door een beek wordt besproeid, die van den rotswand afdaalt. Uit dien boom klinkt een stem, die den boetelingen de voorbeelden van matigheid toeroept en hen terechtwijst, zoo zij met het voorbeeld van Maria op de bruiloft te Kana hun zonde willen vergoelijken. De boom draagt geurige vruchten; doch het is den boetelingen ontzegt die aan te raken, opdat zij zich-zelf zullen leeren beheerschen en door een gedurig weêrstand bieden aan hun lust zullen gelouterd worden.

Reeds lieten wij den Engel achter ons,
Die ons gericht had naar den zesden Kring,
(Mij weêr een teeken van het aanschijn wisschend).

4 En had hij die gerechtigheid begeeren
Beati reeds genoemd, terwijl zijn woorden
Alleen met *sitiunt* de spreuk voltooiden.

7 En ik, veel lichter dan in de andre kloven,
Ik ging aldus, dat 'k zonder een'ge moeite,
De vlugge geesten volgde in 't opwaarts stijgen.

10 Nu hief Virgilius aan: "De liefde, ontbrand
Uit ware deugd, doet immer andre ontgloeyen,
Zoodra haar vlam zich heeft geopenbaard.

13 Dus was van 't uur, dat Juvenaal tot ons
Ter neêrsteeg in den Limbus van de Hel
En mij uw toegenegenheid deed hooren,

16 Ook mijn welwillendheid tot u zoo innig,
Als nooit bij die elkaêr niet zagen zijn kan,
Zoodat dees tocht thands kort mij toe zal schijnen.

19 Maar zeg me, en gij vergeef het mij als vriend,
Zoo 'k te vertrouwlijk soms den teugel vier,
En geef me als vriend ook antwoord op mijn vraag:

22 Hoe kon toch in uw boezem gierigheid
Een plaatse ooit vinden bij zoo groote wijsheid,
Waarvan gij door uw ijver waart vervuld?" —

25 Die woorden brachten Statius in 't eerst
Een glimlach om den mond. Daarop hernam hij:
"Elk woord van u is mij een dierbaar teeken

Van liefde. In waarheid, dikwerf zijn er dingen,
Die valsche stof ons geven tot vermoeden,
Dewijl de ware grond verborgen is.

Uw vraag verzekert mij dat gij gelooft,
Dat ik in 't vroeger leven gierig was,
Wellicht vanwege d'Omgang waar ik boette.

Weet dan, dat *al* te ver geldgierigheid
Van mij gescheiden was, en deze wanmaat
Is daar gestraft met duizenden van maanden.

En zoo ik niet tot inkeer waar gekomen,
Toen ik het woord verstond hetwelk gij uitroept,
Bijna verbolgen over d' aard des menschen: —

Waartoe verleidt ge al niet, o heilloos hongeren
Naar goud, den lust der sterfelijke menschen! —
'k Zou meê getuige zijn der treur'ge wentling.

Toen merkte ik dat de hand te wijd de vleugelen
Tot spillen oopnen kan; dies droeg ik rouwe
Zoowel van deze als van mijn andre zonden.

Hoe velen rijzen eens met barre kruin,
Daar hun de onwetendheid in deze zonde
't Berouw ontneemt, 't zij levende of in 't uiterst.

Gij, weet ook dat de schuld wier aangezicht
Gantsch tegenover een'ge zonde staat,
Met deze tevens hier haar groen ziet dorren.

52 Dies zoo ik bij de schare ben geweest,
Die gierigheid beweent, om mij te loutren,
Zoo wedervoer mij dit om 't tegendeel." —

55 "Maar, toen gij van de wreede waapnen zongt,
Wier tweevoud leed Jocaste 't harte griefde
(Zoo sprak de Zanger der Bucolica):

58 Had, naar 't geen Klio op uw snaren stemde,
't Geloof nog niet geloovig u gemaakt,
Waar buiten ons geen goede werken baten.

61 Als dit zoo is, wat zon, wat toortse heeft
U zóó ontdonkerd, dat gij uwe zeilen
De koers deed volgen die de Visscher ging?" —

64 En hij tot hem: "Gij hebt mij 't eerst geleid
Tot de ed'le togen van Parnassus' grot,
En hebt mij toen den weg tot God verlicht.

67 Gij deedt als een, die achter zich de toortse
In 't donker draagt, en dus zich-zelf niet baat,
Maar licht verschaft aan die er na hem komen,

70 Toen ge uitriept: "De aard verjongt. Gerechtigheid
Keert weder met den tijd der eerste menschen,
En van den Hemel daalt een nieuw geslacht!"

73 Door u werd ik poëet, door u een Kristen.
Maar, dat gij beter onderscheidt wat 'k afbeeld,
Zal ik de kleuren schikken op 't paneel.

76 Reeds was de waereld gantsch en al bevrucht
Van 't waar geloof, dat door de heilgezanten
Van 't eeuwig Rijk der Heemlen was gezaaid;

79 En uw hier boven aangestipte rede
Klonk met de nieuwe predikers dus samen,
Dat 'k werd gedrongen, hen getrouw te hooren.

82 Zóó heilig schenen zij mij weldra toe,
Dat, toen hen Keizer Domitiaan vervolgde,
Niet zonder mijn geween hun tranen vloeiden.

85 Zoo lang ik sints in 't leven nog vertoefde,
Stond ik hen bij, terwijl hun reine zeden
Al de andre sekten mij versmaden deden;

88 En vóór 'k de Grieken tot den stroom van Thebe
Al dichtend had gevoerd, was ik gedoopt.
Uit vrees was 'k echter in 't geheim een Kristen,

91 En veinsde lang nog, dat 'k een heiden was.
Die laauwheid deed mij op den vierden Omgang
Meer dan een viertal eeuwen zwervend toeven.

94 Gij nu, die mij den sluyer hebt gelicht,
Die mij het heil verborg waarvan ik spreek,
Zeg mij (daar ons de tijd tot stijgen ruim is):

97 Waar is Terentius wel, onze oude vriend,
Cecilius, Plautus, zoo gij 't weet, en Varro;
Zijn zij verdoemd? In welken Kring dan wel?"—

100 "Zij, Perzius, ik en velen nog daarnevens,
Zijn bij dien Griek (hernam mijn Leidsman), wien
Het Muzental gezoogd heeft meer dan andren,

103 In d' eersten omgang van den blinden kerker.
Daar spreken wij zoo dikwerf van den berg,
Waar onze voedsters steeds haar woonsteê houden.

106 Euripides, Anakreon, Simonides
En Agathon zijn met veel andre Grieken,
Wien eens de lauwer 't voorhoofd sierde, er bij ons.

109 Daar ziet m' ook van de schaar door u bezongen:
Antigone, Deifile, Argia
En ook Ismene, zoo bedroefd als vroeger.

112 Men ziet er die de bron Langia toonde;
De dochter van Teresias en Thetis,
En Deidamia mede met haar zusters." —

115 De beide Dichters zwegen daarop stil,
Om weêr naaûwlettend in het rond te staren,
Bevrijd van 't stijgen en de rotsgleufwanden.

118 Reeds was de vierde dienares des daags
Voorbij, en joeg de vijfde reeds den dissel
Met gloênde spits naar 't middagpunt omhoog,

121 Toen mijn Geleider sprak: "Ik meen dat zich
De rechter schouder naar den zoom moet wenden,
Als placht te zijn bij 't omgaan van den Berg."

124 Zoo werd gewoonte daar de standert ons,
En kozen wij den weg met minder aarzeling,
Daar ons die ed'le geest zijn bijval gaf.

127 Zij traden nu vooruit en ik, alleen,
Bleef achter hen, al luistrend naar hun woorden,
Die mij tot dichtkunstoefning inzicht gaven.

130 Doch plotslings brak hun lieflijk spreken af
Bij 't zien eens booms in 't midden van den weg,
Met applen zoet en aangenaam van geur.

133 Gelijk de den naar boven schraler wordt
Van tak tot tak, zoo deze boom naar onderen;
'k Geloof, opdat er niemand op zal klauteren.

136 Ter zij, waar ons de weg was afgesloten,
Viel van den hoogen rots een helder nat,
Hetwelk het dichte loof rondom besproeide.

139 De beide Dichters naderden den boom,
En uit zijn bladerkroon weêrklonk de stem:
"Gij zult van deze spijze niet genieten!"

142 En toen: "Maria was veel meer bedacht
De bruiloft eervol tot een eind te brengen,
Dan aan haar mond, die heden voor u bidt.

145 De vrouwen van 't aloude Rome stelden
Met water zich te vreên; en Daniël
Versmaadde spijze en wierf zich wetenschap.

148 Der waereld vroegste tijd was schoon als 't goud;
Hij maakte de eikels smaaklijk door den honger,
En iedre bron tot nektar door de dorst.

151 De sprinkhaan en de honig waren 't voedsel,
Gelijk ze in de woestijn den Dooper spijsden,
Waardoor hij tot dien roem en grootheid steeg,

154 Die 't Evangelie openbaart van hem.

AANTEEKENINGEN.

---

4. "Die gerechtigheid begeeren" zijn de zielen die hier gelouterd worden. De Engel heeft ze zalig genoemd met de woorden uit de Bergrede die hier gedeeltelijk worden aangehaald: "Zalig zijn die hongeren naar de gerechtigheid." Dit hongeren staat hier in tegenstelling met de begeerte naar goud die hier gestraft wordt.

7. Dewijl weder een *P* is weggewischt van het voorhoofd des Dichters.

14. Juvenalis, de beroemde satirische dichter, bloeide na Statius in Rome en roemde bijzonder diens Thebaïde.

22. Virgilius vraagt dit, dewijl Statius in den vorigen zang gezegd heeft, dat hij meer dan vijf eeuwen op den Omgang der geldgierigen vertoefd heeft. Statius was integendeel eenigen tijd zeer verkwistend, en vandaar zijn boete hier.

40. Statius heeft hier het oog op een uitspraak van Virgilius in het derde Boek van den Eneas, vaers 56.

42. In den kring der gierigaarts en verkwisters. Zie de Hel, VII.

46. Zie denzelfden Zang der Hel, waar, in vaers 57, gezegd wordt, dat de verkwisters met kale kruin ten oordeel zullen komen.

55. Dat is, toen gij de Thebaïde vervaardigdet, in welk gedicht Eteokles en Polynices, de zonen van Jocaste, voorkomen als krijgvoerende met elkander. In vaers 57 wordt Virgilius bedoeld. In het begin der Thebaïde wordt Klio door Statius aangeroepen.

63. De *Visscher*, dat is, Petrus.

70. Dante doet hier Statius eenige der bekende regelen uit de vierde Ecloge van Virgilius aanhalen, die eigentlijk door den Dichter-zelf op den zoon van Asinius Pollio toegepast werden, doch waarin reeds Augustinus en bijna alle theologen der Middeleeuwen, ja zelfs nog in de vorige eeuw de Engelsche dichter Pope een onbewuste voorspelling op Jezus en het Kristendom zagen.

83. Domitiaan, zoon en opvolger van Vespasianus, richtte de tweede vervolging tegen de Kristenen aan.

97 en 98. De eerste drie der hier genoemde persónen waren allen Romeinsche blijspeldichters. Varro is waarschijnlijk de geleerde van dien naam onder Keizer Augustus.

101. Homerus, namentlijk.

104. De Parnassus.

114. Eenige dezer nàmen zijn overbekend. Agathon wordt door Aristoteles als dichter van den *Anthos*, de bloem, genoemd. Antigone was de dochter van Edipus, die haar vader in zijn blindheid rondleidde. Deifile was de dochter van Adrastes en echtgenoot van een der zeven vorsten tegen Thebe. Argia was mede een dochter van Adrastes en gade van Polynices. Ismene is nog steeds bedroefd, dewijl zij Cyrrhus aan wien zij verloofd was even vóór het huwelijksfeest zag omkomen. Hypsipile toonde

Koning Adrastes en zijn leger de bron van Langia, en vond toen zij terugkwam haar achtergelaten kind door een slang gedood. Met de dochter van Teresias is waarschijnlijk zekere Dafne bedoeld, bekend als beroemde priesteres van het orakel te Delfi. Deidamia was de dochter van Lykomedes koning van Scyros en werd door Achilles verlaten. Thetis was de moeder van Achilles.

118. Met de "vierde dienares" wordt het vierde uur van den dag bedoeld. Met den dissel wordt de zonnewagen aangeduid.

142. Toespeling op de bruiloft van Kana.

145. Volgens het getuigenis van Valerius Maximus.

146. Daniël weigerde de lekkernijen van de tafel des Konings van Babel, dewijl de wet ze hem verbood. Over Joannes den Dooper zie men Markus I en andere plaatsen in de Evangeliën.

DRIE-EN-TWINTIGSTE ZANG.

ZESDE OMGANG VAN DEN LOUTERINGSBERG.

ZWELGERS. FORESE DEI DONATI.

Inhoud.

Op de vermaning van Virgilius volgt Dante de beide Dichters der oudheid, wier gesprekken hem den weg zoo makkelijk maken, dat hij van geen vermoeyenis weet. Op eenmaal hoort Dante hoe de boetelingen tot God roepen met de woorden uit den boetpsalm: "Heere, open mijn lippen, zoo zal mijn mond uw lof verkonden." In die bede smeeken zij heiliging af van datgene, waarmede zij hier op aarde gezondigd hebben; want op dezen Omgang worden de ZWELGERS gelouterd van hun afzichtelijke zonde. Die loutering bestaat in een hongeren en dorsten dat onbevredigd blijft, zoolang zij hier verkeeren, en telkens met vernieuwde kwelling gevoeld wordt, zoo dikwerf zij den vruchtboom en het heldere water aanschouwen. Onder de vermagerden is er een die Dante herkent. Het is Forese, een voormalige vriend van den Dichter, die hem mededeelt, dat het onverpoosde gebed en geween van zijn gade Nella hem reeds zoo spoedig na zijn dood tot dezen Omgang hebben doen stijgen. De lof der trouwe gade verdient in het oog van Forese te meer verbreid te worden, naarmate haar zedigheid uitblinkt boven die der andere Florentijnsche vrouwen.

Terwijl ik de oogen op het groene loof
Dus vestigde als de jager, die den tijd
Des levens om een vogelijn verliest,

Sprak die mij meer dan vader is: "Mijn zoon!
Ga voort nu, want de tijd ons toegestaan,
Dient nuttiger door ons besteed te worden." —

Ik wendde 't oog — de tred niet minder snel,
Terwijl 'k de Wijzen volgde, die zóó spraken,
Dat mij het gaan volstrekt geen moeite kostte.

En hoor! al weenend werd er hier gezongen:
Labia mea, *Domine*, op een wijze,
Die vreugde en droefheid te gelijk verwekte.

"Wat is dit dat ik hoor, o vriendlijk vader!"
Sprak ik; en hij: "Wellicht zijn 't geesten, die
Hier rondgaan om zich van hun schuld te kwijten."

Gelijk de pelgrims doen die peinzend gaan
En onbekenden op hun weg ontmoeten,
Die ze aanzien, doch bij wie zij niet vertoeven:

Dus kwam van achtren ons met rasscher schreden
Een zwerm voorbij van geesten, die ons zwijgend
En vol van vromen ernst in 't aanzicht zag.

Eens ieders oogen waren hol en donker;
Het aangezicht was vaal en zóó vermagerd,
Dat ieders huid den vorm der beendren volgde.

'k Geloof niet dat Erisichthon aldus
Door honger tot den enklen huid verdord was,
Toen hij er door tot 't uiterst was gedrongen.

28 'k Sprak peinzende in mij-zelf: Ziedaar het volk,
Hetwelk Jeruzalem zag vallen, toen
Maria in haar kind de tanden sloeg.

31 Hier schenen de oogen ringen zonder steenen.
Die in het menschlijk aanschijn OMO leest,
Had zonder moeite de *emme* hier herkend.

34 Wie zou gelooven dat de geur eens appels,
Begeerte wekkend, dus van werking zijn kon,
Met die van 't water, zoo men *'t hoe* niet wist?

37 Verbaasd zag 'k rond, wat dus hen doet verteeren,
Daar de oorzaak van hun uitgedorden huid
En magerheid mij nog niet duidlijk was.

40 En zie, een schim sloeg uit der oogen holten
Een blik op mij en staarde me aan en riep
Zeer luide: "Wat genade is mij geschied!"

43 Nooit had ik hem naar 't aangezicht herkend;
Doch in de stemme werd mij openbaar,
Wat in 't gelaat van hem was uitgewischt.

46 Die vonk ontbrandde weêr geheel en al
Mijn kennis aan de thands misvormde lippen,
En ik herkende 't aanschijn van Forese.

49 "O, erger u niet aan den dorren korst,
Die mij den huid, zoo smeekte hij, ontkleurt,
Noch aan 't gebrek aan vleesch dat ik ervaar;

52 Maar meld de waarheid omtrent u en zeg mij,
Wie 't tweetal geesten zijn dat u geleidt:
O blijf niet toeven met mij toe te spreken!" —

55 "Uw aangezicht, dat 'k in uw dood beweende,
Geeft thands niet minder smart tot schreyens toe;"
Dus antwoordde ik, hem zoo misvormd aanschouwend.

58 "Zeg dan, bij Gode! wat u dus ontvleescht.
Doe mij, nog zoo verbijsterd, toch niet spreken,
Dat hij slecht kan, wien andre wensch vervult." —

61 En hij tot mij: "Er daalt van d'eeuw'gen raad
Een kracht in 't water en de plant ter neder,
Daar achter ons, die mij aldus vermagert.

64 Heel deze schare die zoo weenend zingt,
Maakt weêr in honger en in dorst zich heilig,
Wijl zij den lust der keel te onmatig volgde.

67 De geur des appels en de waterstraal
Die over 't groen zich uitspreidt, doen ontbranden
In ons den lust naar eten en naar drinken.

70 En meer dan eens hernieuwt zich onze smart
Terwijl wij dezen Omgang hier doorloopen; —
Smart zeg ik, doch ik moest vertroosting zeggen —

73 Dewijl die wensch ons tot den boom geleidt,
Die Kristus *Eli* roepen deed met vreugde,
Toen hij ons met zijn bloed bevrijden wilde.

76 En ik tot hem: "Forese, sints den dag,
Dat gij onze aard met beter leven wisselde,
Is nog geen vijftal jaren weggevloden.

79 Zoo u 't vermogen om nog meer te zondigen
Ontnomen was vóór 't uur der goede droefheid,
Die weêr de ziel tot bruid maakt van haar God:

82 Hoe zijt gij dan omhoog gekomen. 'k Meende
Nog ver beneden u te moeten vinden,
Alwaar 't verwijl hersteld wordt door 't verwijlen." —

85 En hij tot mij: "Zoo spoedig heeft mijn Nella
Mij tot de teugen van den zoeten alsem
Der loutering geleid — door bitter weenen!

88 Met vrome beden en met zuchten heeft zij
Mij van de kust verlost, waar men moet wachten,
En van de lager kringen mij bevrijd.

91 Mijn weduw die ik zoo beminde is Gode
Te meer nog dierbaar en te meer behaaglijk,
Als zij meer eenig is in goede werken.

94 Want zelfs Barbagia in Sardinië is
Nog kuischer in de vrouwen die 't bewonen,
Dan dat Barbagia, waar 'k haar weduw liet.

97 O waarde broeder, wat, wat zal ik zeggen!
Er rijst een toekomst voor mijn blikken op,
Voor welke 't heden nog niet oud zal zijn,

100 Waarin 't op perkament verboden wordt
Aan de onbeschaamde Florentijnsche vrouwen,
Den boezem met de tepels bloot te dragen.

103 Wat Saraseensche, wat barbaarsche vrouwen,
Wie geestelijke of waereldlijke tucht
Moest dwingen, met zoo iets bedekt te wandlen!

106 Doch zoo het schaamtelooze ras het wist,
Wat reeds de snelle hemel 't voorbereidt,
Zij zouden dra den mond tot kermen oopnen.

109 Want zoo 't vooruitzien hier mij niet bedriegt:
Zij zullen treurig zijn, vóór 't hair de wangen
Van hen bedekt, wien 't wiegelied thands troost.

112 Gij broeder, gij verberg u mij niet langer;
Zie, hoe niet enkel ik, maar heel dees schare
Gestadig blikt, waar gij de zon bedekt." —

115 Dies ik tot hem: "Zoo ge in den geest terugdenkt,
Wie gij met mij, wie ik met u geweest ben,
Nog zal 't gedenken heden u bedroeven.

118 Die mij voorafgaat leidde me uit dit leven
Terug, toen er voor een'ge dagen zich
De zuster van dat licht als rond vertoonde

121 (Hier wees ik op de zon). Hij voerde mij
Door 't diepste van den nacht der ware dooden,
Mij die hem bijblijf in dit werklijk vleesch.

124 Vandaar bracht mij zijn troostrijk woord omhoog:
Al stijgend ging 'k den Berg gestaag in 't rond,
Die u herstelt, wie de aarde heeft misvormd.

127 Zoo lang zal hij mijn Leidsman zijn, dus zegt hij,
Tot ik daar ben, waar Beatrice zijn zal;
Ofschoon 't betaamt, daar van hem af te laten.

130 Het is Virgilius, die mij dat gezegd heeft,
(Hier wees 'k hem aan); die andere is de geest,
Om wien geheel de helling heeft geschud,

133 Uw rijk, dat hem van zich gelaten heeft.

AANTEEKENINGEN.

---

11. Woorden uit den 50sten Psalm.

15. In het genoegdoen van de gerechtigheid Gods, namentlijk, waarin zij vroeger te kort geschoten zijn.

20. "Zwijgend;" want de Dichter wil te kennen geven, dat de bede alleen aangeheven wordt in het gezicht van den boom.

25. Erisichthon uit Thessalië had Ceres beleedigd, daar hij een eik, die aan deze godin was toegeheiligd, had omgehouwen. Zij strafte hem daarop met een onverzaadbaren hon-

ger, zoodat hij al het zijne verslond, en ten laatste de tanden in eigen vleesch sloeg om dien te stillen.

30. Toespeling op het bekende geval met de rijke Joodsche vrouw, die tijdens Jeruzalems beleg haar eigen kind slachtte.

33. Er zijn er geweest, die 's menschen naam ook in zijn gelaat ontdekt hebben. Van het woord **omo** (mensch), namentlijk, waren de beide o's de twee oogen, terwijl de emme (**m**) door de neus en de beenderen over de oogen gevormd werd. De twee o's bevinden zich dus tusschen de drie beenen der **m**.

48. Forese was van de familie der Donati, een broeder van Corso Donati, een beroemd partijhoofd uit Dante's tijd. Hij was een vriend en bloedverwant van den Dichter, daar deze met zekere Gemma dei Donati gehuwd was.

70. Aanduiding, dat de boetelingen nog andere boomen zullen ontmoeten op dezen Omgang.

73. De wensch, namentlijk, om Gods gerechtigheid genoeg te doen, die de zondaars naar den boom drijft om de kwelling van honger en dorst te gevoelen, wat het eenige middel tot die genoegdoening is. Die begeerte om Gode genoegdoening te verschaffen deed Jezus ook het vreeselijk lijden ondergaan, waarbij hij het *Eli Eli* enz. uitriep.

79. Dat is, zoo gij eerst berouw gevoeldet, de goede droefheid ondervondt, nadat u door een ziekelijk gestel het ver mogen om met de keel te zondigen benomen was, hoe zijt ge dan nu reeds hier? Men zou u moeten verbeiden onder de Tragen in boete en bekeering aan den voet des Bergs. Zie den vierden Zang.

81. De ziel is de bruid Gods, gelijk Bijbel en Theologie het uitdrukken. Van daar dat het zondigen, hetwelk den mensch van God aftrekt, dikwerf afhoereeren genoemd wordt op sommige plaatsen des Bijbels en ook bij Dante.

85. Hoewel nog jong, bleef de vrome Nella ongehuwd na den dood van Forese.

94. Dit Barbagia was een woeste streek in Sardinië, waar de bewoners zich aan de ruwste zinnelijkheid overgaven. In vaers 96 bedoelt de Dichter Florence.

110. Dat is, vóór degenen die op het oogenblik van Dante's ontmoeting met Forese nog kind zijn tot mannelijken leeftijd zullen zijn gekomen, zal Florence reden tot droefheid hebben. Forese voorspelt hier de ontzettende partijwoede gedurende de eerste vijftien jaren na 1300.

120. Bij volle maan aanvaardt Dante zijn tocht door de onderwaereld. Zie den eersten Zang der Hel.

122. De nacht van degenen die werkelijk dood zijn, voor het leven des heils namentlijk, is de duisternis der Hel.

127. Zie vaers 112—126 van den eersten Zang der Hel.

131. Die "andere" is Statius.

VIER-EN-TWINTIGSTE ZANG.

ZESDE OMGANG. ZWELGERS. TWEEDE BOOM DER VERZOEKING.

Inhoud.

Forese gaat voort met Dante verschillende schimmen aan te wijzen van vraatzuchtigen en zwelgers, onder welke die van den dichter Bonagiunta van Lukka zich bevindt. Deze begint met Dante een gesprek, in hetwelk de laatste gelegenheid heeft van mede te deelen op welke wijze hij de dichtpen gebruikt, waarop Bonagiunta de dwaling van hen inziet, die meenen dat dichtkunst bestaat in de gekunstelde vormen voor vergezochte gedachten en beelden. Als de schare voorbijvliegt blijft Forese nog eenigen tijd in Dante's bijzijn en voorspelt hem bedektelijk het schandelijk doch altijd treurig uiteinde van Corso Donati, zijn broeder, die als hoofd der Zwarten de hoofdbewerker is van Dante's onheilen. Eindelijk snelt ook Forese verder, waarop de Dichters, na een duizendtal schreden, een boom gewaar worden, die uit een stekjen van den boom der Kennisse des Goeds en des Kwaads ontsproten is en welks vruchten den voorbijgangers geweigerd worden, wat mede een middel is om hen aan zelfbeheersching in de genietingen van de tong te gewennen. De stem die uit het loof den boetelingen toeklinkt herinnert hen aan voorbeelden van onmatigheid of ongepaste inwilliging van den lust naar spijs of drank. Daarna verschijnt er een Engel, die den Dichters den opgang naar den ZEVENDEN OMGANG toont en Dante de zesde *P* van het voorhoofd wischt.

De woorden maakten 't gaan, noch 't gaan de woorden
Iets minder; want wij snelden sprekend voort,
Gelijk een schip door goeden wind gedreven.

4 De schimmen, die op nieuw als dooden schenen,
Verbaasden zich, toen de oogen in hun kassen
Tot mij zich draaiden en mij levend zagen.

7 En ik, mijn woorden weêr hervattend, zeide:
"Dees stijgt wellicht met trager tred omhoog,
Dan hij zou doen, zoo 't niet om d' andre ware.

10 Maar zeg mij, zoo gij 't weet, waar is Piccarda?
Zeg mij, of 'k onder deze schaar, die mij
Zoo aanblikt, lieden zie, onze aandacht waardig?" —

13 "Mijn zuster, die 'k niet weet waar meer in uitstak,
In deugd of schoonheid, praalt alreê met vreugde
In 't licht der hooge heemlen met haar kroon."

16 Zoo sprak hij eerst; daarna: "Hier staat het vrij,
Een elk te noemen, wijl ons aangezicht
Zoozeer door 't lange vasten is geslonken.

19 Zie, dit is Buonagiunta (en zijn vinger
Wees hem ons aan) van Lukka; en dat aanschijn
Van hem daar ginds, meer uitgeteerd dan andrer,

22 Hield in zijn armen eens de heil'ge Kerk.
Hij was van Tours en loutert zich door vasten
Zoo van de most als paling van Bolsena."

25 Vele andren wees hij mij nog een voor een,
En ieder scheen daarover zóó voldaan,
Dat ik geen teeken merken kon van spijt.

28 'k zag Ubaldijn van Pile en Bonifacius
Die veel geslachten weidde met den staf,
Den leêgen mond bewegen van den honger.

31 Ik zag den heer Markies, die eens te Forli,
Bij minder dorst meer tijd tot drinken had,
En evenwel zich nimmer zat gevoelde.

34 Maar, zoo men doet bij 't rondzien, als men d' een
Den ander voortrekt, deed ik 't dien van Lukka,
Die 't best van allen mij te kennen scheen.

37 Hij mompelde, en ik hoorde iets van Gentucca
(Schoon zeer verward) van daar waar hij de kwelling
Van 't vonnis voelde, dat hem dus verteerde.

40 "O ziel (sprak ik), die zoo begeerig schijnt
Met mij te spreken, maak dat 'k u versta,
Bevredig met uw woorden u en mij!" —

43 "Er leeft een maagd nog van den sluyer vrij,
(Dus hief hij aan) die u mijn woonplaats dierbaar
Zal maken, hoe ook andren haar versmaden.

46 Gij zult er henengaan met die voorspelling;
Zoo ge in 't onzeekre zijt omtrent mijn mompelen,
De werklijkheid zal 't al u duidlijk maken.

49 Maar zeg mij, zie 'k den man hier voor mij, die
De nieuwe vaerzen heeft gedicht, beginnend:
"*Gij vrouwen die verstaat wat liefde zij?*" —

52 En ik tot hem: "'k Ben iemand altijd luistrend
Naar 't geen de liefde me inblaast; en gelijk
Het in mijn hart weêrklinkt spreek ik het uit." —

55 "Thands broeder (sprak hij), zie ik 't struikelblok
Hetwelk den Schrijver en Guittone en mij
Den nieuwen schoonen stijl niet deed bereiken.

58 'k Zie nu maar al te wel, hoe steeds uw pennen
Getrouw haar volgen, die de taal u ingeeft,
Wat zeker niet 't geval met de onzen was.

61 Wie zich dan ook tot dieper inzicht neêrzet,
Ziet dat uw stijl met d' onze niets gemeens heeft." —
En als bevredigd hield hij hier zich stil.

64 Gelijk de reigers, langs den Nijl verwintrend,
Somwijlen tot een groote vlucht zich vormen,
Om dan met haast in rijen weg te vliegen:

67 Aldus verhaastte ook heel de schaar, hier toevend,
De schreden, toen zij 't aanzicht van ons wendde,
Zoo vlug door magerheid als door begeerte.

70 En als een man, die moede is van den marsch,
Zijn makkers gaan laat en den tred vertraagt,
Tot 't zwoegen van zijn longen kalmer wordt:

73 Zóó liet Forese hier de heil'ge menigt
Voorbijgaan: hij begaf zich achter mij,
En sprak: "Wanneer zien wij elkander weder?"

76 "'k Weet niet (sprak ik), hoe lang ik nog zal leven;
Doch mijn terugkeer zal zoo ras niet zijn,
Als mijn begeerte 't strand nabij zal wezen;

79 De plaats toch, waar 'k veroordeeld werd te leven,
Schudt dag aan dag al meer wat deugd is uit
En schijnt ten droeven ondergang te neigen." —

82 "Ga nu (sprak hij); die 't meest er schuld aan heeft,
Zie 'k aan de staart van 't wilde ros gesleept
Naar die vallei, waar men zich nooit ontzondigt.

85 Het dier jaagt sneller voort bij iedre schrede,
Steeds sneller, tot het eindelijk hem afschudt,
En 't lijk verminkt op 't schandelijkst achterlaat.

88 Niet dikwerf wenden zich die sfeeren om,
(Hier hief hij 't oog ten Hemel) voor 't u duidlijk
Zal zijn, wat 'k u niet duidlijker kan melden.

91 Doch nu verlaat ik u. De tijd is kostbaar
In dit gebied, zoodat 'k te veel verlies,
Als 'k paar aan paar dus met u vormend voortga." —

94 Gelijk er somtijds in galop een ruiter
Te voorschijn springt van uit den drom der ridders,
En d' eersten aanval tegensnelt om de eer:

97 Zoo scheidde hij van ons met grooter schrede;
Ik echter hield den weg van 't tweetal, dat
Op de aarde met zoo groot gezag bekleed was.

100 En toen hij zóó ver ons vooruit gesneld was,
Dat hem aldus mijn oogen volgen konden,
Gelijk mijn geest weleer zijn duistre woorden:

103 Verschenen mij de groene en zware takken
Eens andren appelbooms, niet verre nog,
Maar nu eerst zichtbaar, wijl wij hier ons wendden.

106 'k Zag aan zijn voet een schaar de handen heffen,
En 'k weet niet wat uitroepen tot het loof,
Als dwingende en niet aangehoorde kind'ren,

109 Die vragen, schoon die wordt gevraagd niet antwoordt,
Maar om hun lust nog sterker te doen zijn,
't Gewenschte voor hun blikken hooger houdt.

112 Vervolgens ging zij voort als overtuigd;
Wij echter kwamen aan den grooten boom,
Die zooveel tranen en gebeden weigert.

115 "O ga voorbij en zonder hier te naderen!
De stam waar Eva eens van at is hooger,
En dees groeide uit een stek van dien genomen." —

118 Zóó sprak er tusschen 't loof ik weet niet wie;
Waarom Virgilius, Statius en ik
Dicht langs den rotswand gingen die hier oprijst.

121 "Gedenk, zoo sprak die stemme, de vervloekten,
Gebaard door wolken, die vol zoeten wijns
Met dubble borst Theseus bekampen dorsten;

124 En de Isralieten, zoo verwijfd in 't drinken,
Waarom hen Gideon niet uitverkoor,
Toen hij naar Midian de heuvelen afsteeg." —

127 Dus gingen wij, langs een der beide randen,
Al verder voort en hoorden van de zonde
Der keel en wat rampzalig loon haar volgt.

130 Vervolgens vrijer langs den eenzame' omgang,
Deed elk van ons een duizend schreden voorwaarts
En meer, steeds in zich-zelf verdiept en spraakloos.

133 "Wat gaat gij dus zoo peinzend, eenzaam drietal",
Sprak toen op eens een stem, waarom 'k ontzette,
Gelijk een dier dat schuw is en verschrikt.

136 Ik hief het hoofd om toe te zien wie 't was;
En nimmer zag men in een oven 't glas
Of 't ijzer zoo hel gloeyend en zoo rood,

139 Als 'k iemand zag die sprak: "Zoo 't u behaagt
Omhoog te stijgen, dient gij hier te wenden:
Hier gaat hij op die vrede wil verwerven." —

142 Zijn aanschijn had aan mij 't gezicht benomen;
Dies keerde ik me achterwaarts tot mijn Geleiders,
Als een die afgaat op 't gehoor bij 't gaan.

145 En even als de Meilucht met haar geuren,
Waarmeê ze uit kruid en bloem zich heeft bezwangerd,
Ons toewaait als verkondigster van d' uchtend:

148 Zoo voelde ik over 't midden van het voorhoofd
Een koelte en werd den vleugel goed gewaar,
Die me in de geuren van ambrosia hulde.

151 En ik vernam: "Welzalig wien genade
Aldus verlicht, dat hem de lust der tong
Den walm der vraatzucht niet in 't hart doet stijgen;

154 En zalig die steeds hongren naar 't geen recht is!" –

AANTEEKENINGEN.

---

8. Dante bedoelt hier Statius, wiens liefde en achting voor Virgilius hem eenigzins lankzamer doet opstijgen.

10. Piccarda Donati, Forese's en Corso's zuster, was een vrome maagd, die zich onder de Klarissen liet opnemen en kort nadat zij door Corso gedwongen werd om een huwelijk aan te gaan te Florence stierf. Dante plaatst haar in de eerste sfeer des Hemels. Zie den derden Zang van het Paradijs.

19. Buonagiunta van Lukka was een Dichter even vóór Dante's bloeitijd, doch van wien weinig bekend is.

22. Van Paus Martinus IV, die hier bedoeld wordt, verhaalde men, dat hij de palingen uit het meer van Bolsena in most deed sterven om hen daardoor smakelijker te maken. Men zegt dat hij aan de gevolgen zijner overdaad gestorven is in 1284.

26. De Dichter wil hiermede te kennen geven, dat de boetelingen de genade aan hen bewezen op prijs stellen. Zij verheugen zich in de bekendmaking hunner zonden, dewijl daardoor de genade Gods te heerlijker uitkomt.

29. Ubaldino van Pila was een rijk edelman uit de nabijheid van Florence. Bonifacius dei Fieschi di Lavagna, uit het Genueesche afkomstig, was Bisschop van Ravenna. De Markies dei Rigogliosi, van Forli geboortig, was een ontzettend wijnzuiper. Toen zijn dienaar hem verhaalde, dat zijn medeburgers in het openbaar van hem zeiden dat hij altijd aan het wijndrinken was, antwoordde hij: "En waarom hebt gij hun niet gezegd, dat ik altijd dorstig ben?"

37. Buonagiunta mompelde iets van Gentucca en wekt daardoor 's Dichters belangstelling. Geen wonder! De Dichter doet het hier voorkomen, alsof de geest hem zijn verhouding tot het meisjen voorspelt, hetwelk hij gedurende zijn baliingschap en een kortstondig verblijf te Lukka zal leeren kennen. Het was een meisjen van aanzienlijke geboorte, waarop Dante verliefd werd. Overigens was Lukka ten tijde van Dante en nog lang daarna een stad die in Toskane algemeen veracht werd. Dante zegt er niet veel goeds van in den XXIsten Zang van de Hel.

43. Dat is, nog niet gehuwd en nog geen weduwe.

51. Dit is het eerste vaers van een der schoonste Canzonen van Dante in zijn *Vita Nuova*.

56. De *Schrijver* is Jakob van Lentino in Sicilië en met Guittone van Arezzo ongetwijfeld een man, die zich toen even als Buonagiunta bekend had gemaakt als dichter van minneliederen.

58. Buonagiunta gebruikt hier *le* VOSTRE *penne*, daar hij waarschijnlijk ook het oog heeft op Guido Cavalcanti en Cino da Pistoia, tijdgenoten van Dante en dichters van naam in dien tijd.

59. *Haar*, dat is, de liefde.

69. De begeerte, namentlijk, om geheel gereinigd te worden.

78. Het strand rondom den Louteringsberg. De dood kan dus den Dichter niet te vroeg de aarde, dat tooneel van zooveel ergernis en wandaden, doen verlaten, gelijk hij hier te kennen geeft.

79. Florence.

82. Forese bedoelt hier Corso Donati, die als het hoofd der Zwarten door Karel van Valois met het gezag in Florence bekleed werd, doch in een treffen met zijn tegenpartij na dappere tegenweer moest zwichten, van zijn paard viel en vervolgens werd afgemaakt. Het voorval had plaats in 1308, acht jaar dus na deze voorspelling.

91. Dante laat hier Forese met opzet uit gevoel van kieschheid den naam Corso Donati verzwijgen.

116. Die boom bevindt zich in het aardsche paradijs, op den top des Louteringsbergs.

121. Dat is, de Centauren die zich op het huwelijksfeest van Pirithous aan dronkenschap overgaven, de bruid Hippodamia wilden rooven, doch door Theseus verslagen werden.

124. Zie het zevende hoofdstuk van het boek der Richteren.

VIJF-EN-TWINTIGSTE ZANG.

OPSTIJGING TOT DEN ZEVENDEN OMGANG. WELLUSTIGEN. HET LOUTERINGSVUUR.

Inhoud.

De Wetenschap en Theologie van 's Dichters dagen leveren een betoog in dezen Zang, dat thands in zijn geheel te recht een ongerijmdheid mag genoemd worden. En toch vormt het een der belangrijkste bladzijden van dit deel der Commedia en is het een schitterende proeve, hoe de Dichter de wijsgeerige theoriën van zijn tijd in schoone vaerzen weet te vlijen en haar met buitengewone naauwkeurigheid in een taal weet uit te drukken, die eerst ten tijde des Dichters de schrijftaal is geworden. Virgilius verzoekt Statius, als een door het Kristendom verlicht wijsgeer en daarom alleen bevoegd zulk een onderwerp te behandelen, om Dante in te lichten omtrent de wording des lichaams, de vereeniging van lichaam en geest en het ontstaan van een schijnlichaam der geesten na den dood; zoodat de Dichter tot de overtuiging komt, dat hij in de boetelingen geen eigentlijk lichamelijk lijden waarneemt, maar zielefoltering die zich in het schijnlichaam openbaart. Daardoor is tevens des Dichters twijfel opgelost, hoe zij die de behoefte naar spijze niet kennen, toch zoo vermagerd kunnen worden, als hij de boetelingen in den vorigen Zang beschreven heeft. Eindelijk zetten de drie tochtgenooten den voet op den ZEVENDEN OMGANG, tot louteringsplaats voor de WELLUSTIGEN bestemd. Uit den rotswand komt een eeuwig louteringsvuur te voorschijn, dat het symbool van den gloed der ware liefde is, die het best van de zinnelijke en valsche liefde reinigt. De geesten snellen dat vuur te gemoet, terwijl zij God om reinheid van harte bidden en elkander voorbeelden van kuischheid en ingetogenheid toeroepen. In dezen louteringsgloed verdwijnt den boetelingen de laatste *P* van het voorhoofd.

1 't Was 't uur dat geen verwijl bij 't stijgen toeliet;
De zon toch had den Stier den middagcirkel,
De Nacht dien aan den Scorpioen gelaten.

4 Daarom, als iemand die zich nergens ophoudt,
Maar, steeds zijn weg gaat, wat zich aan hem voordoet,
Zoo hem noodzakelijkheid een prikkel is:

7 Zóó traden wij ook hier de klove binnen,
De een voor den andre, en langs de treden stijgend,
Wier engheid ieder klimmend paar doet scheiden.

10 Gelijk het jong van d' ooyevaar de vleugelen
Uit lust tot vliegen uitslaat, maar 't niet waagt
Het nest te ontsnappen en ze dus weêr intrekt:

13 Zoo was ook ik. De lust tot vragen gloeide
En kwijnde beurtlings, tot ik eindlijk toonde
't Gebaar van hem die zich tot spreken schikt.

16 Hoe snel in 't gaan, mijn liefdrijk Vader liet
Niet van mij af maar sprak: "Trek af de boog
Der rede, tot het ijzer reeds gespannen." —

19 Gerust gesteld, zoo opende ik den mond
En ik hief aan: "Hoe kan men mager worden,
Waar geen behoefte voedsel noodig maakt?" —

22 "Zoo gij er aan gedacht hoe Meleager
Verteerd werd bij 't verteeren van een boomtak,
Zou dit zoo wrang niet zijn voor uw verstand.

25 En zoo ge in 't oog hieldt hoe op uw beweging
In 't spiegelglas uw beeld zich ook beweegt,
Zou 't geen u hard schijnt teederder zich voordoen.

28 Maar toch, opdat gij u naar wensch bevredigt,
Zie Statius hier, wien 'k biddend oproep, dat
Hij thands uw wonden tot geneesheer zij." —

31 "Zoo ik hem de eeuw'ge dingen zal verklaren,
(Sprak Statius) terwijl *gij* met ons zijt,
Zoo wees toegevend, daar 'k u niets kan weigeren."

34 Toen hief hij aan: "Mijn zoon, indien uw geest
Mijn woorden in zich opneemt en bewaart,
Zal 't *hoe?* u helder zijn van 't geen gij vraagt.

37 Het zuiverst deel van 't bloed dat dorstige aderen
Nooit tot zich nemen, maar dat achterblijft
Als spijze onaangeroerd op onze tafels,

40 Erlangt in 't hart de vormingskracht voor alle
De ligchaamsleden, even als het ovrige,
Dat tot de vorming-zelf door de adren vloeit.

43 Nogmaals veredeld daalt het naar een plaats
Wier naam men best verzwijgt, vanwaar het saamvloeit
Met andrer bloed in een natuurlijk bekken.

46 Aldaar vereenen zich de beide vochten,
Waarvan 't een lijdend is en 't ander vormend,
Juist door de uitnemendheid der plaats die 't afzet.

49 Na die verbinding vangt de werking aan:
Door 't vormend deel heeft eerst verdikking plaats,
En dan bezielt het wat zijn stof deed stollen.

52 De vormingskracht nu levenskracht geworden
Als die der plant (doch met dit onderscheid,
Dat deze reeds aan d' oever, gene op weg is) —

55 Brengt verder voort beweging en gevoel
Als in de zeekwab, en bewerktuigt eindlijk
Al die vermogens waarvan zij de kiem is.

58 Nu breidt zich uit, mijn zoon! zich steeds ontwikkelend,
De kracht die uit des teelers hart ontstaat,
Waarin Natuur 't beginsel legt des lichaams.

61 Doch hoe een dierlijk — reedlijk wezen wordt,
Dat ziet gij nog niet in. Het is een punt,
Dat wijzer man dan gij zijt dwalen deed,

64 Zoodat zijn stelsel ons Begripsvermogen
Geheel gescheiden heeft van onze ziel,
Daar hij geen werktuig er voor dienstbaar zag.

67 Ontvange uw borst de waarheid, die u toestroomt,
En weet dan dat, zoo spoedig in de vrucht
Het samenstel der hersenen is voltooid,

70 Met vreugde de Opperleider van 't heelal
Tot zulk een kunstwerk van Natuur zich neigt,
't Een nieuwen geest, van kracht vervuld, inblazend,

73 Die in zijn wezen opneemt wat hij hier
Reeds werkzaam vindt en dus tot een'ge ziel
Zich vormt, die leeft, gevoelt en zich bewust is.

76 Opdat mijn rede u minder doe verbazen,
Zoo geef slechts acht, hoe zich de gloed der zon,
Met 't sap der rank vereenigd, vormt tot wijn.

79 En als nu Lachesis geen vlas meer heeft,
Maakt zij zich los van 't vleesch en, naar heur aard,
Voert zij wat menschlijk is en godd'lijk met zich.

82 De dierlijke vermogens zijn dan werkeloos;
't Verstand, de Wilskracht en 't Geheugen echter
Zijn in hun werking scherper nog dan ooit.

85 En zonder oponthoud daalt zij van zelf
Tot een der oevers wonderbaarlijk neder,
Waar zij onmidd'lijk weet, wat weg zij gaan moet.

88 Zoodra nu een der oorden haar bevat,
Begint de vormingskracht in 't rond te stralen,
Naar wijze en omvang als in 't levend lichaam.

91 En even als de lucht, van regen zwanger,
Door dat ze 't licht, haar vreemd, in zich weêrkaatst,
Met onderscheiden kleur zich toont gesierd:

94 Zóó vormt zich ook de lucht in haar nabijheid
Tot die gedaant, waar zich de ziel in afdrukt
Naar aard en kracht, waar zij zich ook bevindt.

97 Alsdan geheel en al de vlam gelijkend,
Die 't vuur steeds volgt, waar 't zich ook moog bewegen,
Zoo volgt de nieuwe vorm ook steeds den geest.

100 Vandaar nu heeft de ziel haar zichtbaar deel
Dat schim genoemd wordt, waar zij iedren zin
Een werktuig, mede zichtbaar, in verschaft.

103 Vandaar dat wij nog spreken, dat wij lachen,
Of tranen storten en de zuchten slaken,
Die ge op den Berg wis zult vernomen hebben.

106 Al naar de driften en de wenschen ons
Bewegen, vormt de schim ook haar gedaante.
Ziedaar de zaak waarover ge u verwondert." —

109 En reeds genaderd tot den laatsten wrong,
Zoo keerden wij ons naar de rechterhand,
Waar wij op andre zorg onze aandacht vestten.

112 Hier stoot de rotswand vlammen uit naar buiten,
Terwijl de zoom een windvlaag opwaarts blaast,
Die haar terugslaat en haar van zich jaagt.

115 Dies moesten wij de buitenzijde kiezen
En een voor een gaan. 'k Vreesde 't vuur daar ginds,
En vreesde aan deze zijde 't nederstorten.

118 Mijn Leidsman sprak: "Op deze plaatse dient men
Zijn oogen strak te houden bij den teugel,
Dewijl men hier door luttel dwalen kan." —

121 "*Summæ Deus clementiæ*," zoo hoorde ik
In 't midden van den grooten gloed toen zingen,
Wat mij op 't gaan niet minder deed bedacht zijn.

124 En geesten zag ik door de vlammen dringen;
Dies lette ik op hun schreden en de mijnen,
Van tijd tot tijd mijn blikken dus verdeelend.

127 Bij 't einde van den lofzang riepen allen
Met luider stemme: "*Virum non cognosco.*"
Waarop de hymne op lager toon weêr aanving.

130 En weêr aan 't einde riepen ze uit: "Diana
Vertoefde in 't woud en zij verjoeg Helice,
Dewijl zij 't gif had aangeroerd van Venus!" —

133 Zoo was 't de lofzang beurtlings met de namen
Van mannen en van vrouwen, kuisch en zedig,
Gelijk 't de deugd en de echtstaat ons gebieden.

136 Zoo gaat het onveranderd voort, geloof ik,
Gedurende den tijd dat 't vuur hen loutert.
Bij zulk een zorg en onder zulk verband

139 Moet weêr in 't einde zich de wonde hechten.

AANTEEKENINGEN.

---

2. Uit figuur *g* zal het duidelijk blijken, dat Dante hier te kennen wil geven, dat het thands twee uur na den middag is.

Als de zon toch in den Ram is (wat bij de voorjaars-dag-en-nachtevening het geval is) gaat de Stier, het daarop volgende hemelteeken, twee uur na haar door den middagcirkel en staat bijgevolg de Schorpioen in het zenith van Jeruzalem.

22. Het lot bestemde het, dat Meleager zoo lang zou leven, als een zekere boomtwijg niet door het vuur verteerd zou zijn. Zijn moeder Altea verborg die twijg zorgvuldig; doch toen Meleager eenmaal twee harer broeders had gedood, wierp zij het woedend in het vuur, waarop hij-zelf tegelijk met het hout door een inwendigen gloed verteerd werd. Virgilius wil er dit mede zeggen: "Wat gij waargenomen hebt zou u niet zoo ongerijmd toeschijnen, zoo gij in gedachtenis hield, hoe de ingrijpende kracht Gods den geesten het hongeren en dorsten hier doet gevoelen, ook al is er geen spijs en drank tot hun bestaan noodzakelijk. Dat verlangen nu, hetwelk zoo sterk is dat het hen verteert, wordt telkens bij het gezicht van den boom door dat ingrijpen van God bij de geesten opgewekt, gelijk er een hoogere kracht werkzaam was, toen Meleager tegelijk met den boomtak door een inwendigen gloed verteerde.

25. Even als het spiegelglas het beeld geeft van het voorwerp, zoo spiegelt het schijn-lichaam den inwendigen toestand der ziel af, gelijk nader verklaard wordt, vooral in vaers 91 tot 108.

37. Het nu volgende gedeelte van dezen Zang, waaraan wij zooveel tijd en nadenken besteed hebben, bevat hier en daar een uitdrukking die vaak niet anders is dan de taal der wijsbegeerte of theologie van 's Dichters dagen en die, daar wij den Dichter letterlijk volgden, daarom wel eenige toelichting vereischt. In weinig woorden willen wij het volgende betoog van den Dichter samenvatten.

"Het zuiverst deel van het bloed" — men zal licht begrijpen wat vocht hier bedoeld wordt, ontvangt uitsluitend in het hart de vormingskracht bij uitnemendheid, die ook aan het eigentlijke bloed in zekere mate eigen is doch tot de vorming en het onder-

houd des lichaams wordt aangewend. Dit vocht, al meer en meer veredeld, daalt tot de geslachtsdeelen en vereenigt zich vervolgens in het "natuurlijk bekken" met het vrouwelijk vocht, dat echter meer lijdelijk is, niet eer tot ontwikkeling kan komen, dan wanneer dat des mans, met de vormingskracht bedeeld, er mede in aanraking komt. Bij de ontwikkeling van het embryo vertoont zich de vormingskracht als levenskracht, gelijk aan die der plant; maar met dit onderscheid, dat zij bij de plant reeds aan het doel is, doch bij het embryo nog steeds voortgaat, zoodat zij vervolgens in een telkens hooger bewerktuigd wezen zich vertoont. Doch hoe ontstaat er nu een REDELIJK wezen? Dit is een moeyelijk vraagstuk en alleen door den kristen-wijsgeer te beantwoorden. Zelfs Averroës, de beroemde uitlegger van Aristoteles, heeft daarbij gedwaald, daar hij beweerde dat ons BEGRIPSVERMOGEN (*il possibile intelletto* gelijk Dante met de scolastici zegt, in onderscheiding van het *intelletto agente*, het Aanschouwingsvermogen) een gemeengoed van alle geesten is, geheel en al gescheiden van de ziel die met het lichaam verbonden is. De goddelijke Wijsheid, de Theologie, leert echter, dat God bij het gezicht van het schoone wezen, dat door de "Scheppende Kracht der Natuur" is voortgebracht, zich verheugt en het een deel van zijn geest inblaast. Die geest vindt de ziel in engere beteekenis (de plantaardige levenskracht en de dierlijke gevoelskracht) reeds in de vrucht aanwezig; doch in plaats van daar tegenover te blijven bestaan, neemt hij haar geheel en al in zijn wezen op en zoo ontstaat wat wij den REDELIJKEN MENSCHELIJKEN GEEST noemen. Wanneer nu Lachesis, die den levensdraad spint, haar taak volbracht heeft, scheidt die geest van het lichaam, doch in zijn geheel, niet zoo als hij van God uitging, maar als menschelijke geest, daar hij bij zijn komst in het lichaam het menschelijke in zich opgenomen en geheel aan zich getrokken heeft. Daar alsdan het Goddelijke van de banden des vleesches ontslagen is, zoo volgt daaruit, dat het volkomener werkt. Bij den dood richt zich de geest uit eigen be-

weging òf tot den Acheron om naar de Hel, òf tot den mond van den Tiber om naar den Louteringsberg vervoerd te worden. Als de geest tot de plaats der bestemming gekomen is, begint de oude vormingskracht op nieuw te werken, zoodat de lucht in de nabijheid der ziel den vorm van een lichaam aanneemt waarin zich de ware toestand der ziel vertoont en afspiegelt. De ziel is dus omhuld door een lichaam in schijn, dat al haar smarten en gewaarwordingen openbaart, zoodat het daaraan ook zichtbaar is, dat zij door een hevig verlangen verteerd wordt, wat zich in de magerheid des schijn-lichaams uitdrukt. Door die verklaring is Dante's vraag in vaers 20 mede opgelost.

Wij merken hier nog op, dat dezelfde verklaring ook door eenige Oudvaders werd voorgestaan, onder anderen door Origenes, naar men beweert; schoon Augustinus er zich niet bepaald over dorst uitlaten.

121. Woorden uit een lofzang der Kerk, die gewoonlijk op den Zaturdag-morgen wordt aangeheven en waarin de bevrijding van alle onreinheid des harten wordt afgesmeekt.

128. Toen de Aartsengel Gabriël aan Maria mededeelde, dat zij zwanger zou worden, antwoordde zij: "Hoe zal dat wezen, dewijl ik geenen man bekenne?" De laatste woorden haalt Dante hier aan.

130. Diana leefde afgezonderd in het woud en bewaarde aldaar haar maagdelijken staat. Toen Helice, een van haar gevolg, bij Jupiter zwanger was, verjoeg zij haar. De verjaagde werd naderhand aan den Hemel geplaatst, in het teeken dat men gewoonlijk de Groote Beerin noemt.

ZES-EN-TWINTIGSTE ZANG.

ZEVENDE OMGANG VAN DEN LOUTERINGSBERG. WELLUSTIGEN. HET LOUTERINGSVUUR. GUIDO GUINICELLI.

Inhoud.

Als de Dichter op het punt staat den geesten te verklaren, waarom zijn lichaam een schaduw werpt, ziet hij hoe een andere schare van de tegenovergestelde zijde de eerste komt ontmoeten. Het schijnen niet alleen losbandigen te zijn, maar ook voornamentlijk dezulken die zich op aarde aan onnatuurlijke zonde hebben schuldig gemaakt. Bij de ontmoeting kussen de geesten elkander, en wisselen hun boetgebeden af door elkander de voorbeelden van schandelijken wellust en verkrachting van de wetten der natuur toe te roepen. Onder degenen die Dante het eerst hebben toegesproken, merkt hij Guido Guinicelli op, dien hij den vader der poëzy noemt in de volkstaal en wien hij zijn eerbied en hoogachting betuigt. Nadat Guido onzen reiziger nog een Provençaalsch dichter heeft aangewezen, vraagt hij hem zijn voorbidding in het Rijk der zaligheid en verdwijnt. Dante heeft het geluk, nog vóór zijn verder gaan, met den hem aangewezen Dichter in gesprek te komen. Deze spreekt hem in het Provençaalsch eenige vaerzen toe, waarop Dante en zijn Geleiders verder trekken.

1 Terwijl wij, de een na d'ander, langs den zoom
Dus voorwaarts gingen, sprak mijn goede Meester
Dikwerf: "Zie toe! Dat mijn vermaan u bate!"

4 De rechter schouder werd mij door de zon
Getroffen, nu haar stralen heel het Westen
Van hemelsblaauw tot wit deed overgaan.

7 En door mijn schaduw maakte ik hier de vlammen
Veel rooder, en alleen op dit verschijnsel
Zag 'k meen'ge schim aandachtig onder 't gaan.

10 Dit was ook de oorzaak die hun reden gaf
Van mij te spreken. Allen hieven aan:
"'t Schijnt of hij geen luchtvormig lichaam draagt!"

13 Toen wendden eenigen zoo ver zij konden
Tot mij zich heen, doch immer toeziend dat
Zij niet verschenen waar de vlam niet louterde.

16 "O gij die daar, niet wijl ge trager zijt,
Maar licht uit eerbied, achter de andren gaat:
Geef antwoord mij in dorst en vuur versmachtend.

19 Uw woord is mij niet enkel een behoefte,
Maar allen hebben grooter dorst er naar,
Dan Hindo of Ethioper naar koud water.

22 Zeg ons, hoe 't is, dat ge een beletsel zijt
Voor 't licht der zon, alsof gij nimmer nog
Zijt opgenomen in het net des doods." —

25 Zoo sprak mij een van hen, en reeds had ik
Mij-zelf verklaard, had niet een ander schouwspel,
Gantsch nieuw voor mij, mijn aandacht hier getrokken.

28 Want langs het midden van d' ontgloeiden weg
Kwam nu een schare de andere in 't gemoet,
Wat mij in overdenking hier deed staan.

31 Ik zag hoe iedre schim van beide zijden
Zich haastte en zonder oponthoud den ander
Een kus gaf, met den korten groet voldaan.

34 Zoo raakt in 't midden van den bruinen zwerm
Ook de eene mier een andre met den snuit,
Wellicht om kondschap van den weg of voorraad. —

37 Zoodra de vriendengroet gewisseld is,
En voor nog de eerste tred hen daar verwijdert,
Beijvert zich een ieder luid te schreeuwen,

40 Van de eene zijde: "O Sodom en Gomorra!"
Van de andre: "Pasife schuilde in de koe,
Opdat de stier haar wellust zou voldoen!"

43 Als kraniks die ten deel de Rifebergen
Toevliegen en ten deele 't woeste zandvlak,
Daar deze 't ijs en gene 't zonlicht schuwen:

46 Zoo komt hier de eene en gaat weêr de andre schaar
Terwijl zij weenend d' eersten zang weêr heffen,
Waarop de kreet volgt die nog meer hun past.

49 En als te voren kwam dezelfde rij
Die mij zoo had gebeden, mij weêr nader,
Vol ijver op 't gelaat om toe te luisteren.

52 Ik die hun wensch nu tweemaal had aanschouwd,
Hief aan: "O zielen die verzekerd zijt,
Wanneer 't ook zijn moog, van den staat des vredes

55 Noch rijp, noch groen liet ik mijn leden achter
Daar ginds op de aard, doch 'k draag ze met mij mede,
Zoowel met hun gewrichten als hun bloed.

58 'k Stijg opwaarts ter genezing van mijn blindheid.
Een vrouw omhoog verwierf mij de genade,
Om door uw waereld 't sterflijk deel te dragen.

61 Doch zoo uw innigst hopen spoedig zij
Verzadigd, en die hemelkreits u opneemt
Die vol van liefde is en het wijdst zich uitstrekt,

64 O zeg me, opdat ik nog meer bladeren vulle,
Wie zijt gij en wie is die menigt toch,
Die hier in 't rond gaat achter uwen rug?"

67 Niet anders staat de bergbewoner spraakloos
En ziet hij in verwarring om zich heen,
Als hij, zoo boersch en lomp, de stad intreedt,

70 Dan iedre schim zich heden aan mij voordeed.
Doch toen zij haar ontzetting van zich wierpen,
Die ras tot kalmte keert bij hooge geesten,

73 Begon degeen die eerst mij had gebeden:
"Welzalig gij, die hier aan onze kusten
Ervaring inscheept tot een reiner leven!

76 De schare die niet met ons gaat vergreep zich
In dat, waar Cesar eens bij zijn triumf
Zich Koningin om hoorde tegenroepen.

79 Dies scheiden zij van ons, steeds *Sodom!* roepend,
Zich-zelf, gelijk gij hoordet, dus berispend,
Zoodat de schaamte nog den gloed verergert.

82 En onze zonde was hermafroditisch;
Daar wij geen menschelijke wetten hielden,
Doch als het dier steeds onze lusten volgden,

85 Zoo wordt, ons-zelf tot schand, door ons bij 't scheiden
De naam geroepen van de vrouw die zich
Verdierlijkte in 't tot dier gevormde houtblok.

88 Nu weet ge ons doen en waar we aan schuldig waren.
Zoo ge ook bij naam wilt weten wie wij zijn,
Ontbreekt de tijd ons, en 'k zou 't zelf niet weten.

91 Wat mij betreft, zal ik uw wensch bevredigen:
'k Ben Guido Guinicel en reinig hier mij,
Om 't innige berouw vóór de uiterste ure." —

94 Als bij Lykurgus' leed de beide zonen
Op 't wederzien der moeder zich betoonden,
Zóó ik alhier, schoon 'k niet zoo ver te gaan had,

97 Toen ik mijn vader zelf zich hoorde noemen,
De vader van mijn meerdren ook, die rijmen
Der liefde ooit zongen, vloeyend en bevallig.

100 Ik hoorde, ik sprak niet meer; al peinzend ging ik,
Zeer langen tijd hem telkens aanziend, voort,
Schoon ik om 't vuur die plaats niet meer kon naderen.

103 Nadat ik nu verzadigd was van 't zien,
Bood ik mij gantsch bereid tot zijne dienst
Met zulk een aandrang die geloof verwekt.

106 En hij tot mij: "Gij laat zóó diep een spoor
Door 't liefdeblijk in me achter, dat zelfs Lethe
Dit uit kan wisschen noch verzwakken kan.

109 Doch zoo uw woorden thands naar waarheid zwoeren:
Zoo zeg mij, wat is de oorzaak dat ge in spreken
En blikken toont, dat ik u dierbaar ben?" —

112 En ik tot hem: "Uw liefelijke rijmen,
Die steeds, zoo lang de nieuwe taal zal duren,
Uw regelen schrifts ons dierbaar zullen maken." —

115 Hij sprak: "O broeder, hij die 'k met den vinger
U aanwijs (en hij toonde een geest daar voor hem)
Hij smeedde beter nog de moedertaal.

118 In 't minnelied en 't proza der romance
Verwon hij allen. Laat de dwazen praten,
Die hem van Lemosijn nog hooger achten.

121 Meer dan der waarheid keeren zij den roep
Het oor toe, en bevestigen de meening,
Vóór kunst en rede door hen is gehoord.

124 Zoo deden velen 't oudtijds met Guittone:
Van mond tot mond bazuinde men zijn lof,
Tot andren en de waarheid hem verwonnen.

127 En nu, daar gij zoo groot een voorrecht hebt
Dat 't u vergund is 't klooster in te gaan,
Waar Kristus abt is van de heil'ge schare:

130 Bid daar tot hem voor mij een *Vader ons*,
Zoo ver 't ons noodig is in deze waereld,
Waarin 't verval tot zonde ons niet meer kwelt." —

133 Om toen wellicht een ander plaats te geven,
Hem 't naast nabij, verdween hij in de vlammen,
Als 't vischje in 't water, naar den bodem schietend.

136 'k Begaf me een weinig tot die mij getoond was,
En zei, dat mijn verlangen voor zijn naam
Een plaats bereid had, op het hoogst vereerend.

139 Toen hief hij aan vrijwilliglijk te spreken:
"*Tan m' abellis vostre cortes deman*
Ch' ieu non me puesc ni-m voil a vos cobrire.

142 *Jeu sui Arnoutz che plor e vai cantan:*
Consiros vei la passada follor
E vei jauzen lo joi qu' esper denan.

145 *Aras vos prec, per aquella valor*
Que vos guida al som sens freich e sens calina,
Sovenha vos atenprar ma dolor."

148 Daarop verborg hij zich in 't loutrend vuur.

AANTEEKENINGEN.

---

14. Dewijl het verlangen om gelouterd te worden zoowel als de wensch om Gods gerechtigheid in hun lijden genoeg te doen hen weêrhoudt om buiten het vuur te treden, het zinnebeeld van de louterende liefde Gods.

40. Bekend is het wedervaren dier steden in Genesis XVIII en XIX vermeld. De groet der geesten is in deze louteringsplaats het betoon van ware broederlijke liefde, schoon er hun tevens de afgrijselijke zonde van vroeger tijd door in gedachtenis wordt gebracht. Pasife is de moeder van den Minotaurus, die zich in een houten koe opsloot en aldus den stier misleidde. Zie den 12n Zang der Hel.

43. Dit gebergte werd door de Grieken in het noorden van het tegenwoordige Rusland geplaatst. Met het woeste zandvlak wordt de Lybische woestijn bedoeld.

55. Dat is, noch oud noch jong ben ik gestorven.

62. De wijdste hemelkring, van de liefde Gods het meest vervuld, daar God er zelf zijn zetel in heeft, is het Empyreum.

77. Deze woorden doelen op een voorval door Suetonius medegedeeld. De soldaten begroetten bij zekeren triumf Cesar in hun brooddronkenheid met den naam van Koningin.

82. Deze regel wil waarschijnlijk niet anders zeggen dan: wij waren teugelloos in den omgang met die van ander geslacht dan wij. De hermafroditen toch waren, gelijk de fabel zegt, uit al te wellustige omarmingen ontstaan.

90. Hetzelfde zegt Brunetto in den 15n Zang der Hel.

94. Lykurgus, Koning van Nemea, had zijn zoon aan zijn

slavin toevertrouwd, die het kind echter een oogenblik verliet, waarin het juist door een slang gedood werd. Toen de Koning haar in woede wilde dooden, verschenen juist haar beide zonen Toantes en Euneus die haar gezocht hadden en redden haar leven. Guido Guinicelli, de beroemde tijdgenoot des Dichters en een der eersten die vaerzen schreven in de volkstaal, wordt ook door Dante in zijn proza-geschriften *de vulgari eloquio* en het *Convito* met roem vermeld. In den 11n Zang van den Louteringsberg (vaers 97) gedenkt de Dichter hem mede.

107. Lethe is de stroom der vergetelheid.

113. De taal die nog maar sints korten tijd door de Dichters als schrijftaal gebezigd werd, het Italiaansch.

117. "Moedertaal" in tegenoverstelling van het Latijn, tot dusverre de schrijftaal.

120. Gerault de Berneil van Lemoges een beroemd Provençaalsch dichter door het volk nog hooger geacht dan Arnold Daniël, die hier door Guido wordt aangewezen.

124. Een oud dichter van Arezzo. Wij ontmoeten hem ook in den 24n Zang van den Louteringsberg.

128. Het hemelsche Paradijs, namentlijk.

131. De laatste bede: Leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van den booze, is natuurlijk bij de boetelingen op den Louteringsberg overbodig, daar zij der verzoeking ontkomen zijn.

140. Zie hier den zin dezer woorden, die in het oorspronkelijke nog al verschillend geschreven worden:

"Zoo zeer behaagt mij uw hoofsch verzoek, dat ik mij voor u niet kan noch wil verbergen. Ik ben Arnold die hier ween en zingend voortga. Bitterlijk bedroefd zie ik op de dwaasheden van het verleden terug en met vreugde zie ik op het genot dat ik hoop van de toekomst. Thands bid ik u ter wille van die kracht die u tot de hoogste kringen geleidt, waar koude noch hitte heerschen, dat gij aan mij gedenkt opdat mijn smarten verminderd worden."

Dante laat dezen Provençaalschen Dichter in zijn eigen taal spreken, wat vreemd schijnt doch in proza-werken zoo ongewoon niet is. Om welke reden hij echter Arnold iemand noemt die in 's Dichters moedertaal zoo uitmuntte is niet zoo duidelijk. Waarschijnlijk wil hij het Provençaalsch als de moeder van het Italiaansch beschouwd hebben, dewijl er in die taal veel vroeger dichterlijke voortbrengselen aanwezig zijn, en de Italiaansche dichters in hun minnezangen allereerst de Provençaalsche voorbeelden volgden of althands zich verbeeldden die te volgen.

ZEVEN-EN-TWINTIGSTE ZANG.

ZEVENDE OMGANG. HET LOUTERINGSVUUR. DERDE NACHT EN DERDE DROOMGEZICHT. HET AARDSCHE PARADIJS.

Inhoud.

"Zalig zijn de reinen van hart, want zij zullen God zien." Zoo roept een Engel aan den zoom van dezen Omgang den Dichters toe en noodigt hen daarna uit, om het louteringsvuur te doorklieven ten einde omhoog te stijgen en het aardsche Paradijs te bereiken. In weerwil van de dringendste taal van Virgilius en den aandrang van zijn eigen geweten blijft Dante aarzelen, daar hij voor den ontzettenden vuurgloed terugbeeft. Eindelijk, als Virgilius zegt dat deze vlammem hem nog slechts van Beatrice scheiden, waagt hij zich er in, en treedt er door heen onder de bemoedigende woorden van zijn Meester. In dit vuur verdwijnt de laatste *P* van Dante's voorhoofd. Onder het opstijgen tot het Paradijs valt de nacht, en het hoofd op een der treden als rustplaats leggende, slaapt Dante in en heeft in den morgen een droomgezicht, waarin hem Lea verschijnt, die hem mede van haar zuster Rachel spreekt. Beiden zijn de symbolen uit het Oude Testament van het bedrijvige en het beschouwende leven. Aan het einde van den bekeeringsweg toch, zijn dit de beide middelen die der ziel de eeuwige heerlijkheid deelachtig kunnen maken. Na dit droomgezicht bereikt Dante het PARADIJS, aan den ingang waarvan Virgilius zijn leerling op het afscheid voorbereidt en hem kroont als Priester en Koning. Aan het einde van dezen 27n (ten derden male *negenden*) Zang dus heeft de Dichter het doel van zijn tweede reize bereikt. Hij heeft door de zuivere kennis van zich-zelf, door berouw en loutering de vurig gewenschte geschiktheid bekomen om de hemelsche heerlijkheid te kunnen aanschouwen. Het hoogste geluk, het aardsche Paradijs (het leven der onschuld) heeft hij in zijn hart gevonden. Nu is zijn willen en begeeren waarlijk rein en dus kan hem Virgilius het volle genot der vrijheid schenken, zoodat hij eigen inzicht mag volgen. De ZEVENDE DAG na 's Dichters verdwalen in het Woud wordt door hem in het Paradijs geheiligd met vrome beschouwingen.

1 Haar eerste stralen schietende op de plaats,
Waar eens haar Schepper 't bloed vergoten heeft,
Als de Ebro onder 't beeld der Weegschaal vliet,

Terwijl de Ganges dampt in 't middagvuur:
Zóó stond de zon; terwijl de dag verdween,
Toen de Engel Gods met blijdschap zich ons toonde.

Daar stond hij buiten 't vuur en aan den zoom,
En zong er luid: "*Beati mundo corde*,"
Met zulk een heldre stem als wij niet kennen.

Daarna: "Niet verder gaat men, heil'ge zielen,
Zoo 't vuur niet eerst u bijt! Treedt binnen dan,
En wees niet doof voor 't zingen van daar ginder!" —

Zoo sprak hij, toen we in zijn nabijheid waren;
Waarom ik op het hooren dus gesteld werd,
Als iemand die in 't graf geworpen wordt.

Ik boog voorover met gevouwen handen
En blikte in 't vuur, mij levendig verbeeldend
Zoo menig lichaam dat ik branden zag.

Mijn goede Gidsen keerden zich tot mij,
Terwijl Virgilius zei: "Mijn waarde zoon!
Hier kan wel kwelling wezen maar geen dood.

Gedenk, gedenk 't weleer! En zoo ik veilig
U op de schoudren van Gerion leidde,
Wat zal ik thands doen, nu ik God nabij kom?

Geloof als zeker dat, al waart gij ook
Meer dan een duizend jaar in 't hart dier vlammen,
Zij u geen hair van 't hoofd zelfs krenken zouden.

28 En mocht gij wanen dat ik u misleide,
Treed er op toe en overtuig u-zelf
Met eigen hand en aan den zoom uws kleeds.

31 Leg af, leg af dan heden alle vrees;
Keer u naar 't vuur, en treed met moed er door!" —
Toch bleef ik nog — schoon tegen mijn geweten.

34 Toen hij mij steeds volharden zag in 't toeven,
Werd hij bedroefd en sprak: "O zie; mijn zoon!
Dit scheidt alleen u nog van *Beatrice!*" —

37 Als Piramus eens op den naam van Thisbe
In 't sterven de oogen opende en haar aanzag,
Terwijl het moerbeisap de bloedkleur aannam:

40 Zóó wendde ik, daar mijn weêrstand was gebogen,
Mij tot den wijzen Leidsman op den naam,
Die t' allen tijd mij in 't gemoed ontkiemt.

43 Hoofdschuddend sprak hij toen: "Welnu dan, willen
Wij blijven?" en hij lachte dus mij toe,
Gelijk m' een kind doet, dat m' een appel voorhoudt.

46 En daarop trad hij mij vooruit in 't vuur,
En smeekte Statius achter ons te gaan,
Die reeds een langen tijd ons had gescheiden.

49 't Was me in de vlam, dat ik in 't smeltend glas
Mij zou geworpen hebben tot verfrissching,
Zóó bovenmatig was de hitte hier.

52 Mijn liefderijke Vader sprak bij 't gaan
Gestaâg van Beatrice om mij te troosten,
Als, onder meer: "Mij dunkt, reeds zie 'k haar oogen!"

55 Een stemme die aan de andre zijde zong
Geleidde ons nu, en dus op haar slechts lettend,
Geraakten we uit de vlam en waar men opstijgt.

58 "*Venite, benedicti patris mei*,"
Weêrklonk er in een lichtglans die zóó hel was,
Dat 'k als verblind er 't oog niet op kon houden.

61 "De zon verdwijnt (klonk 't verder); de avond nadert:
Vertoef, vertoef niet, maar verhaast de schreden
Eer 't Westen zich geheel in 't donker hult!" —

64 Steil rees het pad nu langs de steenrotsklove,
En in de richting, dat ik 't licht der zon,
Die reeds vermoeid was, vóór mij onderschepte.

67 En weinig schreden waren wij geklommen,
Of aan 't verdwijnen van mijn schaduw merkte ik,
Gelijk mijn Gidsen, dat de zon ter rust was.

70 En vóór de horizont met één gelaat
In al zijn wijde deelen zich vertoonde,
En zich de nacht geheel had uitgebreid:

73 Nam elk van ons een trede tot zijn bed;
Want de aard des Bergs benam ons meer de macht
Dan wel den lust en wil van op te stijgen.

76 Als geiten die, herkaauwend, rustig zijn —
Nadat zij in 't gebergte, vóór het weiden,
In vlugge en dartle sprongen zich vermeiden —

79 Kalm in de schaduw thands bij 't zonnegloeyen,
Bewaakt door 't oog des herders die den staf
Tot steun gebruikt en dus ze in vrede laat;

82 En als de hoeder die den nacht geduldig
In de open lucht nabij zijn kudden doorbrengt,
Toeziend dat haar geen wolf bespringen zal:

85 Dus waren we allen drie te dezer stonde,
Ik-zelf der geit, en zij den herdren lijkend,
Èn hier èn daar omsloten door de klove.

88 Slechts weinig buiten ons was zichtbaar hier;
Doch in dat weinige zag ik de sterren
Veel heldrer en veel grooter dan gewoonlijk.

91 Aldus herkaauwend en op deze ziende,
Gevoelde ik door den slaap mij overvallen,
Den slaap die 't feit vaak meêdeelt voor 't nog is.

94 Op 't uur, geloof ik, dat van 't Oosten Venus
Haar eerste stralen op den bergtop schoot,
De ster, die immer brandt van 't vuur der liefde,

97 Dacht 'k in den droom een jonge en schoone vrouw
Te ontwaren, zich vermeyende op een veld
Met bloemen saamlen, zingende de woorden:

100 "Dat ieder die mijn naam moog vragen wete,
Dat 'k Lea ben, en dat mijn schoone handen
Dus bezig zijn, om mij een krans te vlechten.

103 'k Versier me, om me in den spiegel te behagen;
Mijn zuster Rachel echter scheidt zich nimmer
Van 't glas en zetelt heel den dag er voor.

106 Haar lust te staren met haar hemelsche oogen,
Mij met der handen werken me op te luisteren;
Haar is beschouwing 't liefst en mij het handlen." —

109 En reeds bij d' eersten lichtglans van den morgen
Die des te blijder oprijst voor den pelgrim,
Hoe minder ver hij in 't teruggaan huisvest,

112 Ontvlood de duisternis aan alle zijden,
En ook de slaap met haar, des stond ik op,
De groote Meesters reeds reisvaardig ziende.

115 "De zoete vrucht die aan zoo vele twijgen
Der stervelingen zorgen bezig houdt,
Zal uw begeerte thands tevreden stellen."

118 Virgilius richtte dergelijke woorden
Tot mij; en nimmer waren er geschenken,
Die zooveel aangenaams besloten hielden.

121 Zoo zeer kwam nu verlangen op verlangen
Tot stijgen in mij, dat bij iedre schrede
Ik mij tot vlucht de vleuglen voelde wassen.

124 Daar al de treden onder ons bestegen
En wij dus op de hoogste daarvan waren,
Zoo vestigde Virgil op mij zijn oogen

127 En sprak: "Het tijdelijke en het eeuwig vuur
Hebt gij aanschouwd, mijn zoon! en zijt gekomen,
Waar 'k van mij-zelf niet meer kan onderscheiden.

130 Ik bracht u hier met kunst en overleg.
Neem eigen welbehagen thands tot Leidsman:
Gij zijt den steilen, engen weg te boven.

133 Ziedaar de zon die 't voorhoofd u bestraalt;
Ziedaar het kruid, de bloemen en de heesters,
Die deze grond hier uit zich-zelven voortbrengt.

136 Terwijl de heldere oogen blijde naderen,
Die eenmaal weenende mij tot u zonden,
Kunt ge u hier nedervlijen of hier wandelen.

139 Verwacht geen woorden meer, geen wenk van mij:
Uw wil is heden vrij, gezond en recht,
En 't ware een feil zijn inzicht niet te volgen.

142 Dies wijd ik u als PRIESTER en als KONING!" —

AANTEEKENINGEN.

1. Uit figuur *h* zal het duidelijk worden, dat Dante hier te kennen geeft, hoe de zon voor Jeruzalem aan het opkomen is, en het bijgevolg op den Louteringsberg nacht begint te worden, aan den Ganges middag en te Kadix middernacht is.

8. Wederom eenige woorden van een zaligspreking uit de Bergrede, luidende: "zalig zijn de reinen van hart want zij zullen God zien.

15. Dat is, natuurlijk, ik ontroerde als iemand aan wien het vonnis van levend begraven te worden voltrokken wordt.

23. In den 17n Zang der Hel verschijnt het monster Gerion, om de beide Dichters naar de Gruwelbalgen over te brengen.

37. Piramus en Thisbe beminden elkander. Op zekeren dag zouden zij onder een moerbeiboom bij elkander komen. Thisbe, die er het eerst verscheen, vluchtte onmiddelijk weder weg bij het verschijnen van een leeuwin, doch verloor haar sluyer bij die vlucht, waarin de leeuwin de tanden sloeg, zoodat zich het bloed van vroegeren roof en aan den muil aanwezig, ook aan dien sluyer mededeelde. Piramus spoedig daarop verschijnende vindt den sluyer, vreest het ergste en doodt zich. Nog even vóór zijn sterven komt Thisbe terug, op wier stem Piramus nog eenmaal de oogen opent om te gelijk te sterven. Ook Thisbe was het leven van nu aan een last: zij doodde zich met denzelfden dolk waarmede haar minnaar zich gedood had.

48. Statius had zich gedurig tusschen Dante en Virgilius bevonden of de Dichter was zijn beide geleiders gevolgd. Bij het

opstijgen tot het Paradijs en het gaan door de vlammen nemen echter de laatsten Dante in hun midden.

59. Het is de stem van een Engel, die zich in dien lichtglans gehuld heeft. "Komt in, gij gezegenden mijns Vaders," zoo luiden die woorden.

66. Dante ging dus met het gelaat naar het Oosten gericht. Vandaar dat Virgilius den volgenden morgen zeggen kan, dat hem de zon het voorhoofd beschijnt.

90. Daar Dante nu van alle onreinheden gezuiverd is, heeft hij een helderder blik en ziet hij de hemelsche dingen schooner dan ooit.

93. In den droom, namentlijk, waaraan ten allen tijde groot gewicht gehecht is, als voorteeken van een gebeurtenis uit de toekomst. Men merke nog op hoe Dante te meer gewicht hecht aan dien droom, daar hij even voor het naderen van den morgen er mede beweldadigd wordt; want volgens zijn eigen herhaalde uitspraak is een droom op dit tijdstip meer dan eenig andere een voorspelling. En thands is het kort vóór den morgen, want Venus verschijnt met de Visschen, het sterrebeeld dat den Ram waarmede de zon rijst voorafgaat.

100. De verschijning van Lea en Rachel in den droom is slechts een voorbereiding tot de werkelijke verschijning van Mathilde en Beatrice, evenzeer als de Oud-Testamentische vrouwen, de vertegenwoordigsters van het werkdadige en beschouwende Kristendom, gelijk Martha en Maria, de zusters van Lazarus, ons als zoodanig in het Nieuwe Testament worden afgeschilderd.

103. Dat is, om mij-zelf onberispelijk voor te komen, als ik mij spiegel in God en zijn heilige wet. Rachel, de tweede vrouw van Jakob (de schoonste) houdt zich uitsluitend met haar bespiegelingen bezig, wil Lea verder zeggen.

115. Die vurig begeerde vrucht is het geluk, op zoo velerlei wijzen gekocht, doch alleen bestaande in het leven der onschuld.

127. Het tijdelijk vuur — de louteringen op den Berg der

boete; het eeuwig vuur — de kwellingen der Hel. Virgilius, de menschelijke rede, vermag nu niet meer Dante te leiden. Beatrice, de goddelijke wijsheid, de theologie is daartoe noodig om hem in de geheimen Gods, waarvoor hij nu geschikt is, in te leiden.

133. Het licht der waarheid beschijnt hem heden in voller glans dan hij het ooit gezien heeft, ten gevolge zijner reiniging.

142. Als Priester omdat hij thands het vermogen bezit en de vrijheid heeft verworven om over geestelijke zaken te oordeelen; als Koning dewijl zijn verhelderde blik hem ook het recht geeft in waereldlijke zaken zich te doen hooren.

ACHT-EN-TWINTIGSTE ZANG.

DE ZOOM DER LETHE. HET AARDSCHE PARADIJS. MATHILDE.

Inhoud.

Dante betreedt thands den bodem van het aardsche Paradijs, het symbool van het leven der onschuld: In tegenstelling met den storm der hartstochten dien de Dichter in de nabijheid van Lucifer gewaar werd, streelt hem hier een verkwikkende koelte immer uit het Oosten komende het voorhoofd, als het zinnebeeld van den liefelijken vrede des gelouterden menschen. Hij begeeft zich zoo ver in den Hof, tot hij zich door een heldere beek ziet gestuit, terwijl hij aan de overzijde er van een vrouw ontwaart die vrolijk is bij de aanschouwing van de werken Gods. Het is de heilige Mathilde, gelijk Beatrice-zelf later verklaart, het zinnebeeld van het onbezorgde en werkdadige paradijs-leven. Deze onderhoudt zich met den Dichter over de plaats waar zij zich bevinden; verklaart hem het ruischen van den luchtstroom en hoe alle planten op het bewoonde deel der aarde oorspronkelijk en vóór de ontaarding uit het Paradijs haar oorsprong hebben, en spreekt hem eindelijk over den aard der beek die hen gescheiden houdt, en waarvan het eene gedeelte de kracht bezit om de herdenking aan bedreven zonden weg te nemen, terwijl de tegenovergestelde afvloeying de herinnering aan alle goede werken verlevendigt. Wij merken nog op, dat de gemelde Mathilde de beroemde Gravin van dien naam is, dat zij verwant was met een Griekschen Keizer en groote bezittingen in Lombardije, de Romagna en Toskane aan de Kerk vermaakte, voor welke zij zich in haar leven zoo ijverig betoond had.

Reeds vol begeerte om 't goddelijke woud,
Zoo dicht, zoo vol van leven, te onderzoeken
Daar 't lommer 't nieuwe licht voor de oogen matigde:

Verliet ik, zonder meer verwijl, den zoom,
Zeer langzaam over 't veld mij-zelf begevend,
Welks bodem wijd en zijd zijn geuren opzond.

7 Een liefelijke lucht die geen verwisling
Ooit heeft gekend, streek over 't voorhoofd mij
Met 't zachte streelen van een luwe koelte.

10 Waarop het lommer willig zich bewoog,
En zich als heenboog naar de zijde, waar
De heil'ge Berg zijn eerste schaduw wierp.

13 Schoon 't niet zóó afweek van zijn ware richting,
Dat daarom in de kruinen 't vooglenkoor
Ooit af zou laten al zijn kunst te toonen.

16 Neen, lustig op begroetten zij met zangen
Den vroegen morgenstond in 't dichte loof,
Dat met hun melodiën samenstemt,

19 Gelijk 't van twijg tot twijg vernomen wordt
In 't pijnboomwoud nabij het strand van Chiassi,
Wanneer de Windgod zijn Sirokko vrijlaat.

22 Hoe lankzaam ook, de schreden hadden mij
Zóó ver 't aloude woud reeds ingebracht,
Dat 'k niet kon zien, waar 'k binnen was getreden.

25 En zie, daar zette een beek mijn voortgaan perk,
Wier kleine golfjes naar de linker zijde
Het gras op d' oever spruitend buigen deed.

28 De wateren die daar ginds het helderst zijn,
Bevatten nog, naar 't schijnt, onreine deelen,
Bij dit gezien, dat niets verborgen houdt,

31 Schoon 't immer in het donker voortstroomt, onder
Een eeuw'ge schaduw, die hier nooit een straal
Hetzij van zonne- of maanlicht door laat gaan.

34 De voet versperd, liet ik nu de oogen weiden
Aan gene zij des strooms om te overzien
Zulk een verscheidenheid van frisch gebloemt.

37 En daar verscheen me als iets dat zoo op eens
Zich aan ons oog vertoont, zoodat de geest
Elk ander beeld verliest in zijn verwondering —

40 Een vrouw geheel alleen, die met gezang
Daar rondwaarde en de bloem der bloemen gaarde,
Waarvan geheel haar voetpad geschakeerd was.

43 "Ach, schoone vrouw, die hier u in de stralen
Der liefde koestert, naar uw trekken toonen,
Die steeds van 't harte plegen te getuigen:

46 Zij 't thands uw wil, om dichter u te wenden
(Zoo zei 'k tot haar) naar de oevers dezer beek,
Opdat ik kan verstaan hetgeen gij zingt.

49 Gij brengt Proserpina mij voor den geest,
Gelijk zij wezen moest waar zij haar moeder
Ontroofd werd en zij-zelf haar Lente miste." —

52 Gelijk een maagd zich met gestrekte voetzool
Bij 't dansen op den bodem keert en wendt,
Zoodat haar voeten zich gelijk bewegen.

55 Zoo kwam op purpren en op gouden bloemen
Ook zij tot mij, niet anders dan de maagd,
Die met gestreken wimpers eerzaam nadert.

58 Aldus gaf ze aan mijn beden hier gehoor,
Zóó dicht mij nadrend, dat de zoete klank
Met haar beteeknis thands mijn oor bereikte.

61 Zoodra zij was alwaar de kruiden zich
Reeds baden in de golfjens van den stroom,
Beschonk zij met een blik der oogen mij.

64 'k Geloof niet dat er zulk een lichtglans blonk
Uit Venus oogen, toen zij door haar zoon
Getroffen was — schoon zonder zijn bedoelen.

67 Zij lachte van den rechter zoom mij toe,
Steeds met haar handen nog meer kleuren saamlend,
Op 't bergvlak hier ontsproten zonder zaad.

70 Drie schreden hield de stroom ons slechts gescheiden.
De Hellespont dien Xerxes overtrok
(Nog steeds een toom voor aller menschen hoogmoed)

73 Ervoer geen grooter spijt zelfs van Leander,
Bij d' overtocht van Abydos naar Sestos,
Als 't water dat geen weg mij bood, van mij.

76 "Gij zijt hier vreemd, en daar ik heden glimlach
(Dus hief zij aan) in dezen hof, tot woonplaats
Van 't menschelijk geslacht eens uitverkoren,

79 Verwondert ge u wellicht en voedt gij twijfel.
Doch geef de Psalm u licht: "*Me delectasti*,"
Opdat de nevel wijk van uw verstand.

82 En gij die daar vooraanstaat en mij badt
Zeg mij wat gij nog weten wilt, opdat
Ik snel uw vraag, tot gij voldaan zijt, volge." —

85 "Het water (sprak ik) en 't geruisch van 't woud
Bekampen in mijn geest het nieuw geloof
Aan 't geen ik hoorde in weêrspraak met dit alles." —

88 Zij sprak daarop: "Ik zal u de oorzaak melden
Van elk gewrocht, dat u verwonderd maakt,
En dus den sluyer die u hindert lichten.

91 Het hoogste Goed, zich-zelf genoegzaam, schiep
Den mensch èn goed èn tot het goede, en schonk hem
Dees plaats tot onderpand van eeuw'gen vrede.

94 Door zijn vergrijp vertoefde hij hier kort;
Door zijn vergrijp verkeerde 't zoetst genot
En 't schuldoos lachjen in geween en jammer.

97 Opdat de stoornis, door den damp van 't water
En de aard veroorzaakt onder aan den Berg,
(Daar steeds die damp de bron der warmte toetrekt)

100 Den mensch nooit een'gen strijd beroknen zou,
Verhief zich deze Berg zoo hoog ten Hemel,
En is hij vrij tot waar men d' omgang afsluit.

Nu dan, dewijl de gantsche luchtkring hier
Met de eerste wending zich in omloop stelt,
Als niet die wentling ergens wordt gebroken:

Zoo trilt ook deze hoogte, die zich opheft
In 't vrije ruim, door die beweging mede
En doet ze 't woud, zoo dik van lommer, ruischen.

En iedre plant, aldus getroffen, kan
Met haar ontkiemingskracht de lucht bezwangeren,
Die deze kracht al wentlend ook weêr afzet

Aan 't andre halfrond, dat naar aard en hemel
Alsdan bevrucht wordt en verscheiden spruiten
Van onderscheiden deugd te voorschijn brengt.

't Zou ginds zooveel bewondering niet wekken,
Zoo dit bekend was, als er een'ge plant
Voor aller oogen zonder zaad ontkiemt.

En weten moet gij 't, dat het heilig veld,
Waar ge u bevindt, van alle zaden vol is,
En vrucht in zich besluit die ginds niet tiert.

Het water dat gij ziet springt niet uit aderen
Gevoed door dampen die de kou doet druplen,
Als stroomen die ontvangen en verliezen;

Maar heeft een onuitputbre en zeekre bron,
Die zooveel uit de wille Gods weêr opneemt,
Als zij uit tweetal monden uit zich giet.

127 Aan deze zijde daalt het met de kracht,
Die elk ontneemt 't herdenken zijner zonden,
Aan de andre geeft het dat van 't goede weder.

130 Hier heet het Lethe en aan gene zijde
Eunoë; doch niet eer begint zijn werking,
Vóór hier en ginds zijn deugden zijn beproefd.

133 Elk ander overtreft het in verkwikking.
En zoo uw dorst thands wel gelescht moet zijn,
Indien ik zelfs niet meer u openbare:

136 Uit hooge gunst wil 'k u een toegift schenken,
Daar u mijn woord niet minder dierbaar zijn zal,
Naar 'k meen, zoo 't verder gaat dan mijn belofte.

139 Zij die in ouden tijd de gouden eeuw
En haar gelukstaat in 't gedicht bezongen,
Zij droomden licht dit oord op den Parnassus.

142 De stam des menschdoms tierde in onschuld hier;
Hier vond hij eeuw'ge Lente en alle vruchten;
Dit is de Nektar waarvan ieder spreekt!" —

145 Nu wendde ik tot de Dichters achter mij
't Gelaat, en merkte dat zij met een glimlach
Bij 't laatst gedeelte hadden toegeluisterd.

148 Toen sloeg ik 't oog weêr op de schoone vrouw.

AANTEEKENINGEN.

---

10. Het buigen van de takken op den adem der koelte is het zinnebeeld van het gewillig zich laten leiden door de aanblazingen des Hemels. Telkens wanneer de Dichter bij zulke schijnbaar nietige omstandigheden stilstaat of er opzettelijk melding van maakt, kan men er zeker van zijn, dat de Dichter er een ernstige beteekenis achter verborgen houdt. Men merke nog op, dat de wind van het Oosten komt en de schaduw van den Berg naar het Westen valt.

20. Chiassi was een, tegenwoordig verdwenen, stad aan de Adriatische zee, niet verre van Ravenna. Met den Sirokko wordt een zuid-oosten wind bedoeld, die zich door groote vochtigheid kenmerkt.

25. De Lethe, de stroom der vergetelheid, wordt hier bedoeld, gelijk straks zal blijken.

49. Proserpina, de dochter van Ceres en Jupiter, werd door Pluto geschaakt, terwijl zij bezig was narcissen te plukken. Sommigen meenen dat met de "Lente" die zij miste, het genot van het schoone dal van Enna, anderen weder, haar maagdelijke staat bedoeld wordt.

64. Amor, zijn moeder Venus willende kussen, ontstak te gelijker tijd, schoon zonder opzet, haar hart voor Adonis.

69. De planten van het oorspronkelijke aardsche Paradijs, dat na den val der eerste menschen met den Berg omhoog steeg, ontstaan daar onmiddelijk door de goddelijke scheppingskracht.

71. Xerxes trok, zooals bekend is, met meer dan een half millioen krijgers den Hellespont over. Toen hij naar zijn rijk terug ging

vond hij de brug en zijn schepen vernield. Vandaar dat de Dichter hem een voorbeeld noemt voor de menschelijke vermetelheid.

73. Leander zwom menigmaal de gemelde zeestraat over om in Sestos bij zijn geliefde Hero te komen. Eindelijk werd hij het slachtoffer van zijn vermetel waagstuk.

78. De verplaatsing van den hof Eden naar de kruin van den Louteringsberg is niet het eerst door Dante verzonnen. Peter Lombardo onder anderen, die de kwestie waar zich dit Paradijs tegenwoordig zou bevinden ernstig overwoog en behandelde stond reeds dezelfde meening voor en zegt: "*esse paradisum longo interjacente spatio vel maris vel terræ, a regionibus quas incolunt homines secretum, et in alto situm, usque ad lunarem circulum pertingentem.*"

80. De schoone maagd wil te kennen geven, dat haar welbehagen in de werken Gods haar zoo vrolijk van uitzicht maakt. De woorden waarop zij wijst zijn uit den 92en Psalm (het 5e vaers) en luiden in onze overzetting: "Want gij hebt mij verblijd, o Heere! ik zal juichen in de werken uwer handen."

87. Vroeger, namentlijk in den 21en Zang, heeft Statius den Dichter verklaard, dat er boven den zetel van den wachtengel aan de poort van den eigentlijken Louteringsberg geen luchtverschijnselen of de uitwerkselen er van plaats hebben; en toch ziet Dante hier een beek vloeyen, dat hem aan regen en sneeuw doet denken die de beken voeden: vandaar zijn verwondering.

99. Daar men in Dante's tijd niet aan het gewicht der dampkringslucht dacht, schreef men het opzweven der wolken toe aan de neiging der lichamen om de bron van de warmte en het licht nabij te komen.

104. Dat is, met de omwenteling waartoe door God onmiddelijk aan de eerste sfeer (*primum mobile*) de stoot wordt gegeven.

112. Dat is, aan het bewoonde halfrond. "Naar aard en hemel," dat is, naar gesteldheid van grond en klimaat. Al onze planten hebben dus, even als het menschdom, haar oorsprong uit het Paradijs. Daar bezwangeren de planten den luchtstroom,

die de ontkiemingskracht in de omwenteling aan onze luchtlaag mededeelt.

126. Lethe beteekent vergetelheid — Eunoë, goede herinnering. Eerst als alle herinnering aan het bedreven kwaad verdwenen is en daarnevens die aan goede werken is opgewekt, is volkomen zaligheid denkbaar, wil de Dichter in vaers 131 zeggen.

NEGEN-EN-TWINTIGSTE ZANG.

HET AARDSCHE PARADIJS. DE TRIOMFTOCHT VAN DE KERK.

Inhoud.

Aan het einde harer rede gaat Mathilde voort met de woorden uit den 51n Psalm te zingen: "Welzalig hij wiens zonde bedekt is." Er is hier niet alleen van vergeving der zonden sprake, maar met het oog op de Lethe, die de herinnering aan alle zonden zal wegnemen, juicht men, als waren zij nooit bedreven, wat het Paradijsleven de hoogste zaligheid zal schenken. Dante gaat langs dezen, Mathilde langs genen oever van den stroom voort, tot dat de laatste des Dichters aandacht met de woorden: "Zie en leen het oor" op een verschijning richt, tot de beschrijving waarvan hij de Muzen aanroept, als schier buiten zijn bereik. Die verschijning is de TRIOMFTOCHT DER ONZICHTBARE KERK, in enkele opzichten aan de vizioenen van Ezechiël en Joannes' Openbaringen ontleend, schoon als geheel volstrekt geen navolging maar oorspronkelijk bij uitnemendheid en toegerust met al wat haar hier eigenaardig en verheven maakt. Dante wendt zich allereerst bij dit gezicht tot Virgilius (de menschelijke rede), doch ook deze staat verbijsterd en vermag niet in de wonderen des geloofs iets te zeggen. Als de verschijning den Dichter zoo nabij is, dat hij slechts door de beek er van gescheiden wordt, hoort hij een donderslag, die het teeken is, dat zij zich niet verder zal verwijderen.

En zingende als een vrouw van liefde gloeyend,
Ging zij aan 't einde dezer woorden voort:
"*Beati, quorum tecta sunt peccata.*"

4 Als nimfen die afzonderlijk in 't lommer
En her- en derwaarts zwierven, 't zij begeerig
De zon te ontvluchten of de zon te zien:

7 Aldus ging zij hier langs den zoom en tegen
Den loop des strooms. Ik evenzoo als zij,
Den kleinen tred met kleine schrede volgend.

10 Geen honderd schreden waren de onzen samen,
Toen beide de oevers evenwijdig wendden,
Zoodat ik weder mij naar 't Oosten richtte.

13 Niet lang ook volgden wij den weg aldus,
Toen weer de Vrouw geheel tot mij zich richtte
En sprak: "Mijn Broeder, zie en leen het oor!"

16 En nu, een lichtglans kruiste op 't onverwachtst
Van alle zijden door het groote woud,
Zoodat het mij in twijfel bracht of 't bliksemde.

19 Doch daar het bliksemlicht verschijnt en gaat,
En dit, steeds blijvend, toenam in zijn schittering,
Zoo sprak ik in mijn geest: "Wat zou dat zijn?"

22 Een zoete melodie doorliep den luchtkring
Aldus verlicht, zoodat mijn billijke ijver
Mij Eva's stoutheid daar berispen deed.

25 Waar Hemel toch en aard gehoorzaam waren,
Daar duldde een enkle vrouw, zoo pas geschapen,
Geen enklen sluyer bij 't bestaan alhier,

Waaronder, zoo zij vroom gebleven ware,
Ik dit ondenkbre zielsgenot veel vroeger
En dan, hoe lang daarna! gesmaakt zou hebben.

Terwijl ik voortging bij die onderpanden
Van 't eeuwig Welbehagen, steeds in twijfel,
Steeds meer begeerig nog naar grooter blijdschap,

Werd voor ons uit als een ontstoken vuur
Geheel de luchtkring onder 't groene lommer,
En 't zoet geluid bleek reeds gezang te zijn. —

O allerheiligst Maagdenkoor, zoo 'k honger
En koude en nachtwake om u heb geleden:
Thands dringt een oorzaak mij uw gunst te smeeken.

Thands dient de Helikon voor mij te vloeyen;
Urania help mij met haar koor om dingen,
Voor 't denken zwaar, in vaerzen uit te drukken! —

Een weinig verder deed mij de afstand, die
Er tusschen ons en 't vreemd verschijnsel lag,
Bedrieglijk zeven gouden boomen zien.

Doch toen ik hen zoo dicht genaderd was,
Dat 't geen gemeen is en den zin bedriegt
Door d'afstand niets verliest van wat het kenmerkt:

Vernam 't vermogen dat aan 't oordeel stof geeft,
Dat deze boomen groote luchters waren,
En 't stemgeruisch hosanna-zingen was.

52 De schoone toestel blonk aan 't oppereinde
Veel helderder dan ooit de blanke maan
In middernacht, ter helfte van haar loopkring.

55 Ik wendde mij nu, vol verbazing, tot
Den vriend'lijken Virgil, die met een blik
Niet min verbijsterd zelfs, mij 't antwoord gaf.

58 Ik wendde 't oog weêr naar de hooge luchters,
Die zich zóó langzaam tot ons heen bewogen,
Dat jonge bruiden 't van hen winnen zouden.

61 Nu riep de vrouw mij toe: "Wat brandt gij toch
Zoo van verlangen naar de heldre lichten,
En gij ontwaart niet wat er achter volgt?" —

64 Toen zag ik scharen daar als hun geleiders
Die lichten volgen, in het wit gekleed,
Zoo blinkend als men 't nimmer hier aanschouwde.

67 Het water blonk ter linker zij van hen,
En gaf mijn linker zijde ook mij te aanschouwen,
Indien ik daarin blikte als in een spiegel.

70 Toen 'k aan mijn oever nu mij zóó geplaatst zag,
Dat slechts de stroom mij van het schouwspel scheidde,
Hield ik tot juister blik mijn schreden in.

73 Ik zag de toortsen nu al nader komen,
Die achter zich de lucht in kleuren teekende,
Zoodat het scheen alsof er wimpels woeyen,

76 Daar zij wel onderscheiden zich vertoonden
In zeven streepen, naar de verwen waar
De zon haar boog, de maan haar ring meê vormt.

79 Die wimpels reikten achterwaarts veel verder
Dan mijn gezicht, en naar mijn oordeel hadden
De buitensten een afstand van tien schreden.

82 En onder zulk een schoonen hemel gingen
Een vier-en-twintig grijzaarts paar aan paar,
Gekroond, zoo waar ik spreek, met leliebloemen.

85 En deze zongen allen: "Wel gezegend
Gij onder Adams dochtren! Wel gezegend
In eeuwigheid al uw bekoorlijkheden!"

88 Nadat de bloemen en het frissche kruid
Aan d' andren oever tegenover mij
Van dees verkoren schaar verlaten waren,

91 Verschenen er (gelijk er licht op licht
Zich aan den hemel toont) een viertal dieren,
Waar elk van was gekroond met groene twijgen.

94 Elk dier was ook gewiekt met drie paar vleugelen,
En deze wieken als bezaaid met oogen,
Als Argus' oogen — kon 't bestaan — in aantal.

97 Ik spil geen rijmen, lezer! in 't beschrijven
Van hun gedaant. Mij dringt een andre plicht
Zoozeer, dat ik mij hierin moet beperken.

100 Doch lees Ezechiël die ons hen schildert,
Gelijk hij op het kouder halfrond hen
Met storm en gloed en wolken heeft zien komen.

103 En zoo als gij ze op zijne bladren vindt,
Zag ik ze ook hier; slechts wat de vleuglen aangaat,
Volgt mij Joannes steeds, die van hem afwijkt.

106 De ruimte tusschen deze vier bevatte
Een zegewagen op een tweetal raderen,
Getrokken met den nek door een griffoen.

109 Die sloeg de vleuglen tusschen 't middenlicht
En 't drietal aan de zijden, zoodat geen,
Ofschoon aldus gescheiden, werd gebroken.

112 Zij stegen hooger dan 't gezicht kon reiken.
De vogelleden waren goud gekleurd,
En de andre wit, met purperrood doorstraald.

115 Niet slechts dat Rome met zoo schoonen wagen
Nooit d' Afrikaan verblijd heeft of Augustus,
Maar die der zon was zelfs nog arm er bij,

118 'k Zeg die der zon, die dwalend werd verbrand,
Daar Jupiter naar zijn geheimvol recht,
De vrome beden van onze aard gehoor gaf.

121 Drie vrouwen stonden aan de rechter zijde
In rondedans; een dezer was zóó rood,
Dat men in 't vuur haar schaars zou onderscheiden.

124 En de andre was, alsof gebeente en vleesch
Uit louteren smaragd haar was gevormd.
De derde scheen me als sneeuw, zoo juist gevallen.

127 Nu scheen de witte haar geleidster, dan
De roode, en naar den zang van een dier twee
Hield 't andre tweetal in haar schreden maat.

130 Ter linker zijde gingen vier ter rei,
In purpren kleeding, in haar dons zich richtend
Naar een van haar wier hoofd drie oogen droeg.

133 Bij heel die groep, aldus door mij beschreven,
Zag ik twee grijzaarts in verscheiden kleeding,
Doch één in ernst, gebaar en waardigheid.

136 De een toonde zich een vriend van dien verheven
Hippocrates, die door Natuur den schepselen
Die zij het meest beminde werd geschonken.

139 Doch de andre toonde in 't tegendeel zich vaardig,
Daar hij een zwaard, zeer scherp en blinkend, voerde,
Zoodat hij mij aan dezen zoom deed vreezen.

142 Daarna zag ik er vier van nedrig aanzien,
En achter allen weêr een eenzaam grijzaart,
Wel sluimerend schoon werklijk in verrukking.

145 Dit zevental nu had dezelfde kleeding
Met d'eersten stoet gemeen; slechts droeg hun hoofd
Geen leliekrans als sieraad om de slapen,

148 Maar rozen en gebloemt van purpren kleur,
Zoodat op zeekren afstand waar gezworen,
Dat allen 't hoofd rondom de wenkbraauw gloeide.

151 En toen de wagen tegen me over was,
Vernam men donder, en d' eerwaarden stoet
Werd, naar mij scheen, het verder gaan ontzegd,

154 Daar hij met de eerste teeknen hier bleef staan.

AANTEEKENINGEN.

Voor wij eenig vaers nader toelichten, willen wij allereerst een algemeene verklaring geven van al de allegoriën, die in de verschijning voorkomen. De zeven kandelaren of luchters die den zegewagen (de KERK) voorafgaan en heller blinken dan de maan (de Filozofie) zijn de zeven gaven des Heiligen Geestes staande tegenover de zeven hoofdzonden, waarvan de boetelinlingen op den Louteringsberg gereinigd zijn. Die gaven zijn: Wijsheid, Verstand, Wetenschap, Dapperheid, Nederigheid, Voorzichtigheid en Godzaligheid. De schare in het blinkend wit gekleed en deze lichten begeleidende, zijn de Patriarchen en al de genen die de komst van Kristus vooraf zijn gegaan en haar verbeid hebben. De zeven toortsen laten zeven breede

lichtstrepen achter die zich zeer ver uitstrekken. Zij zijn de zinnebeelden der zeven sakramenten: Doop, Avondmaal, Vormsel, Biecht, Zalving, Priesterwijding en Huwelijk. De gemelde lichtstrepen met de kleuren van de Regenboog zijn tien schreden in breedte van de eene ter linker tot de andere ter rechter zijde, welk getal de tien geboden aanduidt, die den mensch de sakramenten waardig maken. De vier en-twintig grijzaarts met leliën gekroond zijn de vier-en-twintig kanonieke boeken van het Oude Testament. Zij zingen den lof van Maria als voorverkondigers van 's Heilands geboorte. Als verkondigers van de vervulling dier voorspelling naderen de vier Evangelisten in de gedaante der vier zinnebeeldige dieren met vleugels, om de snelheid aan te duiden waarmede zich de openbaring verbreid heeft, en oogen op die vleugels, om de aanschouwing der waarheid af te beelden. Omgeven door deze dieren nadert de zegewagen, de Kristelijke Kerk, op twee raderen rustende, het Oude en het Nieuwe Testament, en getrokken door een griffoen, een wezen voor de helft uit een arend en voor de helft uit een leeuw bestaande, en als zoodanig het beeld van Jezus met de tweeërlei, de goddelijke en de menschelijke, natuur, een vereeniging die voor den mensch een onbereikbaar wonder is. Voor zoover het lichaam dat van een arend is, is het goudkleurig om de goddelijke natuur van Jezus aan te duiden; de andere helft des lichaams is wit met rood doorstraald, wat Jezus' onbevlekte ontvangenis, zijn onschuld en liefde, en tevens het door hem voor de waereld vergoten bloed aanduidt. Aan de rechter zijde van den Wagen bevinden zich drie maagden, wit, groen en rood gekleed en Geloof, Hoop en Liefde voorstellende; aan de linker zijde vier andere maagden, allen in purpergewaad en de vier kardinaaldeugden Matigheid, Dapperheid, Gerechtigheid en Voorzichtigheid voorstellende. Een van deze maagden (Voorzichtigheid) heeft drie oogen in het hoofd, zoowel om haar aard aan te toonen, als ook tot een zinnebeeld van het zien in de toekomst, het heden en verleden.

Twee grijzaarts, ongelijk in kleeding en voorkomen, maar één in ernst en waardigheid volgen den Wagen; het zijn Lukas in het voorkomen van een arts, de vervaardiger van de Handelingen der Apostelen, en Paulus met het zwaard des geestes, de schrijver der daarop volgende Brieven. In nederiger aanzien volgen nu vier grijzaarts als de zinnebeeldige voorstelling der Brieven van Petrus, Jakobus, Joannes en Judas; terwijl eindelijk een grijzaart met sluimerend doch van verrukking glanzend aangezicht de Openbaringen van Joannes voorstelt. Deze zeven grijzaarts zijn met rozen en andere roode bloemen versierd, de zinnebeelden van liefde en martelaarschap.

14. De *Vrouw*, dat is, Mathilde.

27. Eva wilde van geen sluyer weten, dat is, zij wilde Gode gelijk zijn, zoo als de Bijbel zegt, en daarom at zij van den boom der kennisse des goeds en des kwaads. De dichter valt haar daarover hard, dewijl hij, niet door de erfzonde besmet, dit genot sedert zijn geboorte gekend zoude hebben en vervolgens tot in alle eeuwigheden, daar de mensch zonder den val niet aan den dood zoude onderworpen geweest zijn.

37. Dante roept hier de Muzen aan. Urania (de Hemelsche) de Muze der sterrekunde, wordt hier in het bijzonder aangeroepen om de wonderen van hooger orde, de hemelsche dingen te beschrijven.

46. "Dat 't geen gemeen is," (*l' obbietto comun*) is een term der wijsbegeerte van Dante's tijd en duidt datgene aan, wat in voorwerpen die eigentlijk geheel verschillend van aard zijn, nog eenigzins gelijk is, en dus licht tot zinsbedrog aanleiding geeft, zoo als hier in boomen met een gouden kruin en fakkels of hooge kandelaren.

49. Dat is, *la virtù apprensiva*, het Aanschouwings vermogen gelijk een latere Zielkunde sprak.

60. Jonge bruiden gaan gewoonlijk lankzaam en deftig tot de plechtigheid, hetzij uit natuurlijke zedigheid bij zulk een omstandigheid of om meer bevalligheid ten toon te spreiden.

69. Wat doen deze regels hier af? Ten eerste duidt Dante er mede aan dat hij en de verschijning in tegenovergestelde richting gingen; ten andere, dat hij bij het zien van zijn beeld tegenover zooveel heerlijkheid zich met dubbel besef van zijn aardschen toestand bewust wordt.

91. De sterrebeelden bedoelt de Dichter hier.

93. De groene twijgen zijn hier het zinnebeeld van de eeuwige duur en frischheid der Evangelieleer. De oogen, zoo vinden wij ergens en niet ten onrechte wellicht aangeteekend, zijn de zinnebeelden van de waakzaamheid om de Evangelieleer zuiver te houden van de dwalingen der waereldwijsheid.

100. Het eerste hoofdstuk van Ezechiël.

118. Dante ziet hier in de fabel van Faëton een diepen zin. De Kerk wordt hier bij den zonnewagen vergeleken, die op beschikking van Jupiter verbrand werd toen hij niet wel werd bestuurd. De overmoedige Kerk die naar het waereldlijk gezag streeft neme hieraan een voorbeeld, wil de Dichter te kennen geven.

127. De groene maagd (de Hoop) is nimmer geleidster bij den dans, daar de Dichter wil te kennen geven, dat zij (de Hoop) nimmer de moeder van Geloof en Liefde kan zijn, maar eerst met de beide laatste bestaan verkrijgt.

136. De overlevering noemt Lukas een arts.

DERTIGSTE ZANG.

BEATRICE.

Inhoud.

Als de zeven kandelaren nu stilstaan, wendt zich de schare die hen voorafgaan tot den Wagen, als wilden de patriarchen en profeten die in het vooruitzicht der Kerk gestorven zijn, haar thands hunne hulde brengen en haar als de bron huns vredes erkennen. Vervolgens verschijnen honderd Engelen op den Wagen en roepen: "Gezegend die daar komt in den naam des Heeren!" Te midden van een bloemenregen vertoont zich nu de hemelsche Bruid van den Libanon, de goddelijke wetenschap, — Beatrice. Een geheime kracht maakt zich van den Dichter meester en in verrukking wil hij zijn gewaarwordingen aan Virgilius mededeelen, doch hij ontwaart, dat hij van dezen verlaten is. Dante weent. Beatrice berispt hem en zegt, dat hem betaamt over andere smarten te weenen. Daarop wraakt zij in ernstige taal zijn afdwalingen, zijn ontrouw jegens haar gepleegd, in weêrwil van de vermaningen en roepstemmen in den droom of op andere wijzen door haar tot hem gericht. Een periode in Dante's leven wordt hiermede aangeduid, waarin hij zich van de openbaringen der Schrift en de mysteriën der Kerk afwendde en zich te veel liet wegslepen door de dingen der waereld, het staatkundig leven of de navorschingen op wetenschappelijk gebied die hem den waren vrede des gemoeds niet konden geven, daar die alleen door de wijsheid die uit God is, de leer der Kerk ons kan geschonken worden.

1 Zoodra het Noordgesternt van d' eersten Hemel,
Dat nimmer ondergang of opgang kende,
Noch andren nevel dan der zonde sluyer,

4 En dat een ieder hier zijn duren plicht
Gedenken deed, gelijk het lagre 't roer
Doet richten om de haven toe te zeilen —

7 Zich stil hield, keerde de eerbiedwaarde schare,
Bij de aankomst tusschen dit en den griffoen,
Zich tot den wagen als de bron haars vredes.

10 En een van hen, als waar 't een hemelbode,
Riep zingend: "*Veni, sponsa, de Libano!*"
Tot driemaal uit, en alle de andren na hem.

13 Gelijk de zaal'gen op den jongsten schal
Zich haastig uit het graf verheffen zullen,
Met nieuwe stem het Halleluja zingend:

16 Zóó hief ook op den goddelijken wagen
Een honderdtal, *ad vocem tanti senis;*
Der dienaar van het eeuwig leven zich.

19 Zij riepen uit: "*Benedictus, qui venis,*
En bloemen strooyende opwaarts en in 't rond,
Manibus o date lilia plenis.

22 Ik zag weleer in d'opgang van den dag,
Het oostlijk deel geheel in dauw gehuld,
Schoon de andre hemel reeds op 't helderst blonk,

25 Zoodat 't gelaat der zon omsluyerd oprees,
En door de matiging der dampen dus
Het oog haar gloed zeer lang zelfs kon verdragen.

28 Zoo ook, te midden van een bloemenwolk,
Die hier omhoog steeg uit der Engelen handen,
En als een regen rondom nederviel,

31 En met d' olijftak om den witten sluyer,
Verscheen me een Vrouw, gehuld in groenen mantel,
En onderkleed van 't helderst vlammenrood.

34 Mijn geest nu, schoon er reeds zoo langen tijd
Voorbij was, sints hij 't laatst in haar nabijheid
Al bevend van ontroering werd verteederd,

37 Gevoelde, vóór nog 't oog meer kennis schonk,
En door geheime kracht, door haar gewekt,
Het groot vermogen weêr van de oude liefde.

40 Zoodra mijn aanblik door die hooge kracht
Getroffen was, die reeds mij had doordrongen,
Vóór 'k nog den knapenleeftijd was ontgaan,

43 Wendde ik me in dat gevoel ter linkerhand,
Waarmede 't kind zich naar zijn moeder spoedt,
Wanneer het vreeze voedt of diep bedroefd is,

46 Om tot Virgil te spreken: "Zelfs geen drachme
Van bloed is mij meer ov'rig dat niet beeft.
'k Herken de teeknen van d' alouden gloed!"

49 Helaas! Virgil had mij geheel verlaten!
Virgil, die vriendelijke vader mij,
Virgil, wien 'k tot mijn heil mij overgaf!

52 Zelfs wat onze eerste moeder heeft verloren
Weêrhield mijn wangen niet, hoe kort slechts droog,
In tranenvloed zich weder droef te toonen.

55 "Ween, DANTE! schoon Virgilius is verdwenen,
Ween daarom niet en stort geen tranen des,
Want u betaamt geween om andre wonden!".

58 Gelijk de vlootvoogd voor- en achtersteven
En 't scheepsvolk dat op 't vaartuig dienst verricht
Bezoeken gaat en 't aan zijn plicht herinnert:

61 Zóó zag ik op den linker kant des wagens,
Toen ik mij wendde op 't hooren van mijn naam
Dien 'k uit noodzakelijkheid in 't dichtstuk vlij,

64 De Vrouw die eerst mij was verschenen achter
Het waas van 't feestvertoon der englenschaar,
't Oog op mij slaan aan dezen kant der beek.

67 Ofschoon de sluyer die van 't hoofd haar daalde,
Dat met de takken van Minerve omkranst was,
Niet al haar trekken nog aanschouwen deed.

70 Recht koninklijk en fier in houding, ging
Zij voort, gelijk degene doet die spreekt,
En 't ernstigst woord ten einde wil bewaren:

73 "Gij, zie mij aan! Voorwaar, 'k ben Beatrice!
Verwaardigt ge eindlijk u ten Berg te komen?
Gij wist niet dat de mensch hier zalig is?"

76 'k Sloeg de oogen neder in de heldre beek;
Doch daar mij-zelf in ziend, sloeg ik ze op 't kruid,
Wijl mij zoo groote schaamte 't voorhoofd teekende.

79 Zoo toont de moeder voor het kind zich streng,
Als zij mij heden scheen; daar 't zoet der liefde,
Zoodra zij ons berispt, ons bitter wordt.

82 Zij zweeg nu stil; doch de Englen hieven aan.
En zongen: "*In te*, *Domine*, *speravi;*"
Doch verder ging men niet dan 't "*pedos meos.*"

85 Als sneeuw soms tusschen levende kolommen,
Gestold bij 't snerpen van Slavoonsche winden,
Bij vorst zich vasthecht aan Itaaljes bergrug,

98 Vervolgens vloeibaar wordt en nederdruppelt,
Als 't land weêr ademt dat geen schaduw kent,
Zoodat het schijnt, of 't vuur een kaarse smelt:

91 Zóó was ik zonder tranen, zonder zuchten,
Vóór 't lofgezang van hen wier melodyen
De harmonie der eeuw'ge sfeeren volgen.

94 Doch toen ik hoorde in 't lieflijk maatgeluid
Die deernis met mijn smart, als had hun stem
Gesproken: "Vrouwe, hoe hem dus ontroerd!"

97 Zoo werd het ijs dat mij het hart omsloot,
Tot adem en tot water; en in snikken
Loosde ik hen op de borst door mond en oogen.

100 En zij, steeds aan dezelfde zij des wagens
Zich nog bevindend, richtte nu haar woorden
Op deze wijze tot de heil'ge wezens:

103 "Gij houdt de wacht in 't eeuwigdurend licht,
Zoodat geen nacht of slaap voor u de schreden
Langs tijdelijke wegen houdt verborgen.

106 Dies is mijn inzicht met dit antwoord meer,
Dat hij mij hoort die weent aan gene zijde,
Opdat èn zonde èn smart van ééne maat zij.

109 Niet door de werking slechts der groote sfeeren,
Die ieder zaad tot eenig doeleind richten,
Al naar de sterren zijn geleiders zijn;

112 Maar door den vloed der godd'lijke genade,
Die uit zoo hooge wolken neder regent,
Dat onze blikken haar niet nadren kunnen,

115 Werd deze mensch dus in het Nieuwe Leven
Van kracht voorzien, dat iedre schoone deugd
Op 't heerlijkst zich in hem ontwikkelen kon.

118 Maar te erger en te woester wordt de grond
Door 't booze zaad en zonder 's kweekers hand,
Hoe grooter groeikracht de aardlaag in zich heeft.

121 'k Hield een'gen tijd hem op met mijn gelaat;
Terwijl 'k mijn jeugdige oogen hem vertoonde,
Geleidde ik steeds hem langs den rechten weg.

124 Maar zie, zoodra was ik niet op den drempel
Van 't tweede leven, scheidende van 't eerste,
Of hij verliet me en gaf zich andren over.

127 Toen ik uit 't vleesch verheven werd tot geest,
En deugd en schoonheid toegenomen waren,
Was 'k toch hem minder aangenaam en dierbaar.

130 De schreden richtte hij langs valsche wegen,
De leugenbeelden van geluk najagend,
Die nimmer één belofte ooit waarheid maken.

133 Niets baatte 't mij, wat ik zijn geest ook inblies,
Als 'k in den droom of op een andre wijze
Hem tot mij riep; zoo laauw-gezind was hij.

136 Hij zonk zóó diep, dat alle middelen tot
Zijn heil verloren waren, zoo hem niet
De schare der verdoemden werd getoond.

139 En zoo bezocht ik d' uitgang van de dooden,
En tot dengene die hem opwaarts voerde,
Zijn mijn gebeên en tranen heengedragen.

142 Het hoog besluit van God waar wis gebroken,
Indien de Lethestroom ware overschreden,
En zulk een dronk gesmaakt waar zonder schatting

145 Van 't waar berouw, dat tranen storten doet.

AANTEEKENINGEN.

---

1. Wij verstaan door het Noordgesternte de zeven sterren van den Grooten Beer. Hier worden er de zeven kandelaren mede bedoeld, die den eersten hemel, dat is de hemel onzer eerste voorouders die in het Paradijs woonden, verlichten.

3. Dewijl den mensch het gezicht dier sterren na den val benomen werd.

5. "Het lagere," dat is, het Noordgesternte aan ons halfrond.

8. De schare die bij het voortgaan van den wagen zich tusschen de kandelaren en den griffoen bevond, is die der Patriarchen en Profeten uit het Oude Testament.

11. Woorden uit het Hooglied, luidende: "Kom, o bruid, kom van den Libanon!"

17. "Op zulk een eerwaardige roepstem." Dante haalt hier de woorden van een oud kerklied aan.

21. Men leze alsof er stond: *Riepen zij*, "Strooit leliën met volle handen," een gedeelte van een vaers uit den Eneas van Virgilius, VI: 882, waar de woorden het lijk van den jeugdigen Marcellus gelden.

31. Men geve op de kleuren der kleeding acht, die de drie theologische deugden voorstellen: het wit van den sluyer het Geloof, het groen de Hoop, en het rood de Liefde. Met den olijftak wordt de Wijsheid aangeduid.

34. In 1300, het jaar waarin Dante voorstelt zijn reize te brengen, waren er 10 jaren verloopen sints Beatrice's dood. Op negenjarigen leeftijd had hij haar reeds bemind, zoo als in vaers 42 wordt aangeduid. De lezer merke verder nog op, dat Beatrice, staande op den wagen die de Kerk voorstelt, het

beeld is van de Wijsheid Gods, van de koninklijke wetenschap, gelijk men zich toen uitdrukte, de Theologie, en wel bepaald in den bijzonderen zin waarin Dante in zijn tijd die wetenschap opvatte.

37. Nog vóór wij de goddelijke leer in ons opnemen, voelen wij reeds de kracht en het ontzachelijk vermogen er van, wil de Dichter te kennen geven.

52. Dat is, het Paradijs. Zelfs het gezicht daarvan kon hem niet weerhouden van te weenen.

55. Dit is de eenige plaats in het Dichtstuk, waar des Dichters naam genoemd wordt.

57. Zijn afdwalingen van de beoefening der goddelijke leer worden hier bedoeld, gelijk uit de volgende vaerzen meer uitvoerig zal blijken.

63. Deze regel krijgt meer beteekenis, wanneer men weet, dat Dante ergens in zijn *Convito* zegt, dat het niet past dat een auteur zijn eigen naam noemt in zijn werken.

83. Woorden uit den 31n Psalm, luidende in onze overzetting: "Op U, o Heere! betrouw ik!" De Engelen gingen niet verder dan de woorden: "Gij hebt MIJN VOETEN in een ruime plaatse gesteld."

85. Dat is, tusschen de pijn- en dennenbosschen op de Apennijnen. De Slavonische winden zijn de koude noord-oostenwinden.

89. Dat is, bij zuidenwind, die uit Afrika tot Italië komt. In sommige tijden van het jaar staat de zon loodrecht op den Afrikaanschen bodem.

92. Dat is, vóór het gezang der Engelen, die samenstemmen in de harmonie die te weeg gebracht wordt door de wenteling der onderscheiden sfeeren des hemels.

109. Niet slechts door de gunstige werkingen die in 's Dichters tijd aan de sterren werden toegeschreven.

115. Een toespeling op het geschrift van Dante *la vita nuova*, waarin hij de geschiedenis zijner liefde beschrijft en den invloed dien zij op zijn leven en geest uitoefende.

126. Men begrijpt wel dat hier alles een allegorische beteekenis heeft.

140. Tot Virgilius.

144. De dronk, die de herinnering aan bedreven zonde wegneemt, kan volgens de ordening Gods niet eer gesmaakt worden, dan wanneer er diep besef van die zonde gevoeld en daarop een hartelijk berouw gevolgd is.

EEN-EN-DERTIGSTE ZANG.

DANTE'S BEKENTENISSEN. HET BAD DER WEDERGEBOORTE. BEATRICE ONTSLUYERD.

Inhoud.

Om de rust en de genietingen van het leven der onschuld (het PARADIJS) te kunnen smaken moet het volgende geschieden. Allereerst moet het oog onzes geestes door het licht der goddelijke genade voor de zonde geopend worden alsdan moet het besef in ons levendig zijn, hoe groot onze schuld is, hoe verre wij zijn afgedwaald om ons heil in andere dingen te zoeken dan die welke het waarachtige heil aanbieden, op welk besef het vurig verlangen naar verlossing, de smarten des berouws, "de droefheid die naar God is" moeten volgen, gepaard met de volle belijdenis onzer zonde. Alsdan begint zich het eigentlijke verlossingswerk in ons te vertoonen. De geest ontvangt de kracht, om de genoegdoening van Kristus, diens onschuldig vergoten bloed dat van alle zonden rein maakt, zich persoonlijk toe te eigenen, en na dezen geestelijken doop (het bad der Lethe) houden de pijnigingen des gewetens op en de bedreven zonden zijn niet langer een bron van kwelling, zoodat het is, als waren zij niet bedreven. Alsdan vertoont zich de goddelijke waarheid (Beatrice) in haar vollen luister en in de aanschouwing daarvan gevoelt zich de ziel zalig. Ziedaar in korte woorden de strekking van Dante's gedicht in het algemeen en wat voor een deel in dezen schoonen Zang zinnebeeldig is voorgesteld. Beatrice brengt Dante tot het besef zijner afdwalingen; hij belijdt zijn ontrouw; in al de smarten des berouws zinkt hij op den grond, tot dat hem Mathilde tot zich-zelf brengt, hem door den stroom der vergetelheid sleurt, waarvan hij de teugen geniet, waarna hij in tegenwoordigheid van de hemelsche deugden tot de aanschouwing van de ontsluyerde Beatrice waardig wordt gekeurd.

"O gij, aan gene zij der heil'ge beek,"
(Aldus op mij de spits der woorden richtend,
Waarvan de snede reeds zoo scherp mij scheen,

4 Begon ze op nieuw, vervolgend zonder rustpoos)
"Spreek, spreek of 't waarheid is! Dat uw bekentnis
Met die beschuldigingen samenga!" —

7 Hier waren al mijn zinnen zóó verward,
Dat zich mijn stem bewoog maar weder wegstierf,
Vóór zij zich van haar werktuig had bediend.

10 Zij wachtte een wijl en sprak daarop: "Wat peinst ge?
Gij, antwoord mij, daar u de droeve erinnering
Nog door het water niet benomen is.

13 Een mengeling van vreeze en van verwarring
Ontrukten zulk een *Ja* mij uit den mond,
Dat tot 't verstaan 't gezicht zijn hulp moest bieden.

16 Gelijk soms de armborst pees en boog doet springen
Wanneer zij door te groote spanning losschiet,
En dus de pijl te flaauwer 't doel beroert:

19 Zóó borst ik los bij zulk een zwaren last,
Een tranenvloed en zucht op zucht ontboeyend,
Terwijl de stem al nokkend d' uitgang zocht.

22 Dies zij tot mij: "O Gij! — mijn wenschen volgend,
Die u dat heilgoed drongen te beminnen,
Waarbuiten niets begeerenswaard zich voordoet, —

25 Wat diepten hadt gij te overschrijden, en
Wat ketenen bezwaarden u aldus,
Dat gij de hoop op voortgaan af zoudt werpen?

28 En wat aantreklijkheden en wat gunsten
Vertoonden zich op 't voorhoofd van al de andren,
Dat gij gedrongen waart ze vóór te gaan?" —

31 Na 't slaken van een lange en bittre zucht,
Had ik ter naauwer nood een stem tot antwoord,
En mijne lippen brachten 't voort met moeite.

34 Al weenend zei 'k: "De tijdelijke dingen
Verlokten met hun schijngenot mijn schreden,
Zoodra uw aanschijn zich verborgen had." —

37 En zij: "Indien gij zweegt, of zoo ge ontkendet
Wat gij belijdt, toch ware uw schuld niet minder
U toegerekend door zoo hoogen Rechter!

40 Doch zoo van eigen lippen de aanklacht stroomt
Der zonde, zie, dan keert de wetsteen zich
In ons gerecht en neemt de snede weg.

43 Opdat gij echter om uw dwaling thands
Meer schaamte dragen zult, en ge andermaal
Meer sterkte toont bij 't hooren der Sirenen;

46 Zoo stelp den vloed der tranen en hoor toe!
Vernemen zult gij, hoe 't begraven kleed,
U langs een andren weg had moeten leiden.

49 Natuur noch Kunst bracht ooit een welbehagen
In u te weeg, als dat der schoone leden,
Die mij omsloten en als stof verstrooid zijn.

52 En zoo dat hoogst genot u door mijn dood
Verganklijk bleek, wat sterflijk wezen moest
U nog door zijn verlokking medeslepen?

55 Wel moest ge u-zelf bij 't eerste pijlschot reeds
Van zulk een broosheid opgeheven hebben,
Mij volgend, toen 't vergankelijke ontkomen.

58 't Betaamde u niet de vleuglen neêr te strijken,
Meer pijlen af te wachten, of een deerne,
Of andere ijdelheid van kort genot.

61 Het jong gevogelt wacht er twee of drie;
Maar voor het oog der breed-gevleugelden
Schiet men de pijl en spant men 't net vergeefs." —

64 Als kindren, die beschaamd en zwijgend de oogen
Ter aarde slaan en onbeweeglijk luistren,
Hun schuld inziende en van berouw vervuld,

67 Stond ik hier. En zij sprak: "Zijt gij alreede
Op 't hooren zoo bedroefd, — zoo hef den baard
En grooter smart zult ge in 't aanschouwen vinden!" —

70 Met minder wederstand ontbladert zich
De woeste steeneik bij den noorden-wind
Of bij de vlagen uit het land van Jarbas,

73 Dan ik op haar bevel de kin omhoog hief;
En daar zij met den baard het aanschijn eischte,
Herkende ik al het bittre harer woorden.

76 En toen ik dan het aangezicht vooruitstak,
Ontwaarde 't oog, hoe thands die eerste schepselen
Tot rust zich vlijden van hun bloemenstrooyen.

79 Mijn blikken, steeds nog wanklend, zagen nu,
Dat Beatrice tot het Dier gewend was,
Dat één persoon in twee naturen is.

82 Van d' andren groenen zoom en steeds nog onder
Den sluyer, scheen zij reeds zich te overtreffen
In 't vroeger schoon, als ze andren deed op aarde.

85 Hier stak de netel van 't berouw mij zóó,
Dat zich elk ander wezen vijand maakte,
Hoe meer de liefde er toe mij weggesleept had.

88 Zoo groote zelfherkenning trof mij 't hart,
Dat 'k machtloos nederviel, en hoe 'k toen werd,
Weet zij die de oorzaak van dien toestand was.

91 Toen 't hart mijn zinnen weêr de kracht hergaf,
Zag 'k over mij de Vrouw die 'k eerst alleen
Gevonden had. Zij zeide: "Grijp mij, grijp mij!" —

94 Zij voerde tot den hals mij door den stroom;
En achter zich mij trekkend, ging zij 't water
Weêr over, licht gelijk de weverspoel.

97 En nu nabij den zaal'gen oever zijnde,
Klonk mij zoo lieflijk toe "*Asperges me*",
Dat ik 't mij niet herinren kan of schrijven.

100 De schoone Vrouw nu breidde de armen uit,
Ze omving mijn hoofd en dompelde mij onder,
Zoodat me een teug van 't water binnenkwam.

103 Vandaar nam zij me en bracht mij, dus besproeid,
Den dans in van het viertal schoone maagden,
En elk van haar omsloot mij in haar armen.

106 "Hier zijn wij nimfen, aan den Hemel sterren.
Vóór Beatrice tot de waereld neêrsteeg,
Werd ons gezegd als maagden haar te dienen.

109 Wij voeren ras u voor haar oogen, maar
Voor 't heldre licht er van zal 't drietal ginds
Met dieper inzicht de uwen sterker maken." —

112 Zoo hieven zij al zingende aan en voerden
Mij met zich voor den boezem des griffoens,
Waar Beatrice stond om ons te ontvangen.

115 Toen spraken zij: "Spaar thands uw blikken niet:
Wij hebben u geplaatst voor dees smaragden,
Waaruit u Amor eens zijn pijlen toeschoot.

118 Op duizend wenschen, heeter zelfs dan vlammen,
Verhief mijn oog zich tot de schittrende oogen,
Die onverpoosd op den griffoen zich vestten.

121 Gelijk de zon in 't spiegelglas, niet anders,
Zoo straalde er dit tweeëenig wezen in,
Nu eens naar d'aard van 't eene, dan van 't andre.

124 Bedenk, o lezer, wat verwondring me aangreep,
Toen ik het wezen onbeweeglijk staan zag,
Schoon 't in zijn beeltnis met gebaar zich toonde.

127 Terwijl nu, vol verbazing maar blijmoedig,
Mijn ziel aan zulk een spijze zich vergastte,
Die, ons verzadigend, naar zich doet hunkeren;

130 Begaf zich 't andre drietal voorwaarts, dat
In handling van den hoogsten stam zich toonde,
En danzende met englen-toonval zong.

133 "Wend, Beatrice, wend de heilige oogen
(Dus luidde 't lied) tot uw getrouwe die,
Om u te zien, zoo vele schreden deed.

136 Toon, om genades wil, genade! ontsluyer
Uw aangezicht, opdat hij recht erkenne,
Wat nieuwe schoonheid gij verborgen houdt." —

139 O rijke glans van 't levend eeuwig licht,
Wie, wie verbleekte er in Parnassus' schaduw
Zoo zeer, of dronk de teugen van zijn bron,

142 Dat hij den geest hier niet bezwaard gevoelde,
In 't pogen u te schildren, als gij blonkt,
Waar u der heemlen harmonie omvatte,

145 Toen ge u ontsluyerde in de vrije lucht!

AANTEEKENINGEN.

---

3. Dante bevindt zich nog steeds aan deze zijde van de Lethe die het Paradijs doorstroomt en heeft derhalve nog niet de teugen van het water der vergetelheid gesmaakt. Tot heden had Beatrice zijdelings over zijn afdwalingen gesproken, het woord tot de Engelen richtende; doch thands wendt zij zich rechtstreeks tot den Dichter.

23. Dat is, God.

29. Met het onbepaalde "anderen" worden natuurlijk Dante's wetenschappelijke en polietieke bemoeyingen aangeduid, of wellicht ook de waereldsche genietingen.

39. Die Rechter is God.

42. In het Hemelsche Gerecht. De snede, namentlijk, van het zwaard der goddelijke gerechtigheid.

47. Dat is, mijn dood.

59. Waarschijnlijk doet Dante hier Beatrice bij wijze van voorspelling op de een of andere maagd doelen, met welke hij na haar dood in betrekking heeft gestaan; wellicht zelfs bepaald Gentucca waarvan in de aanteekeningen op den 24n Zang sprake is. Niet minder waarschijnlijk is het echter, dat deze *deerne* hier de vertegenwoordigster is van de zinnelijke genietingen.

69. Dewijl haar uitnemende schoonheid Dante te meer de dwaasheid zijner afdwalingen zal doen inzien. In de uitdrukking "zoo hef den baard" ligt een verwijt opgesloten, daar in een baardeloos jongeling de afdwalingen eer te vergeven zijn, dan in een volwassen man.

72. Jarbas, bij Virgilius een tijdgenoot van Dido, was Koning van eenig deel van Afrika. De zuiden-winden worden dus bedoeld.

77. Met de "eerste schepselen" worden de Engelen bedoeld, die door God het eerst geschapen zijn, gelijk de theologie leert.

80. Het Dier is de Griffoen, het wezen uit arend en leeuw bestaande; het beeld van Jezus dus, in wien twee naturen vereenigd waren.

92. Mathilde.

98. Woorden uit den 51n Psalm, luidende: "Wasch mij met hysop" enz.

104. De vier zedelijke deugden.

106. Dat is, geleisterren voor het menschdom. Ook bedoelt Dante deze deugden, als hij in den eersten Zang van den Louteringsberg de vier sterren nabij de Zuidpool begroet, welk viertal bij ons bekend staat als het Kruis van het Zuiden. Overigens is het zeer eigenaardig, dat na zijn overtocht van de Lethe, de zedelijke zoowel als de Kristelijke deugden Dante in haar midden nemen en hij dus als haar vriend beschouwd wordt.

110. Met dit drietal worden de drie gemelde Kristelijke deugden: Geloof, Hoop en Liefde, bedoeld.

116. Smaragd-kleur is de kleur der goddelijke genade.

126. Dit wonder duidt aan, dat Jezus in de leer der Kerk, nedergelegd in de Schriften, zich beurtelings werkzaam vertoont naar goddelijke en naar zijn menschelijke natuur.

138. Dat is, de goddelijke schoonheid, haar na den dood deelachtig geworden.

140. Dat is, wie matte zich zoodanig af tot het verkrijgen der hoogste bedrevenheid in de Kunst der Poëzij, dat enz.

TWEE-EN-DERTIGSTE ZANG.

DE ZEGEWAGEN EN DE BOOM DER KENNISSE DES GOEDS EN DES KWAADS. DE AANVECHTINGEN DER KERK.

Inhoud.

Terwijl Dante vol van verlangen en in groote verrukking nog steeds de oogen op Beatrice gevestigd houdt, wordt hij door een der kristelijke deugden opgewekt, om zijn aandacht te schenken aan hetgeen nu met den Zegewagen zal voorvallen. De Wagen en de heilige schare bewegen zich en naderen een dorren boom, waaraan de dissel door den griffoen bevestigd wordt. Daarop begint de BOOM DER KENNISSE DES GOEDS EN DES KWAADS te herleven en purperkleurige bloemen te vertoonen, een toespeling op het martelaarschap. Bij een liefelijk gezang, als op aarde niet vernomen wordt, sluimert de Dichter in, wat een allegorische voorstelling is van den vrede des gemoeds door het kristendom, door de leer der Kerk verkregen. Ontwaakt, ziet hij Beatrice aan den wortel des booms gezeten, omringd door de zeven maagden die de zeven kandelaren dragen, terwijl de griffoen met een deel van den heiligen stoet opstijgt. Alsnu wekt Beatrice Dante op, om acht te geven, opdat hij tot heil der waereld zal kunnen nederschrijven hetgeen hij aanschouwen zal. In symbolische voorstellingen worden hem de AANVECHTINGEN DER KERK getoond. De arend dien hij op den Boom ziet nederstrijken en den Wagen ziet aanvallen, zoodat hij schudt als een schip in den storm, is het beeld van de Romeinsche Keizers die de Kerk vervolgd hebben De gierige vos, die den Wagen binnendringt, is het beeld der schijnheiligheid en ketterij. De arend die op nieuw een aanval op de Kerk doet is het beeld van de vorsten die door hun geschenken de waereldlijke macht der Kerk hebben gegrondvest en haar daardoor hebben doen ontaarden. De draak die daarop verschijnt en den Wagen een deel van den bodem rooft is naar alle waarschijnlijkheid het beeld van Mahomed; terwijl eindelijk het ondier dat zich uit den Wagen ontwikkelt, het beeld is van de Kerk, die zich de heerschappij over de tijdelijke dingen der waereld aanmatigt.

Zóó vast en zóó opmerkzaam stond mijn oog,
In 't lesschen van een dorst, tien jaar gevoeld,
Dat de andre zinnen me allen werkloos waren,

4 En zich aan allen kant belet gevoelden
Van af te dwalen, wijl de heil'ge glimlach
In 't oude net zoozeer hen tot zich trok:

7 Toen mij met kracht het aangezicht gewend werd,
Door 't drietal maagden naar mijn linker zijde,
Waar een van had gezegd: "Te veel gestaard!"

10 En dat gevoel der oogen bij het rondzien,
Als zij te lang in 't licht der zonne staarden,
Deed me een'gen tijd beroofd zijn van 't gezicht.

13 Doch toen de blik voor 't mindre weêr geschikt was,
(Ik zeg voor 't mindre in vergelijk van 't grootere
Dat hier weêrblonk, en waar 'k van afgeleid werd)

16 Zag ik geheel het glorierijke heir
Ter rechter hand gewend en 't zich bewegen,
Dat 't zon en zeven luchters vóór zich had.

19 Gelijk een krijgschaar, onder 't schild gedekt,
Zich keert en wendt bij 't wappren van de vaan,
Vóór 't zich en hier en ginds verspreiden kan:

22 Zóó ging de heirschaar van het Hemelsch Rijk,
Die 't hoofd van d' optocht vormde, gantsch voorbij,
Vóór zich de dissel van den wagen keerde.

25 Nu keerden zich de maagden tot de raderen,
En 't wonderdier bewoog zijn heil'gen last,
Doch zóó dat hem geen pen op 't lichaam trilde.

De schoone Vrouw die mij door 't water sleurde,
Bleef 't rad met Statius en mij steeds volgen,
Dat bij het wenden kleiner boog beschreef.

Dus trekkend door het woud zoo hoog en — ledig,
(De schuld van haar die 't woord der slang geloofde!)
Mat ik de schreden naar den zang der Engelen.

Driemaal wellicht de lengte van een pijlschot
Kon de afstand meten, door ons afgelegd,
Toen 't Beatrice goeddacht af te stijgen.

Daar hoorde ik aller stemmen "Adam!" mompelen.
Men ging een boom in 't rond die iedren tak
Van bloemen en van bladeren had ontdaan.

Zijn kruin, die zich te wijder nog verbreedt,
Hoe meer hij opstijgt, ware, om hoogte, zelfs
Door d' Indiaan bewonderd in zijn bosschen.

"Gezegend gij, griffoen! die nooit den snavel
In dezen vruchtboom slaat, van smaak wel lieflijk,
Doch later d' ingewanden zoo noodlottig." —

Dus riepen allen om den zwaren boom,
En 't dier van tweeërlei natuur hernam:
"Zóó wordt het zaad van alle recht bewaard!"

En tot den dissel dien hij trok zich wendend,
Bracht hij dien aan den voet des dorren booms,
En bond er aan wat van hem oorsprong had.

52 Gelijk bij ons de plant, als 't groote licht
Op de aarde blinkt gemengeld met den glans
Die van de schubben straalt van 's hemels Karpers,

55 Ontkiemen gaat, en dan zich weêr vernieuwt
Met eigen kleur, vóór nog de zon haar rossen
Een ander hemelteeken tegenjaagt:

58 Zóó ook vernieuwde zich de boom die eerst
Zoo dorre twijgen droeg, geen rozenkleur
Doch meer de verw der violetten nemend.

61 Den lofzang door dees schare toen gezongen
Verstond ik niet: men zingt dien nooit op aarde.
Ook heb ik 't einde er niet van opgemerkt.

64 Zoo 'k malen kon, hoe de onbarmhartige oogen,
Van Syrinx hoorend, in den sluimer vielen,
Die oogen wien de wacht zoo duur moest zijn:

67 Gelijk een schilder die naar 't voorbeeld maalt,
Zou 'k teeknen, hoe ik domlend in ging slapen.
Maar doe zulks hij, die 't beeld des slaaps juist weêrgeeft.

70 Zoo ga ik dan tot mijn ontwaken over,
En 'k meld, hoe mij een glans den sluyer scheurde
Des slaaps, terwijl men riep: "Ontwaak! Wat doet gij!"

73 Als bij 't gezicht van 's Appelbooms gebloemte
(Wiens vrucht der Engelen begeerte wekt
En eeuw'ge bruiloft in den Hemel brengt)

76 Joannes, Petrus en Jakobus waren,
Die, eerst bewustloos, weêr tot 't Woord zich wendden,
Door 't welk een dieper slaap gebroken werd,

79 En toen het drietal weêr vermindren zagen
Met Mozes en Elias, waarop mede
De Meester 't priesterkleed verandren zag:

82 Zóó rees ik op en 'k zag de vrome Vrouw
Nabij me staan, die langs den stroom weleer
De leidster mijner schreden was geweest.

85 En gantsch verward riep 'k uit: "Waar 's Beatrice!"
En zij: "Aanschouw haar onder 't nieuwe loof
En op den wortel van den boom gezeten.

88 Aanschouw de schare die haar daar omringt.
Al de andren volgen den Griffoen omhoog,
Met schooner en diepzinniger gezangen." —

91 Of nu heur taal zich hier nog verder strekte,
Is me onbekend; want reeds was in mijn oogen,
Wat mij tot verder hooren had gesloten.

94 Zij zat alleen op d' onbesmetten grond,
Als wachteres gelaten van den wagen,
Dien 'k door 't tweevormig Dier daar zag gebonden.

97 Er vormden daar zich tot een kring in 't ronde
De zeven Nimfen die de lichten droegen,
Die zeker zijn voor Noord- en Zuidenwind.

100 "Hier zult ge een wijle een woudbewoner zijn,
Doch zonder einde een burger met mij wezen
Van 't Rome waar ook Kristus een Romein is.

103 Tot heil der waereld dus die leeft in 't booze:
Keer tot den Wagen 't oog en 't geen gij ziet,
Moet gij, teruggekeerd daar ginds, beschrijven." —

106 Dus Beatrice. En ik, voor haar geknield,
Had gantsch mij toegewijd aan haar bevelen, —
Ik vestte èn geest èn oog waar zij het wilde.

109 Nooit daalde uit dicht gewolkte een bliksemstraal
Met zulk een snelheid neêr, wanneer de regen
Uit d' omkring stort, het verst van de aard verwijderd,

112 Gelijk ik Jovis' vogel neêr zag strijken
Hier op den boom, zoodat niet slechts de bloemen
En 't nieuwe loof maar ook de schorsch vernield werd.

115 Hij sloeg den wagen mede uit al zijn kracht,
Zoodat hij schudde als 't vaartuig in den storm,
Wanneer de baren 't slaan aan stuur- en bakboord.

118 Daarop zag ik een vos het innigst deel
Des triomfanten wagens binnensluipen.
Dat dier had nimmer goede spijs gekend.

121 Doch om 't te straffen voor zijn booze treken,
Zoo sloeg mijn Jonkvrouw 't thands op zulk een vlucht,
Als 't vleescheloos gebeent slechts uit kon staan.

124 Toen zag 'k van daar, waar hij het eerst van afsteeg,
Weêr de arend dalen tot den schoot des wagens,
Er een'ge zijner pennen achterlatend.

127 En als er uit een harte gaat dat weeklaagt,
Zoo daalde een stem ten Hemel af, die sprak:
"O scheepken mijn, wat jammerlast draagt gij!"

130 Toen was 't me of 'k tusschen beide radren de aarde
Zich oopnen zag, en er een draak uit opsteeg,
Die om den wagen sloeg zijn gruwbren staart.

133 En even als de wesp haar angel intrekt,
Aldus trok hij den boozen staart weêr in,
Ontvoerde een deel des bodems en verdween.

136 Wat overschoot bedekte zich, als de akker
Van geilen aard met onkruid, met de vederen,
Eenmaal wellicht met reine' en vromen zin

139 Geschonken; zoodat raderen en dissel
In zulk een korten tijd er meê bekleed werd,
Dat bij een zucht de mond zich langer opent.

142 De heil'ge toestel dus veranderd zijnde,
Stak koppen op aan de onderscheiden deelen,
Drie aan den dissel, één aan elken hoek.

145 Als ossen waren de eersten drie gehoornd;
Doch van de vier had elk één hoorn aan 't voorhoofd:
Een monster van dien aard was nooit aanschouwd.

148 En veilig als een burcht op hoogen berg,
Zag 'k onbeschaamd een hoere er op gezeten,
Die 't oog wellustig rondsloeg, hier en daar.

151 En, als het ware, opdat haar geen zou grijpen,
Bemerkte ik aan haar rechter zijde een reus,
Terwijl ze elkaêr verscheiden malen kusten.

154 Doch daar zij 't lustig en het dwalend oog
Op mij gericht had, gaf haar woeste minnaar
Van 't hoofd tot aan de voetzool haar een geesling.

157 En toen van argwaan vol, van tooren grimmig,
Ontbond hij 't monster, sleepte 't door het woud,
Zoo zeer, dat ik een toevlucht er in zocht

160 Zoo voor de lichtekooi als 't nieuwe beest.

AANTEEKENINGEN.

---

2. In 1290, gelijk reeds vroeger is aangeduid, stierf Beatrice. Daar Dante's reize wordt voorgesteld in 1300 plaats te hebben, kon hij dus spreken van een tienjarig afzijn.

8. De drie kristelijke deugden.

9. Die waarschuwing duidt aan, dat het niet genoeg is, uitsluitend zich aan het beschouwende leven te wijden, maar dat men ook het werkdadige leven moet liefhebben. Vandaar dat de waarschuwing van de drie deugden uitgaat.

13. Het "mindere" in betrekking tot Beatrice, wier uitnemendheid alles te boven gaat.

25. De kristelijke deugden waren allereerst aan het rad ter rechterzijde van den wagen geplaatst. Dante volgt, als uit vaers 30 blijkt, deze maagden aan het rechter rad, in gezelschap van Statius en de "schoone Vrouw" — Mathilde.

38. Dit is de Boom der Kennisse des Goeds en des Kwaads, door de zonde van Adam ontbladerd. Staatkundig is deze Boom het beeld van den keizerlijken troon in Italië, ledig en woest gemaakt door de waereldsche heerschzucht der Pauzen, in zooverre de oorzaak van Italiës rampen.

40. Dat is, het Romeinsche Rijk, dat volgens den wille Gods door de Kristenen in stand moest gehouden worden, breidt zich steeds verder en verder over de aarde uit, hoe langer het bestaat. Althands, zoo moest het zijn, indien de boosheid der menschen Gods raadsbesluiten niet wederstond.

45. Het eten van dien Boom bracht Adam den dood. De woorden tot den Griffoen gericht beteekenen: Jezus als mensch heeft nooit den Boom gebezigd tot het bereiken van waereldsche oogmerken, gelijk zijn Stedehouders doen.

51. De wagen is gevormd uit hout van dezen Boom, — het Kristendom is ontstaan door en sedert den zondeval. Men lette overigens op de beteekenis der handeling hier. De Kerk wordt verbonden aan den Boom der gehoorzaamheid. Bij Dante heeft men in enkele vaerzen stof tot uren en nog eens uren nadenkens. Met den uitroep van den Griffoen in vaers 48 wordt bedoeld, dat onthouding van aardschen rijkdom en waereldlijk gezag door de geestelijkheid het zaad is van alle recht, van de ordeningen Gods, die wilde dat zijn priesters niet van de waereld zouden zijn, gelijk Jezus hier weder het voorbeeld geeft

52. Als de zon, gelijk in het voorjaar, in de Visschen staat en de natuur begint te herleven.

65. "De *oogen* van Syrinx *hoorend*." Wij hebben niet geaarzeld om het oorspronkelijke in zijn geheel over te brengen, hoe vreemd dat hooren der oogen ook luide. De oogen zijn hier voor de geheele persoon genomen.

De mythe zegt dat Jupiter zijn bode Merkuur naar den honderdoogigen Argus zond om hem de maagd Io te ontfutselen. Merkuur verhaalde daarop de schaking van Syrinx door Pan met zooveel bevalligheid, dat Argus ongemerkt insluimerde. Zijn weinige waakzaamheid kostte hem het leven.

73. De maagd in het HOOGLIED vergelijkt haar minnaar met een appelboom. Die maagd is bij de uitleggers der Schrift de Kerk en haar bruidegom, de appelboom, Jezus. De vrucht daarvan is de zaligheid door Jezus' bloed verworven. Dante vergelijkt hier zijn verbazing bij het ontwaken met die van de drie groote Apostelen bij de verheerlijking op den Berg. Het Woord dat dieper slaap dan den zijne brak is Jezus, op wiens stem zelfs een Lazarus ontwaakte. Zijn priesterkleed is de hemelsche glans die hem omhulde gedurende die verheerlijking.

82. Mathilde.

92. Namentlijk, Beatrice, op den grond door geen zonde besmet neêrgezeten.

100. Dat is, nog een wijle zult gij in het Woud, op de aarde, meer bijzonder in het verwilderde Italië moeten wonen.

111. De wolken bevinden zich in onzen dampkring, naar de oude voorstelling, het verst van de aarde verwijderd, daar zij aan den kring des vuurs grensden. Jovis' vogel is de adelaar, het Romeinsche keizerschap. Zie over de allegorische voorstelling van een en ander den inhoud vóór dezen Zang.

126. Dat is, eenige zijner bezittingen (landstreken door Konstantijn aan de Kerk geschonken) in den wagen achterlatende. Men merke op, hoe Dante voorstelt, dat die begiftiging een grooter ramp voor de Kerk te achten is dan zelfs de vervolgingen.

129. De klacht van Petrus, den "Visscher der Menschen" en op wien de Kerk gegrondvest is.

135. Mahomed onttrok een deel der waereld aan de Kerk. In weerwil daarvan gaat zij voort zich met waereldlijke goederen op te sieren.

142. De uitleggers komen niet in alle bijzonderheden overeen wat betreft de bedoeling die den Dichter in de volgende vaerzen moet worden toegeschreven. Het volgende komt ons als het meest waarschijnlijk voor, en is grootendeels in overeenstemming met de oudste verklaringen. De zeven koppen van den Draak zijn de zeven hoofdzonden. Drie dier koppen (Hoogmoed, Wraak en Nijd, de zonden die in de eerste drie omgangen van den Louteringsberg geboet worden) dragen twee hoornen; de anderen (Traagheid, Gierigheid, Zwelgerij en Wellust) ieder één hoorn. De Hoer is de zinnebeeldige voorstelling der Pauselijke waardigheid, die zich enkel om de vermeerdering of het behoud van het waereldlijke gezag bekommert. De Reus die haar kust is Filips de Schoone van Frankrijk, die zich uit eigenbaat met het geestelijk opperhoofd vereenigt om het opperhoofd der van God geordende waereldlijke macht te wederstaan. Daar de maagd het oog op Dante (dat is op de partij die het gezag des keizers in Italië voorstaat) slaat, wordt zij door den Reus gegeeseld en door het woud gesleurd, dat is, de pauselijke waardigheid naar Avignon overgebracht.

DRIE-EN-DERTIGSTE ZANG.

HET HERSTEL DER KERK. HET AARDSCHE PARADIJS VERLATEN.

Inhoud.

De zeven maagden die de zeven deugden voorstellen en om Beatrice geschaard zijn, heffen met de woorden van den Psalmist een klaaglied aan over de verwoesting der Kerk, terwijl Beatrice-zelf het werk der vernieling aanziet met een smart als die van Maria bij het kruis. Op eens echter richt zij zich in waardigheid op en geeft met een aanhaling van Jezus' woorden te kennen, dat zij, de goddelijke leer, gedurende de ontaarding der Kerk wel eenigen tijd verdwijnen zal, maar spoedig weder in al haar glorie zal verschijnen. Hiermede wordt de nieuwe triomf der Kerk aangeduid, die na het tijdperk van smaad en ontaarding, op Gods bevel niet zal achterblijven. In allegorische en raadselachtige woorden wordt vervolgens medegedeeld, hoe die hervorming van waereldorde en Kerk zal plaats hebben. Vervolgens draagt Beatrice den Dichter den last op, om hetgeen hij gezien heeft te bewaren en den levenden te verkonden, zoo niet naar den zin, dan toch in de beelden, waarin hij alles heeft aanschouwd. Tevens doet zij hem de belofte van voortaan zoo te spreken, dat zijn verhelderd oog haar volgen kan. Eindelijk naderen allen den oorsprong van een stroom, die zich in twee armen splitst, waarvan de eene de Lethe vormt, waarin Dante zich reeds heeft gebaad, en de andere den Eunoë, waarin hij op uitnoodiging van Beatrice thands door Mathilde gedompeld wordt. Ook Statius deelt in dit voorrecht en nu is bij beide Dichters de herinnering aan alle goede werken verlevendigd, wat tot heden nog aan hun zaligheid ontbrak. Herboren als een jeugdige plant in haar lentedosch treedt Dante uit het water, en gevoelt zich sterk om op te stijgen tot de sterren, de sfeeren der gezaligden.

1 "*Deus*, *venerunt gentes*, aldus hief
Nu 't drie- dan 't viertal maagden beurtlings aan,
Al weenend bij de schoone psalmodiën.

4 En Beatrice, zuchtende en vol deernis,
Stond daar en hoorde 't aan met zulk een droefheid,
Als weinig meer bij 't kruis Maria toonde.

7 Doch toen der maagden psalmzang haar vergunde
Te spreken, richtte zij zich op haar voeten
En zeide met de kleur des vuurs op 't aanschijn:

10 *Modicum*, *et non videbitis me*,
Et iterum, o zustertal, mijn vreugde!
Modicum, *et vos videbitis me.*

13 Toen plaatste ze allen zeven voor zich, en
Op 't enkle teeken mij, de Vrouw benevens
Den Wijze die ons bijbleef achter zich.

16 Dus ging zij voort, en 'k twijfel of de tiende
Van hare schreden was geplaatst op de aarde,
Toen door haar oog mijn oog getroffen werd.

19 Met rustig aanschijn sprak zij nu tot mij:
"Treed sneller toe, opdat, zoo 'k tot u spreek,
Gij wel in staat zult zijn naar mij te hooren."

22 En toen ik haar nabij was als mij voegde,
Sprak zij: "Wat onderwindt ge u niet, mijn broeder,
Zoo met mij voortgaand, mij ook te ondervragen?" —

25 Als zulken die, schier al te eerbiediglijk,
Met hem die boven hen gesteld is spreken
En naauwlijks 't woord voorbij de tanden brengen:

28 Zóó was het mij, toen 'k met gebroken klanken
Hier uitbracht: "Vrouwe! gij kent al te goed
Wat ik behoef en dies mij heilzaam is!" —

31 En zij tot mij: "Van vreeze en schaamte wil ik,
Dat gij voor goed u heden zult ontdoen,
Zoodat gij niet als een die droomt meer spreekt.

34 Weet, de arke, door den draak geschonden, was,
Doch is niet meer; maar die des schuldig is, —
Waan niet dat Godes wraak de boetspijs acht!

37 Niet steeds blijft de arend zonder erfgenaam,
Die van zijn vederen in den wagen liet,
Waar deze een monster, later prooi door werd.

40 Want zeker zie 'k, en dies vermeld ik 't u,
Dat hem 't gesternte in 't leven gunstig zijn zal,
Van allen weêrstand en versperring vrij,

43 Waarin een vijfmaal honderd tien en vijf,
Als bode Gods, de Hoere dooden zal,
En ook den Reus die met haar heult in 't booze.

46 En lichtlijk overtuigt mijn duistre rede
Als die der Sfinks en Themis minder u,
Wijl de eene als de andre 't brein verbijstren doet.

49 Doch spoedig zullen feiten de Najaden
U zijn, die deze zware raadslen lossen,
Schoon zonder schade aan kudden en het graan.

52 Gij, merk dit op. En zoo als ik die woorden
U bracht, moet gij ze hun weer overleveren,
Die 't leven dat op 't sterven uitloopt leven.

55 En geef wel acht, als gij ze nederschrijft,
Niet te verbergen, hoe gij hier den boom,
Ten tweeden male thands verdord, gezien hebt.

58 Wie ooit dien boom berooft of aan durft randen,
Hij ergert met der daad door lastering God,
Die tot *zijn* dienst alleen hem heeft geheiligd.

61 Zie, de eerste ziel die daarvan heeft genomen,
Riep vijfmaal duizend jaar in boete al smachtend
Tot Hem, die aan zich-zelf de bete strafte.

64 Uw oordeel sluimert, zoo gij niet ontwaart,
Dat om bijzondre reden deze zich
Zoozeer verheft, en met de kruin zich omkeert.

67 En waren de ijdele gedachten niet
Als Elsa's wateren voor uw geest geweest,
En haar genot als Piramus der moerbei:

70 Zie, door zoo velerlei omstandigheden
Hadt ge in 't verbod reeds Gods gerechtigheid
Erkend, gedenkend aan den zin des booms.

73 Doch daar ik u in 't oordeel dus versteend
En, als tot steen geworden zoo verduisterd
Ontwaar, dat mijner woorden licht u blind maakt:

76 Zoo wensch 'k dat gij, zoo niet geschreven, toch
In beeld hen met u omdraagt ter herinnering,
Gelijk met palm de pelgrimsstaf bekranst wordt." —

79 En ik: "Gelijk de was het zegelbeeld,
Haar ingedrukt, op 't zuiverst houdt bewaard,
Zóó ook mijn brein, waar gij 't meê hebt geteekend.

82 Doch waarom vliegen uw gewenschte woorden
Zóó verre boven mijn gezicht, dat ik
Nog te eer hen missen moet, hoe meer 't zich inspant?"—

85 "Opdat gij (sprak zij toen) de school zoudt kennen
Die gij gevolgd hebt; en zoudt zien, hoe verre
Haar onderricht mijn woorden volgen kan;

88 En zien zoudt, hoe uw weg van 's Hoogsten wegen
Zóó ver verwijderd is, als zich de hemel
Die 't hoogst in 't rond zwaait van onze aard verwijdert."—

91 En 'k gaf ten antwoord: "Maar d' herinring faalt mij,
Dat ik mij ooit van u heb afgekeerd,
Terwijl mij mijn geweten niets verwijt." —

94 "En zoo gij u er niets van kunt herinneren:
(Dus sprak zij lachend nu) gedenk dan slechts,
Hoe ge uit den Lethestroom gedronken hebt.

97 En zoo men van den rook tot 't vuur besluit,
Leidt dit vergeten blijkbaar tot de schuld
In uw begeerte, aan andre dingen peinzend.

100 Voorwaar, eens zullen al mijn woorden u
Zóó onverholen zijn, gelijk het voegt
Voor uwe stompe blikken die te onthullen." —

103 In rijker glans, schoon trager in haar schreden,
Hield nu de zon zich aan den middagcirkel,
Die hier als daar zich naar het standpunt wijzigt.

106 En als *hij* staan blijft die een schare als leidsman
Vooraf gaat, als zijn blik iets nieuws op 't voetpad
Ontdekt, zoo hielden thands de zeven maagden

109 Hier stil, aan 't einde van een sombre schaduw,
Als onder lommergroen en donkre twijgen
Onze Alpen langs hun koude randen dragen.

112 En voor haar was 't me als zag ik den Eufraat
En Tigris uit een zelfde bron verschijnen,
En langzaam van elkaêr als vrienden scheiden.

115 "O licht, o roem van 't menschelijk geslacht!
Wat water is toch dit, hier uit één wel
Ontspringende en verdeeld weêr verder vloeyend?" —

118 Op deze vraag was 't antwoord: "Bid Mathilde,
Dat zij 't u meêdeel." En terstond hernam,
Als een die tracht zich-zelf te ontschuldigen,

121 De schoone Vrouw: Zoo dit als andre dingen
Zijn hem door mij gezegd, en ik ben zeker,
Dat hem de Lethestroom dit niet verbergt." —

124 En Beatrice: "Een grootre zorg wellicht,
Die menig maal d' herinnering ons rooft,
Heeft hem verdonkerd de oogen van den geest.

127 Maar zie, de Eunoë heeft zijn oorsprong daar.
Voer hem er heen en, als gij pleegt te doen,
Verlevendig zijn afgestorven kracht." —

130 Gelijk een ed'le ziel die niet weêrstreeft,
Maar eigen wil naar andrer wenschen regelt,
Zoodra ze in eenig teeken kenbaar zijn

133 Aldus, nadat door haar mijn hand gevat was,
Verrees de schoone Vrouwe en sprak tot Statius
Op maagdelijke wijs: "Kom gij met hem!" —

136 Indien, o lezer! 'k grooter ruimte hadde
Tot schrijven, 'k zou ten deele u nog bezingen
Den zoeten dronk, dien 'k nimmer zat zou zijn.

139 Doch daar mij alle bladren reeds gevuld zijn,
Aan dezen tweeden Hoofdzang toegewijd:
Laat mij den toom der kunst niet langer vieren.

142 Ik hief mij uit de heil'ge wateren op,
Herboren als een nieuw ontwaakte plant,
Wie 't nieuwe loof een jeugdig aanzien geeft —

145 Rein en geschikt tot d' opgang naar de sterren.

AANTEEKENINGEN.

1. Het drietal goddelijke en het viertal zedelijke deugden zingen hier beurtelings den aanhef van den 79en Psalm, waarvan de Staten-overzetting luidt: "O God, heidenen zijn gekomen in uwe erfenisse; zij hebben den tempel uwer heiligheid verontreinigd!"

10. Woorden van Jezus uit Joannes XVI, luidende: "Nog een kleine tijd en gij zult mij niet meer zien; en wederom een kleine tijd en gij zult mij zien."

14. Mathilde en Statius.

36. Een oud bijgeloof, waartoe waarschijnlijk de heidensche verzoeningsmaaltijden aanleiding gaven, waande dat, zoo de moordenaar drie dagen een zekere soep op het graf van den verslagene tot spijze nam, de moord ongewroken zou blijven. Dante wil dus zeggen dat Paus en waereldlijke overheid die de Kerk hebben doen ontaarden door geen toovermiddel zich voor de gerechte wrake Gods zullen kunnen beveiligen.

37. Dat is, niet te vergeefs zal men wachten op een erfgenaam van de keizerlijke waardigheid, die weder de waereldlijke goederen aan de Kerk wie zij niet toekomen ontnemen zal om onverdeeld als Keizer in Italië te heerschen.

39. Prooi van Frankrijk namentlijk, dat op de waereldlijke goederen van de Kerk het oog had.

43. Wellicht zijn de *Windhond* uit den eersten Zang der Hel en de persoon die hier met het getal DXV wordt aangeduid dezelfden bij den Dichter (Can della Scala?); of wellicht vertegenwoordigen beide één denkbeeld: een macht die Italië

weder vrij zal maken, en de orde en het gezag zal herstellen, zoodat den Keizer zal toebehooren wat des Keizers en Gode wat Godes is. Er zijn er die in vijfhonderd-vijftien — DXV — de aanvangsletters van *Domini Xristi Vicarius* (De Stedehouder des Heeren Christus) zien, en dus volhouden dat Dante het herstel der Kerk van een Paus verwacht. Anderen verplaatsen de letters aldus DVX (*dux*), hetwelk Aanvoerder beteekent, en hadden daarbij het oog op Hendrik VII, of zelfs (er letterlijk *Hertog* onder verstaande) op den gemelden Can della Scala of, gelijk latere uitleggers deden, op Uguccione della Faggiola. Het is intusschen te betwijfelen of de Dichter zulk een gewichtige taak als de hervorming der Kerk aan partijhoofden wil toevertrouwen, wat dappere mannen het overigens waren.

44. Met de Hoere kan men in het algemeen de waereldlijke macht der ontaarde Kerk, met den Reus de Fransche overmacht in Italië verstaan.

47. Themis en de Sfinks eischten de oplossing van moeyelijke raadsels. Edipus loste dat der laatste, de Najaden die van Themis op, naar Ovidius mededeelt.

51. Dat is, de hervorming die Dante profeteert zal een vredelievend karakter aannemen.

57. Ten tweeden male, namentlijk door Pausdom en Keizerschap.

61. De ziel van Adam. Jezus heeft diens straf aan het kruis gedragen, leert de Kerk.

66. De hoogte van den boom duidt wellicht de goddelijke oorsprong aan van de Romeinsche monarchy; terwijl de toenemende uitgebreidheid van de kruin de bestemming om eenmaal de waereld te omvatten te kennen geeft.

67. De Elsa, een Toskaansche stroom, had het vermogen van te doen versteenen wat er in geworpen werd, naar men zegt. Sedert Piramus' bloed vloeide, is de moerbezie rood; evenzoo verdonkert het genot der waereld de ziel.

85. Toespeling op Dante's wijsgeerige studiën, die hier ver-

oordeeld worden voor zoo verre zij hem geen beter inzichten in de woorden van Beatrice, de theologie, gegeven hebben.

103. Op den middag schijnt de zon sterker in glans te zijn, en naar mate zij den middagcirkel nadert, lankzamer zich te bewegen. Die middagcirkel is natuurlijk voor iedere plaats die niet onder die lijn ligt verschillend.

112. De Paradijs-stroomen, door den Dichter Lethe en Eunoë genoemd.

135. De Dichter vergeet geen enkele bijzonderheid. Mathilde noodigt ook Statius uit om het bad in den Eunoë te ondergaan.

142. Wat een groot kontrast met het einde der Hel, als de Dichter zich bereidt tot den moeyelijken tocht langs de onderaardsche klove om tot den voet van den Louteringsberg te komen. Hier is het heldere middag en het vooruitzicht om tot de sterren op te klimmen verheugt zijn ziel.

L. edd, ≏ deW

